

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру» сериясы

Серия «Художественное образование»

Series of «Art education: art – theory – methods»

№ 4(49), 2016

Алматы

**Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті**

ХАБАРШЫ

**«Көркемөнерден білім беру:
өнер – теориясы – әдістемесі»
сериясы
№4(49), 2016**

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ӘЛМУХАМБЕТОВ Б.А.
п.ғ.д., проф.

Бас редактордың орынбасары:
Редакция алқасы:
ассоц. проф. Reser Gulmes
(Түркия),
проф. Xie Henging (Қытай),
п.ғ.д., проф. К.Д. Добаев
(Қырғызстан),
PhD докторы R.Abazov
п.ғ.к., доц. Ш.Ә. Ақбаева

п.ғ.к., доц. А.А. Момбек,
п.ғ.к., доц. Л.Ш. Какимова,
ө.ғ.к., аға оқыт. М.Э. Султанова,
п.ғ.к., аға оқыт. Ж.Н. Шайгозова,
аскер.ғ.к. В.В. Ващенко

**© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016**

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген
№10099-Ж

Басуға 17.06.2016. қол қойылды.
Пішімі 60х84 ¹/₈. Көлемі 20,2 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 93.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.

**М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е**

Раздел I. Художественное образование

Акбаева Ш.А., Бакаев Р.С. Проблемы теории и методики обучения изобразительному искусству в высшей школе
Akbaeva S.A.Bakaiev R.S. Problems of the theory and methods of teaching fine arts high school..... 8

Ващенко В.В. Формирование новой личности и культура межнационального общения и толерантного поведения в высшей школе

Vachshenko V.V. Formation of a new identity and culture of interethnic communication and tolerant behavior in high school..... 11

Аденова Л. Ж. Кабизжанова Г.К. Образование Казахстана в XXI веке: совершенствование образовательных программ с учетом мировых тенденций

Adenova L.ZH., Kabizhanova G.K. Education of Kazakhstan in the XXI century: to improve educational programs in accordance with global trends..... 16

Бейсенбаев С.К. Бейсенбаева М. Метод реконструкции в освоении этнодизайна в процессе подготовки будущих учителей изобразительного искусства.

Beisenbayev S.K., Beisenbayeva M. The method of reconstruction in mastering the subject of etnodesign in the process of preparing future fine art teachers..... 18

Айтбаева А., Б. Қасен Г. А. Шетелдік тәжірибелерді қолдана отырып арт-педагогикалық және арт-терапиялық әдістермен психокоррекциялық және профилактикалық жұмыстар жүргізу.

Aitbaeva A., Kassen G. Foreign experience of art pedagogics and methods of art therapy in psychocorrectional and scheduled maintenance..... 22

Джексембекова М.И. Трудовое воспитание – важнейшая составляющая часть подготовки студентов ВУЗа.

Dzheksembekova M.I. Trudovoe education, the most important component of the training of high school students... 32

Золотарева Л.Р. Шайгозова Ж.Н. Диалог как художественное общение на занятиях искусствоведческо

Абай атындағы ҚазҰПУ	- эстетического цикла	
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы	Zolotareva L. R. Shaygozova Zh. N. Dialogue as art communication on occupations of the art criticism and aesthetic cycle.....	38
Казахский национальный педагогический университет имени Абая	Жан К. Ибрагимов А. И. Художественные техники Китая в современном дополнительном образовании	
ВЕСТНИК Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика» №4(49), 2016	Jean K. Ibragimov A. II. Art technicians of china in modern additional education.....	49
Выходит с 2001 года. Периодичность – 4 номера в год	Саурбекова Г.Л. Воинов В.Е. Рукасов О.Н. Эффективные подходы преподавания в подготовке педагогических кадров в современных условиях	
Главный редактор: АЛЬМУХАМБЕТОВ Б.А. д.п.н., проф	Saurbekova G .Voinov V. Rukasov O. The article presents the results of a study of the future formation of the professionalism of teaching staff at Cambridge approach to teaching based on the latest achievements of science pedagogical cycle.....	53
Научный редактор: Ш.С.Турганбаева д.иск.ассоц. проф.	Бекова Г. А., Оразаева К.К. Детская книга как синтез издания, искусства и эстетического воспитания	
Редакционная коллегия: Степанская Т. М. д. иск., проф.академик РАЕ (Россия)	Bekova G. A., Urazaeva K. K. Children's book as synthesis of the edition and art.....	56
Нехвядович Л. И. д. иск.доц. (Россия)		
Гурьев А.И. д.п.н., проф. академик (Россия)	Раздел II. Музыкальное образование	
Сидоров В.А. д. иск. проф. (Россия)	Валиуллина Р. Н., Айтуарова А. Т. Принцип эмоционального контраста и формирование основ экологической культуры средствами музыки	
Ярков А. П. д.и.н.проф. (Россия)	Valiullina R. N., Aituarova A. T. Principle of emotional contrast as means to form ecological culture of school students at music lessons.....	62
Gulmes Reser ассоц. проф. (Турция)	Ахметова А.Қ., Жорғабаева. Б.Қ. Оқушылар тәрбиесіндегі музыкалық өнердің маңызы	
Henging проф. (Қытай)	Akhmetova A.K., B.K.Zhorgabaeva The importance of music in education of pupils.....	66
Добаев К.Д. д.п.н., проф. (Кыргызстан)	Ахметова А.Қ., Апасаматова Р.Д. Оқушылар тәрбиесіндегі хор өнерінің маңызы	
	Akhmetova A.K. Apsamatova R.D. The significance of choral art in the education of pupils.....	70

Черняева И.В. к.иск доцент (Россия) Abazov R <i>д. PhD</i> Момбек А.А <i>к.п.н., доцент</i> Какимова Л.Ш <i>к.п.н., доцент</i> Акбаева Ш.А. <i>к.п.н., доцент</i> Вашенко В.В. <i>к.воен.н.</i> Султанова М.Э. <i>к.иск.н., ст. преп.</i> Шайгозова Ж.Н. <i>к.п.н., ст. преп.</i> © Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2016 Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10099-Ж Подписано в печать 17.06.2016. Формат 60x84 ¹ / ₈ . Объем 20,2 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 93. 050010, г. Алматы, пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая Издательство «Ұлағат» Казахского национального педагогического университета имени Абая Kazakh National Pedagogical University named after Abai BULLETIN A series of «Art education: art – theory – methods» №2(47), 2016 Periodicity – 4 issues per year. Published since 2001 The chief editor: <i>doktor of pedagogical sciences, professor</i> B.A. Almuhambetov	Раздел III. Декоративно-прикладное искусство Кулжабаев Е.У. Жаманкараев С.К. Художественная обработка кожи как традиционный вид казахского искусства Kulzhabaev E.U., Zhamankaraev S.K. Art processing of skin as traditional type of the kazakh art..... 77 Канапьянова Р.Х. . Абижанова А.Ш. Қолданбалы өнердегі қазақтың ұлттық оюларының көркемдік және тарихи анализін талдау Kanapyanova R. H. Abizhanova A. Artistic and historical analysis of national decorative pattern is in the applied art..... 82 Бекенова Б.Н. Манасов Б.А Қазақ сәндік қолөнерінің түрлері мен сипаттамасы Bekenova B. N. Manasov B. A. Types and description of the kazakh arts and crafts..... 86 Раздел IV. Искусствоведение Шайгозова Ж. Султанова М. Культ небесного коня у древних кочевников центрального Казахстана Shaygozova Zh.N. Sultanova M. Cult of the heavenly horse at ancient nomads of the central kazakhstan..... 90 Нұрпейіс Б.К. Сахналық бейне жасаудың шебері Nurpeis B.K. Master of scenic image..... 93 Нұрпейіс Б.К. Ескендіров Н.Р. Құмарғалиева Н.Р. Театр келбеті: өткені мен бүгінгі даму жолдары..... Nurpeis B.K. Eskendirov N. R. Kumargaliyeva N. Portrait of the theatre: the past experience and the present ways of development..... 102 Сәлім Ә. Т. Отандық телевизия тарихы (1958-1990 жылдар)- Salim. A.T. The history of national television (1958-1990 years)..... Раздел V. Начальная военная подготовка 113 Кулатаев К.А. Фортификационное оборудование местности. Kulataev K.A. Fortification of the terrain..... 118 Байғалиев А.М. Берикболов К.Е. Влияние физической подготовки на формирование личности студента по специальности 5В010400 – «начальная военная подготовка» Baigaliev A.M., Berikbolov, K.E. Effect of physical
---	---

Deputy Chief Editor:
cand. of ped. sc., docent **Sh.A.**
Akbaeva,

training on the formation of personality of students on the
specialty 5V010400 «Basic military training»..... 124

Раздел VI. Выставки. Конкурсы..... 128

Editorial board:
associate Professor **Reser Gulmes**
(Turkey),
professor **Xie Henging** (China),
doctor of pedagogical sciences,
professor **K.D. Dobaev** (Kirgizstan),
PhD doctor **R.Abazov,**
cand. of ped. sc., docent **A.A.**
Mombek,
cand. of ped. sc., Docent
L.Sh. Kakimova,
PhD in arts **M.E. Sultanova,**
cand. of ped. sc., senior teacher
Zh.N. Shaygozova,
PhD in military sciences
V.V. Vashchenko

© **Kazakh National Pedagogical**
University named after Abai, 2016

Registered in the Ministry of Culture
and Information of the RK, 8 May,
2009 № 10099-Ж.

Signed to print 17.06.2016.
Format 60x84 1/8. Book paper. 20,2
300 copies. Order 93.

050010, 13 Dostyk ave., Almaty.
KazNPU. Abai
Publisher "Ulagat" Kazakh National
Pedagogical University named after
Abai

Раздел I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 378.016.02: 75 (574)

ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Акбаева Ш.А. – кандидат педагогических наук, Член-корреспондент АПН РК, Член СХ РК.,
доцент кафедры методика преподавание изобразительного и декоративно-прикладного искусства
института искусств, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета
имени Абая.

Бакаев Р.С. – старший преподаватель кафедры методика преподавание изобразительного и
декоративно-прикладного искусства института искусств, культуры и спорта Казахского
национального педагогического университета имени Абая.

В статье рассматриваются вопросы теории и методики преподавания изобразительного искусства в высшей школе, охватывается роль и место дидактической основы при подготовке будущих художников-педагогов. Выделены некоторые наиболее актуальные линии развития и содержания, организационных форм и методов обучения дисциплины «Методики преподавания изобразительного искусства».

Ключевые слова: изобразительное искусства, «методике преподавания изобразительного искусства», эстетика, художественное образования, художественно-графических факультетах, традиционное искусства.

В настоящее время каждый независимый народ, вставший на путь укрепления своей государственности, социально-экономическое развитие основывает на духовном потенциале культуры и уровне образования. В этом отношении, обретение глубоких знаний и воспитание молодежи в духе современных требований, истоки которых начинается в школе, не вызывают сомнений.

Благодаря инициативам Главы государства Нурсултана Назарбаева образование страны вышло на траекторию стабильного развития. Президентом страны намечены основные направления работы в следующем десятилетии, немаловажная роль в их осуществлении принадлежит системе образования и науки. В Послании народу Казахстана “Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана” Президент указал конкретную цель: “Качество высшего образования должно отвечать самым высоким международным требованиям. ВУЗы страны должны стремиться войти в рейтинги ведущих университетов мира”[6]. Н.А. Назарбаев отметил, что “Реформа образования - это один из важнейших инструментов, позволяющих обеспечивать реальную конкурентоспособность Казахстана”[6,с.6].

За последние три года в Республике Казахстан в сфере образования и науки проделано немало работы, позволяющей совершить качественный рывок в сообщество конкурентоспособных стран мира. Суверенному государству Республики Казахстан наряду задачами качественного образования должно быть уделено особое внимание в деле воспитания всесторонне эстетично высокоразвитой личности общества.

Для формирования всесторонней личности в методике обучения дисциплин изобразительных искусств, имеются много факторов, влияющих в определенно сложившихся среде[4,с.16]. По нашему мнению, в текущий период, для формирования сознания и взглядов студентов на изобразительное искусство, гражданской позиции, духовных ценностей и высоких человеческих достоинств, необходимы всесторонние педагогические и психологические исследования. Эти исследования должны учитывать социальные и морально-психологические процессы демократического общества. Это обуславливает подготовку высококвалифицированных специалистов, отвечающих насущным вопросам развитого общества в области эстетики и изобразительного искусства.

Одной из важнейших задач, стоящих перед высшей школой - достижения качественной подготовки специалистов, что предусматривается обеспечением процесса непрерывного педагогического

образования профессиональными педагогами. При этом, качественный уровень их работы, должен находиться под постоянным контролем [3, с.6].

Как известно, учебная дисциплина изобразительного искусства в средней школе все еще поставлена не на должном уровне. Между тем, это дисциплина по содержанию и значению занимает особое место в обществе. Молодое поколение без знаний искусства своего народа, природы его возникновения и истории развития, не сможет поднять на уровень современных требований, отвечающей развитому цивилизованному обществу.

Обучение дисциплин изобразительного искусства в средних школах в 90-е годы прошлого столетия имело значительные трудности. Программы и учебники этих дисциплин того периода устарели и не отвечали новым требованиям. За прошедшие 10 лет в школах обучение изобразительному искусству, претерпели значительные изменения в положительную сторону. Это благодаря научно-методическим исследованиям в области педагогики. В начале была разработана новая программа обучения изобразительному искусству и внедрена в практику образования текущего периода. Учебные программы и воспитательный процесс не должны ограничиваться исполнением социального заказа, не замыкаться только в определенной форме, отсюда изменения учебных программ, это веление - требований запросов сегодняшнего дня.

Одним из актуальных вопросов перехода к новой системе образования, является определение дисциплин обучения по новой технологии и ее развития. Возникает необходимость концентрации педагогов в интерактивной методике обучения изобразительного искусства с точки зрения переподготовки педагогов-психологов. В этом отношении художественно-графическом факультете специальности «изобразительное искусство и черчение», имеется предложение открытию специальных курсов. Это «инновационные технологии в новых школах», «Актуальные проблемы обучения изобразительного искусства», «Основы изобразительного искусства – это традиции в искусстве казахского народа» и. др.

О роли изобразительного искусства и их видов, в развитии идейно-эстетических ценностей молодого поколения, определяющим направлением является расширение научно-исследовательских работ в этой области [5, с.3].

Взаимосвязь художественного образования и воспитания, оптимизация обучения изобразительному искусству, привитие интересов к искусству, все этого можно достичь в едином системном подходе. Необходимость условий обучения изобразительному искусству дидактическими учебно-вспомогательными материалами, а также усвоение названных дисциплин педагогами изобразительного искусства, требует следующих условий:

- при выдаче задании и их практического выполнения, определить теоретическую основу их содержаний;
- вызывать у студентов интерес и стремление к учебному процессу;
- через названных дисциплин, раскрывать правильные взгляды и понятия изобразительного искусства, прививать студентам ценности изобразительного искусства;
- обучая студентов дисциплине «методике преподавания изобразительного искусства», сохранять системные принципы воспитания, главное внимание уделять единству и взаимосвязи предмета изучения;
- обосновывать научно-методическую систему обучения дисциплины «методики преподавания изобразительного искусства»;
- обеспечить получения глубоких и качественных знаний студентов в высшей школе, путем логично взаимосвязанных педагогических и психологических поисков обучения;
- подготовить учебных пособий по дисциплине «методики преподавания изобразительного искусства»;

Глубокие познания и всесторонний подход при выполнении заданий по дисциплине «методика преподавания изобразительному искусству», позволяют найти оптимальные решения, а также достижение художественно-эстетических требований. Например: в дисциплине «методика преподавания изобразительному искусству» студенты, познавая различную методику обучения изобразительного искусства, изучают историю предмета и другие приемы познания. Педагог во время занятий по своему понятию, излагая лекционный курс, трудные понятия доносят через компьютер или по кадоскопу, демонстрирует студентам диафильмы. В этом случае интерес студентов к изучению, проявляется гораздо шире и осознанно. Наряду с этим, в настоящее время,

использование широких возможностей мультимедийного компьютера и учебно-методических пособий (иллюстративные материалы) должны найти свое место в учебном процессе.

Это следующие данные:

1. Сведения биографии великих ученых, внесших особый вклад в развитии названных дисциплин;
2. Специальные тестовые задания усвоения тематических материалов;
3. Поясняющие тексты художественных терминов, связанные с темой.
4. Рисунки, анимационные элементы и видео картины, относящиеся к теме.

Видео картины позволяют проводить занятия доступно и с интересом, Такие методические приемы программы, вызывают у студентов стремление к активности и личным поисковым работам. Самостоятельная работа студентов (СРС) облегчают работу педагога. Для этого педагог в определенное время должен давать студентам программные направления. В такой учебно-воспитательной форме, активность педагога снижается, а у студентов повышается.

В процессе обновления знаний методико-теоретической дисциплины «методика преподавания изобразительному искусству» в институтах искусств и культуры высшей школе, главным является определение нужного направления обучения. Это направление предусматривает всесторонние знания каждого студента, глубоко мыслящей личности о самостоятельной оценке своих возможностей. В этом отношении из накопленного опыта учебных планов и программ, следует основываться на многовариантные идеи. Этот фактор имеет важное значение в получении художественного образования всех студентов высшей школы. В продолжении и углублении знаний в ближнем и дальнем зарубежье, а также позволяет студентам определиться с выбором продолжении учебы.

В дисциплине «методика преподавания изобразительному искусству» содержательную основу знаний и структуры практического освоения их представляет учебник. А усвоение содержания студентами, определение методики и его анализа, наряду с учебником, представляется единым комплектом образования.[2,с12]. С этим комплектом связывается индивидуальные задания каждому студенту. В итоге содержание художественного образования студентов способствует решению проблемы становления личности. А педагог, основываясь на методические материалы, на каждом занятии, учитывая теоретическую подготовку, полноту или недостатки знаний студентов, подбирает соответствующую литературу.

Учебники и учебные пособия по дисциплине «методика преподавания изобразительному искусству», нельзя утверждать, что их вообще нет. Имеющийся учебный материал требует доработки, отвечающий потребностям сегодняшнего дня. Для этого необходимо, что бы вся педагогическая общественность включилась в эту работу. Особенно в высшей школе при подготовке молодых специалистов художественного профиля, дисциплина «методика преподавания изобразительному искусству» занимает особое место в деле эстетического воспитания. Это обусловлено тем, что на художественных факультетах ВУЗа, рисунок, живопись, скульптура, графика, история изобразительных искусств, составляют основные предметы обучения. Это дисциплина отвечает социально-экономическому развитию независимого народа на пути научного и технического прогресса. Отсюда, большое внимание должно быть уделено дисциплине «методика преподавания изобразительному искусству» в вопросах дополнений теоретических знаний.

Таким образом, содержание художественного образования в ВУЗах и его методики обучения все это при соответствии запросам сегодняшнего дня, несомненно, отвечает педагогическим и психологическим требованиям.

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. — М., 1996.
2. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие. — М., 1985.
3. Сохраняева Т.В. Гуманистические ориентиры развития системы образования // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. — 2002. — № 5. — С.93-105.
4. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя: Автореф. дис... доктора пед. наук. — Киев, 1986. — 46с.
5. Панорама, Портрет отрасли. Президент и казахстанское образование. 9 апреля 2010 года.
6. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. "Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана". 28.01.2011 г.

Түйіндеме

Ақбаева Ш.Ә. - Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер әдістемесі мен теориясы» кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР Суретшілер Одағының мүшесі, ҚР Педагогика Ғылымдар Академиясының корреспондент мүшесі

Бакаиев Р.С. - Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер әдістемесі мен теориясы» кафедрасының аға оқытушысы

Жоғары мектепте бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі мен теориясының кейбір мәселелері

Мақалада авторлар жоғары мектептің көркем білім беру үдерісінде бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі мен теориясының өзекті мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар мақалада бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінің мазмұны, болашақ суретші педагогтарды даярлаудың дидактикалық негіздерінің орны мен маңызы айқындалып, пәнді оқытудың тиімді формалары мен әдістері қарастырылған.

Түйін сөздер: бейнелеу өнері, «бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі», эстетика, көркем білім, дидактика, жоғары мектеп, суретші.

Summary

Akbaeva S.A.-candidate of pedagogical sciences, corresponding member of the Academy of the REPUBLIC of KAZAKHSTAN, Member of the ROK, Associate Professor of methodology of teaching of fine and decorative arts of the Institute of Arts, culture and sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Bakaiev R.S.-Senior Lecturer, Department of methodology of teaching of fine and decorative arts of the Institute of Arts, culture and sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Problems of the theory and methods of teaching fine arts high school

In the article questions of the theory and a technique of teaching of the fine arts in the higher school are considered, the role and a place of a didactic basis are covered by preparation of the future artists-teachers. Some most actual lines of development and maintenance of organizational forms and methods of training of subject "Technique of Teaching of the Fine Arts" are allocated.

Keywords: Visual Arts, teaching art, aesthetics, art education, art and graphics students, traditional art.

УДК 378.18

ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ ЛИЧНОСТИ И КУЛЬТУРА МЕЖЭТНИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ И ТОЛЕРАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Вашенко В.В. - доцент кафедры педагогов-организаторов и начальной военной подготовки, канд.воен.наук, доцент

В статье кратко представлен анализ культуры межнационального общения и межнациональных связей, рассматривается понятие и проблема культуры межнационального общения в высших учебных заведениях. Анализируются особенности межэтнического взаимодействия и дается характеристика современной этнодемографической ситуации в Казахстане, высказываются общие рекомендации по укреплению стабильности в регионе. Показана исходная методология исследования этнической терпимости или толерантности личности. Охарактеризованы и представлены особенности межкультурной коммуникации, этнической толерантности и её

проявлений. Отражены направления процесса межэтнического взаимодействия в студенческой среде, исходя из отношений между студентами, имеющими различную этническую принадлежность. Обращено внимание на факторы этнической мобилизации и ответственность университетского образования в Республике Казахстан за формирование и воспитание молодёжи – будущей элиты казахстанского общества.

Ключевые слова: межэтническое взаимодействие, межличностные отношения, толерантность, студент, студенческая среда.

Сегодня перед высшим и средним образованием стоит вопрос: как обеспечить формирование толерантных качеств личности учащегося в процессе поликультурного образования. В современной ситуации учебные заведения, в том числе и высшая школа, должна стать местом, где создаются благоприятные условия для межэтнического общения, где всем учащимся прививается уважение к своей культуре и культурам других народов, поскольку именно в учебно-воспитательном процессе создаются ситуации культурного, межличностного, межнационального общения. Проблема межнационального общения всегда актуальна, а вопросы межнационального общения являются сложными, иногда противоречивыми и всегда многогранными. В обществоведческой науке рассматриваются различные аспекты этой проблемы: социально-психологический, социально-политический, социологический, лингвистический и др. Поэтому такие проблемы, как гармонизация межэтнических отношений, межкультурный диалог в современном межэтническом взаимодействии, нуждаются в глубоком научном анализе и внедрении результатов этого анализа в социокультурную практику.

Когда разрушаются социально-экономические и идеологические взаимосвязи, игнорируются конфессиональные и национальные идеалы, ценностные ориентиры и установки, не контролируется миграция, растёт национальное самосознание так называемых малых народов (наций и народностей) резко повышается актуальность и значимость национальных культурных установок, ценностно-символических аспектов жизнедеятельности национальных групп, специфических особенностей конкретных этносов. В этом плане особый интерес представляет Республика Казахстан, в которой сосредоточены многочисленные исторически сложившиеся группы людей, обладающие древними культурными традициями. Достаточно сказать, что в Казахстане проживает 140 наций, народностей, национальных и этнических групп, более 120 этносов, а также многочисленные группы некоренного населения, множество транзитивных этнокультурных объединений, попавших сюда в результате миграционных процессов последних десятилетий. Сегодня Республика Казахстан – это сложная система множества мощных культур, каждая из которых характеризуется собственной национальной идеей, своеобразной иерархией этнокультурных ценностей, сложной знаково-символической когнитивно-культурной системой.

Отсутствие позитивного образа этнических отношений в общественном сознании является одним из серьезных препятствий на пути стабилизации межэтнических отношений в республике. Такой образ – это исключительно важный элемент полиэтнического и поликультурного общества. В наш исторический период, который сейчас переживает Казахстан, исключительно важное значение имеет объединение всех реалистически мыслящих людей в деле взаимного согласования или гармонизации межэтнических отношений, воспитании культуры межнационального общения и толерантного поведения в обществе.

Понятия «культура межнационального общения», «межкультурная коммуникация» в литературе в основном стали употребляться с начала 80-х годов XX века. Так, например, проблема общения в этнической сфере и попытка определения критериев культуры межнационального общения, а также типология межнационального общения в условиях различных социально-политических систем находит отражение в работах Дакенова М.Д. [1], Дробижевой Л.М. [2], Бурмистровой Т.Ю., Дмитриева О.А. [3], Гасанова Н.Н. [4]. Так, Дакенов М.Д рассматривает и определяет роль политики межнационального согласия применительно к Казахстану. Дробижева Л.М. анализирует роль социально-психологических аспектов межнационального общения, рассматривая при этом структуру общения в целом. А в работах Бурмистровой Т.Ю. и Дмитриева О.А. выявляется сущность

и сам процесс формирования и функционирования культуры межнационального общения в различных сферах общественной жизни.

В исследовании проблемы межнационального общения важное место занимают этнологические теории Кыгдыралина Ж.У., Калетаева Д.А., Бромлея Ю.В., Касенова У., Жусупова С., Айткалиева Р. и многих других, которые позволяют глубже осмыслить сущность межэтнических отношений и выявить особенности данного процесса.

Для исследования этнической терпимости или толерантности личности исходной методологией является культурно-историческая концепция изучения психических явлений Л. Выготского, А. Леонтьева, А. Лурия и историко-эволюционный подход к изучению личности, разрабатываемый А. Асмоловым.

Понятие «коммуникация» появилось в научной литературе в начале 20-х годов XX века в связи с необходимостью изучения процессов межличностного общения, взаимного понимания человека человеком, эффективности жизнедеятельности, достижения успеха, а также в связи с развитием средств массовой информации, их воздействием на сознание индивида и массовое сознание, необходимостью изучения механизмов манипулирования личностью, массами, управления обществом, его культурой. Действительно, культура формирует личность членов общества, а ей культуре, обучаются (ведь её невозможно приобрести биологическим путем) посредством прямого и косвенного общения [5].

С одной стороны общение – это специфическое межличностное взаимодействие людей как членов общества, представителей определенных социальных групп, культур; с другой – это важная составная часть социального бытия человека как общественного существа, источник его жизнедеятельности, условие формирования, как общества, так и личности. Человек не может существовать вне общения с другими людьми. Потребность в общении является одной из базовых потребностей общественного индивида, поэтому в условиях общения осуществляется коммуникативный процесс, происходит взаимодействие, взаимовлияние представителей общества, возникает взаимопонимание [6].

В тоже время общение – это важный фактор социальной определённости поведения индивида, в процессе которого человек всегда стремится определенным образом воздействовать на своего партнера, и сам подвергается воздействию со стороны последнего.

Эффективность социальной коммуникации (связи и общения) во многом зависит от понимания. Обычно результативная сторона понимания выражается в двух аспектах: явление включается в смысловую структуру личности, и понятие соответствует целям коммуникации. Коммуникация всегда рассматривается как взаимодействие сторон, преследуя определенные, часто различные цели, а не как просто передача знаний. Понимание носит диалогический характер и зависит от особенностей воспринимающего субъекта его целей, ориентации, контекста осмысления. «Умному и намека достаточно», - гласит народная мудрость, но намека достаточно только тому, кто уже обладает знанием смыслового целого.

С точки зрения автора межкультурные связи и общение подразумевают межличностное общение представителей разных культур, а также культурные контакты. Именно в процессе межличностного общения представителей различных культур происходит обогащение национального самосознания. Из более развитых обществ в менее развитые проникают элементы культуры, которые могут содействовать сокращению исторического пути народов, в процессе культурных контактов. Однако не всегда культурные контакты бывают положительными.

В настоящее время выделяют 5 основных направлений взаимозависимости, взаимопроникновения культур, которые служат основой всеохватывающего мышления для значимой и продуктивной совместной жизни сообществ людей:

1. Развитие технологий.
2. Глобализация экономики.
3. Интенсивные миграционные процессы.
4. Мультикультурность.
5. Распад нации – государства [7].

Все эти направления в совокупности создают основу для осознания решающей роли владения компетенцией межкультурного общения во взаимозависимом мире, когда человек должен демонстрировать «терпимость к культурным различиям и взаимоуважение культур как признак цивилизованного общения на кросснациональном уровне» [8].

Таким образом, межкультурная коммуникация – это процесс общения и обмена информацией между различными культурами и представителями данных культур с целью постижения глобализационных процессов в мире, понимания и принятия иных культурных ценностей и адекватного положения в иной культуре. При этом главенствующее положение в ней занимает культура межнационального общения представителей различных этнонациональных общностей, где определяющим фактором является этническая толерантность личности.

Этническая толерантность понимается как сложное установочное образование личности. Она выражается в терпимости к чужому образу жизни, чужим обычаям, традициям, нравам, иным чувствам, мнениям и идеям. В соответствии с Декларацией принципов толерантности, принятой ЮНЕСКО в 1995 году, толерантность определяется как ценность и норма гражданского общества, проявляющаяся в праве быть различными всех индивидов гражданского общества; обеспечение устойчивой гармонии между различными конфессиями, политическими, этническими и другими социальными группами; уважении к разнообразию различных мировых культур, цивилизаций и народов; готовности к пониманию и сотрудничеству с людьми, различающимися по внешности, языку, убеждениям и верованиям.

Этническая толерантность личности проявляется в различных критических ситуациях межличностного и внутриличностного выбора тогда, когда выработанные в ином социально-культурном образе жизни этнические стереотипы и нормы решения встающих перед личностью проблем не срабатывают, а новые нормы или стереотипы находятся в процессе своего формирования. Этническая толерантность личности обнаруживается и в известном смысле возникает в проблемно-конфликтных ситуациях взаимодействия с представителями других этнических групп. Этническая толерантность личности не может изучаться изолированно от процессов этнической идентификации, т.к. все этнопсихологические феномены являются гранями одного целостного явления – этнической вариативности личности.

Студенческая среда – это одна из наиболее интенсивных зон межэтнических контактов. В крупные города приезжает учиться молодежь практически из всех областей Казахстана, стран ближнего и дальнего зарубежья. Именно в ВУЗах встречаются представители самых разнообразных этнических групп, и вступают в контакт различные системы мировосприятия и миропонимания. Именно в результате этих контактов у многих студентов закрепляются стереотипы межэтнического восприятия и поведения, которые они пронесут через всю жизнь.

В целом студенческий возраст (18-22 лет) является решающим периодом развития этнического самосознания, его упрочнения и закрепления. В период обучения в ВУЗе этническое самосознание молодого человека расширяет систему его представлений о мире и укрепляет его место в нем. Студенческий возраст представляет собой кризисный переход между юностью и взрослостью, в течение которого в личности происходят многомерные, сложные процессы: обретение взрослой идентичности и нового отношения к миру.

В целом в повседневной жизни этничность подавляющего большинства студентов не актуализирована и этническая самоидентификация не занимает ведущих позиций. Несмотря на это, студенты проявляют довольно живой интерес к различным этническим вопросам. В то же время следует отметить существующие элементы предвзятости и негативизма в национальных отношениях. Хотя многие студенты имеют среди своих друзей и близких представителей других

национальностей, достаточно значительное количество определяют свое отношение к человеку, исходя из его этнической принадлежности.

Мощнейшим мобилизационным фактором для большинства студентов является оскорбление по национальному признаку или негативная оценка народа, к которому принадлежит человек. Именно это чаще всего оставляет глубокий след в памяти человека и заставляет предпринимать какие-либо действия. Ещё одним мощным фактором этнической мобилизации является сопричастность или сопереживание какому-либо общему успеху или достижению.

Всё это повышает ответственность университетского образования за будущее Республики Казахстан, за то, по какому пути она пойдёт, как будут развиваться процессы межэтнического взаимодействия. К большому сожалению, сегодня в этом направлении не ведется активной работы. И современная система образования не гарантирует формирования позитивных межэтнических установок. А оформившееся в студенческой среде негативное восприятие той или иной этнической группы или исключительность своей национальной группы опасны вдвойне. Ведь носителем негативных установок в межэтническом взаимодействии может стать будущая интеллектуальная элита, которая определяет жизнь казахстанского общества в XXI веке.

1. Дакенов М.Д. Межнациональное согласие как ключевой вопрос в многонациональном государстве. www.rusnauka.com.
2. Дробижева Л.М. Формирование культуры межнационального общения // Социальная политика и национальные отношения. - М.: Мысль, 1982.
3. Бурмистрова Т.Ю., Дмитриев О.А. Дружбой сплочённые. Культура межнационального общения в СССР [Текст]. - М.: Мысль, 1986. - 254 с.
4. Гасанов Н.Н. О культуре межнационального общения // Социально-политический журнал. 1997. № 3. - С.233; Он же. Особенности формирования культуры межнационального общения в многонациональном регионе // Педагогика. - 1994. - № 5. - С.16.
5. Асмолов А.Г., Шлягина Е.И. Национальный характер и индивидуальность: опыт этнопсихологического исследования. Выпуск 2. - М., 1984. - С.23.
6. Байтусова И.Е., Новохатская Е.Н, Тасбулатова Э.М. Межнациональное согласие как основной вектор развития политики РК. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2005. - С. 98.
7. Леонтьев А.А. Психология общения. - М.: Смысл, 1997. - 365 с.
8. О государственной молодежной политике в Республике Казахстан. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 декабря 2013 года № 1393.

Түйіндеме

В.В.Вашенко - ҚазҰПУ ә.ғ.к., доцент, vaschenkoww@mail.ru

Орта мектепте ұлтаралық қарым-қатынас пен мінез-құлық толерантты жаңа төл ерекшеліктері және мәдениет қалыптастыру.

Осы мақалада жоғары мектепте этникаралық қарым-қатынас мәдениетінің мен толеранттық мінез-құлық мәселелері қарастырылған. Мақалада қолданылатын негізгі түсініктер, мысалы, «ұлтаралық қарым-қатынастың мәдениеті» және «мәдениаралық қарым-қатынас» талданған. Этникалық сана-сезімді дамытуға, оны студенттік ортада жетілдіруге және бекітуге қажеттілігі анықталған және дәлелденген. Автордың жүргізілген зерттеуі негізінде жоғары білім жүйесінде этникаралық қарым-қатынасқа және толеранттықты тәрбиелеу мәселелеріне ерекше көңіл бөлуге ұсынылады.

Түйін сөздер: этносаралық өзара іс-қимыл, тұлғааралық қарым-қатынастар, толеранттылық, студенттік, студенттік орта.

Summary

V.V.Vachshenko - candidate of military sciences, associate professor, Abai KazNPU,
vaschenkoww@mail.ru

Formation of a new identity and culture of interethnic communication and tolerant behavior in high school.

In this article problems of culture of interethnic communication and tolerant behavior at the higher school are considered. The basic concepts used in article such as «culture of international communication» and «crosscultural communication» are analysed. Necessity of ethnic consciousness development, its hardening and fixing in the students' environment is revealed and proved. On the basis of the conducted research by the author it is offered to pay special attention to questions of interethnic interaction and training of tolerance in system of the higher education.

Keywords: interethnic interaction, interpersonal relationships, tolerance, the student, the student environment.

УДК 745.522.2021

ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА В XXI ВЕКЕ: СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ С УЧЕТОМ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Аденова Л. Ж.- Каз НПУ имени Абая, старший преподаватель кафедры «Теории, методики преподавания изобразительного и декоративно-прикладного искусства »,adenova@list.ru

Кабижанова Г.К.- Каз НПУ имени Абая, кандидат педагогических наук кафедры «Теории, методики преподавания изобразительного и декоративно-прикладного искусства » adenova@list.ru

Современный культурный процесс характеризуется противоречивыми тенденциями. Народное образование, наука и культура получили широкое пространство для саморазвития, свободы от идеологических стереотипов. Это позволило преодолеть схематизм и однообразие во всех структурных элементах и звеньях духовной и культурной жизни. Вместо единой трудовой школы утверждается плюрализм школьного образования. Начали функционировать колледжи, гимназии, лицеи и многие другие частные школы. Стали издаваться новые учебные пособия, как в средних образовательных школах, так и в высших учебных заведениях.

Ведущие учебные заведения Казахский государственный университет им. Аль-Фараби, Казахский Национальный Педагогический Университет им. Абая., Казахский политехнический университет и многие другие - открылись новые факультеты, университеты, академии, необходимые для подготовки новых кадров специалистов в связи с инновационными технологиями, внедряющихся с каждым днем для продвижения в будущее. Которые способны взять на себя ответственную задачу по осуществлению независимой внутренней и внешней политики Республики Казахстан. Принимают студентов Международный Казахско - турецкий университет им.Х.А. Ясави в Туркестане, Институт культуры в Уральске и многие другие высшие учебные заведения.

Расширились связи системы международного образования. Казахстанские ученики, студенты и магистранты продолжают обучение за рубежом. Соответствуют новым уровням и требованиям – структура и тематика научных поисков Национальной академии наук Республики Казахстан. Организованы новые научно-исследовательские институты, как институт археологии им. А.Х. Маргулана, институты космических исследований, механики, и машиноведения, проблем информатики и управления, физико-технический и др. Также расширяется сеть отраслевых академии наук. Работают инженерная и сельскохозяйственная академии Республики Казахстан. Для присуждения ученых степеней и присвоения и присвоения ученых званий, контроля качества диссертационных работ была создана высшая аттестационная комиссия Республики [1.37с.].

Большую актуальность приобрела проблема возрождения казахского языка. Согласно закону о языках и Конституции Республики Казахстан казахский язык объявлен государственным языком. Осуществляется целый комплекс мер по переводу делопроизводства на казахский язык. Значительно повышается роль государственного языка в работе средств массовой информации, увеличились казахские школы, казахские детские сады и т.д., так же в образование внедрилось триединство языков – это один из важных факторов общественного согласия. Для современного казахстанца владение тремя языками – условие собственного благополучия. Многообразие культур и языков, как и их равное сосуществование, является главным достоянием Казахстана, при этом эффективность трехязычия возможна только при условии общепринятой идеологической основы: казахский язык – это государственный язык, русский язык – язык межнационального общения, английский язык – ключ к мировым знаниям, признак успешного человека.

Крупным событием в культурной жизни республики стал Всемирный конгресс казахов, впервые собравший со всех концов планеты известных писателей и поэтов, художников и политологов, ученых и бизнесменов и других соотечественников.

Начался новый этап в истории республики. С обретением независимости Казахстан вышел на международную арену в качестве суверенного государства. 3 марта 1992г. Республика Казахстан вступила в Организацию Объединенных Наций, стала членом Международного валютного фонда, Международного банка реконструкции и развития, Всемирного банка, международной ассоциации развития, многостороннего агентства гарантий инвестиций, Всемирной организации здравоохранения и целого ряда других организации. Свыше ста стран признали наше государство, с многими из них установлены дипломатические отношения на уровне посольств и представительств. Возрождается культура и традиции народов Казахстана, растет национальное самосознание. Консолидируется казахская нация, казахский язык стал государственным, возвращаются из небытия имена лучших представителей казахского народа, восстанавливается история, созданы условия для расцвета национальной культуры, приняты законы о миграции и гражданстве. В условиях экономического кризиса в Казахстане взят курс на реализацию собственной модели экономических преобразований и перехода к рынку, исходящий из наличия богатейших запасов природных ресурсов, необходимости формирования альтернативных форм собственности регионов и субъектов хозяйственной деятельности, конверсии оборонного комплекса и более рационального использования научно-технического и производственного потенциала. Активно развивается вне государственный сектор экономики Республики Казахстан [2.78с].

Во внешнеэкономической политики широко используются иностранный капитал, техника и технологии. Экспортно-импортные операции проводятся в основном через республиканские внешнеэкономические структуры и развивается тенденция к переориентации республиканского экспорта в развитые капиталистические страны.

Рыночные реформы проходят болезненно, в условиях глобального кризиса обостренной социально-экономической обстановки. Но не смотря на трудности, общенациональное согласие казахстанцев дает надежду на лучшее будущее, отраженное в новом государственном флаге Республики Казахстан, где сине-голубой фон отражает единение и безоблачное небо, мир и благополучие, золотое солнце – покой и богатство, степной орел – щедрость и зоркость, высоту помыслов, верх шанырақ – символизирует отчий дом.

Начало 90х годов стало временем важнейших исторических перемен, что связано с утверждением независимости и суверенитета республики. Идет формирование нового духовного и культурного пространства, в котором идея самоутверждения народа, возрождение его национального корня является важнейшей задачей. 28 января 1993 год Верховный Совет республики принял первую

Конституцию Независимого Казахстана, служащую фундаментом создания правового государства, гарантом становления ее государственности, обеспечения независимости, успешного продвижения по пути экономического, культурного и научно-технического прогресса [2.132с].

Согласно Конституции, Республика Казахстан демократическое и унитарное государство, обеспечивающее равные права всем своим гражданам. Подчеркивается целостность, неделимость и неприкосновенность ее территорий. Республика Казахстан высшей ценностью признает человека, его жизнь, свободу и независимость, неотъемлемые права и осуществляет свою деятельность в интересах гражданина и общества. Так народ Казахстана творит свою историю .

1. Государственная программа «Образование». - Алматы, 2000.
2. Ж.К. Таймагомбетов, К.М. Байпаков, Ж.М. Асылбекова, А.Б. Галиев, Т.А. Мансуров . История Казахстана. Очерк., - Алматы ,1993. -197 С.
3. Закон Республики Казахстан. «Об образовании». - Алматы, 1995.
4. Конституция Республики Казахстан. - Алматы, 1995.
5. Коцепция этнокультурного образования Республики Казахстан. «Казахстанская правда». – № 7. – 1996.

Түйіндеме

Аденова Л.Ж.- старший преподаватель КазНПУ имени Абая, adenova@list.ru

Кабижанова Г.К- к.п.н. КазНПУ имени Абая,

XXI ғасырдағы Қазақстан білімі: әлемдегі үрдістерді ескерумен білім беру бағдарламаларын жетілдіру

Бұл мақалада республиканың тарихында жаңа кезеңнің қалыптасуы мен дамуына инновациялық мәдени процестер туралы ақпаратты талқылайды.

Түйінді сөздер: инновациялық; білім; мәдениет; прогресс; үш тілде; қалыптастыру; қалыптастыру; реформа; әуелсіздік.

Summary

Adenova L.ZH.- Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, adenova @ list.ru

Kabizhanova G.K- PhD. .- Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің

Education of Kazakhstan in the XXI century: to improve educational programs in accordance with global trends

In given article the information on new cultural procedure in one's capacity of education, new stage in history of republic.

Keywords: innovation; education; culture; progress; trilingual; formation; formation; reform; independence.

УДК 347.782

МЕТОД РЕКОНСТРУКЦИИ В ОСВОЕНИИ ЭТНОДИЗАЙНА В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Бейсенбаев С.К. – советник ректора ЮКГУ им.М.Ауэзова, д.п.н., академик АПН РК,

bei-sad@mail.ru

Бейсенбаева М. – магистрантка I курса специальности 6М010700 - Изобразительное искусство и черчение ЮКГУ им.М.Ауэзова, moldir-bs@mail.ru

В статье рассматривается метод художественной реконструкции на занятиях по этнодизайну, как необходимом условии повышения квалификации будущих учителей изобразительного искусства. Профессиональную подготовку будущего учителя изобразительного искусства нельзя рассматривать отдельно от познания этнической культуры региона, где ему предстоит работать. Организация прикладной художественно-творческой деятельности студентов – одно из условий успешности формирования их эстетического вкуса и технологической культуры.

Художественное образование в настоящее время является структурным компонентом непрерывной системы этнохудожественного образования. В Концепции этнокультурного образования национальной культуре и народному искусству отводится роль системообразующего компонента преемственной образовательной системы. В воспитании основ художественной культуры подрастающего поколения особенно велико значение одного из основных видов народного искусства – предметно-изобразительного.

Ключевые слова: реконструкция, этнодизайн, метод реконструкции, творческая профессиональная деятельность, художественное наследие.

Существует множество методов для повышения мастерства учителя изобразительного искусства. Это должно выражаться в знании своего предмета, специфических вопросах творчества, умении преподнести все это доходчиво и убедительно, в адекватной оценке творческой работы. Профессиональную подготовку будущего учителя изобразительного искусства нельзя рассматривать отдельно от познания этнической культуры региона, где ему предстоит работать.

Творческий характер профессиональной деятельности специалиста выдвигает на первый план проблемы художественной подготовки. Главной целью подготовки учителя изобразительного искусства является развитие творческой индивидуальности личности, обладающей профессиональными художественными знаниями, умениями, навыками. При этом изобразительная грамота является лишь средством, которым может оперировать художник. Вся совокупность художественно-изобразительных умений и навыков, приобретаемых в процессе обучения, должна быть ориентирована на решение художественно-образных задач, т.е. использована в процессе творчества. Выход на творческую деятельность требует как владения профессиональным мастерством, так и развитым воображением, художественно-образным мышлением, и является обязательным условием профессиональной подготовки в области искусства [1].

Знание художественного наследия, основ народного творчества является обязательным компонентом профессионализма учителя. Студенту необходимо создать условия для развития и реализации своего творческого потенциала. Личность, способная к продуцированию новых идей, к принятию нестандартных решений сможет реализовать себя как в художественном творчестве, так и в профессиональном педагогическом мастерстве.

Одной из важнейших задач профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства является глубокое знание этнодизайна. Художественно-творческая деятельность проявляется в умении воспринимать и усваивать содержание этнических произведений искусства, оценке их художественных достоинств, в умении самостоятельно создавать предметы материальной культуры.

Организация прикладной художественно-творческой деятельности студентов – одно из условий успешности формирования их эстетического вкуса и технологической культуры. Включение будущих учителей изобразительного искусства в процесс создания авторского художественного изделия позволяет выработать способность к целеполаганию, рефлексии, развивает эстетический вкус и художественное воображение, формирует открытость к диалогу культур, национально-этническому взаимодействию.

Обучение мастерству работы с различными художественными материалами и привитие интереса к нему как к источнику творческой активизации и самореализации студентов создает оптимальные условия для проявления творческого потенциала личности, фантазии, воображения, эвристического мышления, профессиональному развитию будущего учителя изобразительного искусства.

Многогранный комплекс художественных, технологических задач требует серьезной теоретической подготовки и приобретения разносторонних умений и навыков. Обучающая деятельность на занятиях, усвоение ключевых моментов создания изделия от идеи до воплощения в материале формирует умение видеть систему, выделять особенности использования технических и художественных средств при создании произведений декоративно-прикладного искусства утилитарного или художественного назначения. Все это способствует осуществлению связи теоретических знаний и практических умений в будущей профессиональной деятельности.

Этнодизайн как дисциплина, обладающая самостоятельным объектом изучения и рядом специфических методов, уверенно заняла свое место в профессиональной подготовке специалистов в области изобразительного искусства. Среди дидактических методов в преподавании этнодизайна, наряду с репродуктивным (лекционным) методом, значительное место занимают методы практического характера. Основная цель использования практических методов – стимулирование развития творческих и познавательных способностей студента. Наиболее высоким уровнем познавательной активности характеризуется исследовательский метод, частным случаем которого можно считать метод технологической реконструкции художественных процессов этнического искусства. Суть метода реконструкции состоит в максимально полном экспериментальном воспроизведении аутентичных технологий и материалов с целью глубокого освоения и изучения определенного технологического процесса или специфического объекта творчества [2].

Метод реконструкции способен с успехом решать задачи воссоздания в ходе эксперимента процессов обработки исходного материала, этапов изготовления и декорирования предмета этнического искусства. Используя аутентичные сырье, материалы и специфический инструмент, исследователь получает возможность более глубоко понять и оценить их свойства, художественных проявлений. Метод реконструкции может стать ведущим в преподавании дисциплины «этнодизайн».

Метод реконструкции в разной степени полноты воспроизведения имеет достаточно широкое распространение в современном мире. Например, так называемая «историческая реконструкция». В области восстановления художественных процессов и технологий этнического искусства в процессе подготовки специалистов в высшей школе метод реконструкции, к сожалению, еще не получил такого широкого применения, как в исторических науках, хотя его эффективность, подтвержденная отдельными экспериментальными проектами и практическими опытами, уже очевидна. Прием реконструкции представляется перспективным как в практике обучения художников и дизайнеров, так и учителей изобразительного искусства.

Метод реконструкции художественных процессов очень эффективный и дает объективные данные, в отличие от классического, лекционного. Метод исторической реконструкции технологий становится важным и достоверным источником получения информации, наряду с методами поверхностного изучения вещей и морфологического метода» [3].

Важной составляющей учебного процесса для студентов художественных специальностей являются практики: музейные, пленэрные и производственные, практики, эффективность которых должна существенно повыситься за счет включения элементов реконструкции народных артефактов. Освоив данный метод на примере отдельных технологических процессов, изученных в ходе практик, студенты начинают эффективно пользоваться им в самостоятельной учебной деятельности, при проведении курсовых и дипломных исследований [4].

К сожалению, современные тенденции в декоративно-прикладном искусстве – это использование материалов и технологий по хорошо прописанной пошаговой инструкции. Изданные за последнее десятилетие книги по декоративно-прикладному искусству – наглядная иллюстрация тенденции. Красиво иллюстрированные эффектные издания содержат готовые художественные идеи и подробное описание их реализации.

Такая ситуация грозит тупиком в личном развитии дизайнера или художника педагога. Материалы этнического искусства дают практически неисчерпаемое поле для исследования и реконструкции. Эти материалы имеют, как правило, природную основу, они экологичны и легко доступны. Для их изготовления не нужно высокотехнологичного оборудования, их возможно получить самостоятельно. В ходе реконструкционного эксперимента, варьируя ингредиенты, можно найти оптимальное сочетание и пропорции, наиболее полно определить художественные свойства материала, области его применения и способы создания художественного эффекта.

Использование метода реконструкции обогащает личный, профессиональный опыт будущего педагога. Например, в ходе изучения в рамках этнодизайна традиционной керамической посуды, можно выявить не одну особенность, характерная только для Отрарской традиции.

Развитие творческих способностей – бесспорная составляющая образовательного процесса. Говоря о творчестве применительно к учителям изобразительного искусства, чаще всего понимают процесс создания образа и способы его воплощения. Но необходимо помнить и о другой области возможного применения творческих способностей – области художественных технологий. В формировании профессиональных компетенций учителя изобразительного искусства отсутствие опыта творческой конструктивно-технологической деятельности может значительно сузить его возможности как профессионала. «Специалист с высшим образованием должен решать не полностью предписанные или вообще не предписанные профессиональные задачи, становление у него в процессе обучения в вузе творческих качеств является одной из сторон обще-профессиональной подготовки специалиста» [5].

Реализация метода реконструкции в учебной дисциплине «этнодизайн» позволяет студенту эффективно действовать и в научно-исследовательской парадигме. Это подразумевает: исследование возможностей моделирования архаичных и традиционных технологий по различным параметрам (материал, фактура и структура, технологический прием, рабочий инструмент, красочные материалы), исследование вариативности моделирования форм, исследование возможностей создания объектов актуального дизайна на основе архаичных и традиционных технологий.

Наиболее продуктивным и полноценным является реконструктивный эксперимент, проведенный на реальном этнографическом материале. Региональные принципы подбора изучаемого материала определяют высокую степень приближенности к собственной, этнически, исторически и национально близкой культуре.

Исследование особенностей собственных локальных традиций и связанные с этим открытия как индивидуально, так и общественно значимого характера придают методу реконструкции в системе преподавания очевидную нравственную и даже патриотическую воспитательную окраску. Метод реконструкции художественных процессов можно считать комплексным, так как в процессе реконструкции студентами осуществляются различные виды учебной деятельности. По работе с источниками информации метод реконструкции отождествляем с репродуктивными и поисковыми методами учебной деятельности. По уровню наглядности и доступности он схож с демонстрационным методом. По типу познавательной деятельности – это эвристический исследовательский метод. При этом отличительным достоинством метода реконструкции, применительно к образованию учителей изобразительного искусства, является то, что результатом деятельности всегда становится художественный, творчески преобразованный продукт.

Применяя метод реконструкции художественных процессов как структурообразующий в рамках дисциплины «этнодизайн», удастся вывести эту дисциплину на новый уровень и с точки зрения научной достоверности содержания, и с позиции эффективности формирования профессиональных компетенций учителя изобразительного искусства.

1 Седова И.Г. Способы творческой самореализации личности в художественно-образовательном процессе / И.Г. Седова // Продуктивные технологии образовательного процесса в подготовке специалистов: сборник трудов международной научно – практической конференции преподавателей вузов, учёных, специалистов. – Шуя: Издательство Шуйского педагогического университета 2008. – С.158.

2 Семенов С.А. Изучение первобытной техники методом эксперимента // Новые методы в археологических исследованиях. М.; Л.: Наука, 1963. С. 191–214.

3 Коробейников А.В. Историческая реконструкция по данным археологии. Ижевск, 2005, 180 с.

4 Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: методология, цели и содержание, творчество. М.: Академия, 2002. 22

5 Исаева Т.И. Архаичные и традиционные технологии в современном дизайне текстиля: автореф. СПб., 2009. 17 с.

Түйіндеме

Бейсенбаев С.Қ. – М.Әуезов атындағы ОҚМУ ректоры кеңесшісі, п.ғ.д.,
ҚР ПҒА академигі, bei-sad@mail.ru

Бейсенбаева М. - М.Әуезов атындағы ОҚМУ, 6М010700- Бейнелеу өнері және сызу
мамандығының 1 курс магистранты, moldir-bs@mail.ru

**Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерін дайындау үдерісінде
этнодизайнды меңгеру әдісін қайта құрастыру**

Мақалада этнодизайн сабағын өту барысында көркем құрастыру әдісін қолдану болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің кәсіби деңгейін арттыруда қаншалықты нәтиже беретіндігі туралы баяндалады. Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерін кәсіби дайындауда жас маманның болашақта еңбек ететін өңірінің этникалық мәдениетін танып білуін бөліп қарауға болмайды. Студенттердің қолданбалы көркем-шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыру – олардың эстетикалық талғамы мен мәдениетін табысты қалыптастырудың бірден бір талабы.

Көркемдік білім беру бүгінгі таңда этникалық білім беру жүйесі құрылымының ажырамас компоненті болып табылады. Ұлттық мәдениет және халық өнерінің этникалық және мәдени қалыптастыру тұжырымдамасы білім беру жүйесінің сабақтастығын жүйекұрушы компоненті рөлін атқарады. Өскелең ұрпақты көркем мәдениет негізінде тәрбиелеуде ерекше халық өнерінің негізгі түрлерінің бірі затты бейнелеу болып табылады.

Кілтті сөздер: қайта құрастыру, этнодизайн, қайта құрастыру әдісі, кәсіби шығармашылық қызметі, көркем мұра.

Summary

S.K.Beisenbayev – Rector’s adviser on educational work and youth policy of SKSU by M.Auezov, doctor of pedagogical sciences, academician of the Academy of pedagogical Sciences of Kazakhstan, bei-sad@mail.ru

M. Beisenbayeva – 1 (2) grade master student by specialty 6M010700 - Fine Art and Drawing at SKSU by M. Auezov, moldir-bs@mail.ru

The method of reconstruction in mastering the subject of etnodesign in the process of preparing future fine art teachers

Here in this article is taken into consideration the method of artistic reconstruction in etnodesign disciplines, as it is an essential part of future tutor’s qualifications. Professional preparation of future fine art teachers is not apart from recognizing the ethnic culture of the region, where he or she will work. The organization of applied art creative activity of the student is one of the main conditions of being success in creating the aesthetic taste and technological culture.

Nowadays literary educational is structural component of conditional system of etnocultural education. In the concept of etnocultural education for national culture and folk art is devoted a role system formatting component of educational system. And while formatting the foundation of art culture in the youth generation the meaning of subject art is really significant.

Key words: reconstruction, etnodesign, method of reconstruction, creative professional activity, artistic heritage.

УДК 37/1174

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП АРТ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ АРТ-ТЕРАПИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРМЕН ПСИХОКОРРЕКЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР ЖҮРГІЗУ

Айтбаева Айгүлім Боранғалиқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор кафедрасы
теориясы және методикасы изобразительного и декоративно-прикладного искусства КазНПУ им. Абая [aba-](mailto:aba-abd@mail.ru)
abd@mail.ru

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің бейнелеу және сәндік-қолданбалы өнер теориясы мен әдістемесі

кафедрасының профессоры. aba-abd@mail.ru

Қасен Гүлмира Аманқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті философия және саясаттану факультетінің педагогика және білімдік менеджмент кафедрасының профессоры gulmira.Kassen@mail.ru

Мақалада ҚР БЖҒМ-нің "Арт-педагогика және арт-терапия Қазақстандағы жастардың суицидтік мінез-құлқының алдын алу үшін: ғылыми негіздері мен практикалық технологияларын жасау" атты гранттық жобаның аралық нәтижелері талдауға алынған.

Мақаланың өзектілігі жастар мен жасөспірімдер арасындағы көбейіп отырған суицидтік көріністердің алдын алу жұмыстарының маңыздылығымен анықталады. Авторлардың ойынша бұл бағыттағы жұмыстар – тұлғаның өзін-өзі бейнелеуінің бір жолы болып табылатын көркем өнермен психологиялық-педагогикалық тұрғыда әсер ету әдістерінің – арт-педагогикалық әдістердің табысты нәтижелеріне сүйенуі тиіс.

Бұл әдістердің көмегімен тұлғалық ішкі конфликтілер, дағдарыстық, мазасыздық және стресстік жағдайлар, психологиялық травмалар жеңілдетіліп, уақыт өте келе мүлде шешілетіндігі дәлелденеді. Авторлардың пікірінше, мұндай әдістер сондай-ақ, креативтіліктің, жекетұлғалық дамудың және шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі өзектендіру әлеуетінің артуына көмектеседі.

Сондай-ақ, арт-терапевтік арт-педагогикалық әдістердің аражігін ажырату қажеттігі де негізделеді. Себебі, авторлардың пікірінше, арт-педагогикалық әдістер арт-терапияның жанында басымырақ қолжетімділігімен және «жеңілдігімен» ерекшеленіп, тұлғаның «мейлінше тайыз» проблемаларымен жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Дереккөздерін талдау барысында арт-терапияның көркемөнер туындылары арқылы емдеудің бір түрі ретіндегі даму тарихы үш кезеңге бөлінетіндігі дәлелденді. Арт-терапия мен арт-педагогика салаларындағы ғылыми дереккөздерін талдау мен жүйелеу - әлемнің көптеген жетекші елдерінде арт-терапия көркемөнер туындыларымен емдеудің бір түрі болып табылса, бірқатар елдерде – музыкалық терапия, би-қимылдық терапия және драматерапиямен бірге парамедициналық кәсіп болып табылатындығын көрсетті.

Мақалада, сонымен бірге, әлем елдерінің ұлттық және аймақтық арт-педагогикалық және арт-терапевтік мектептерді дамытудағы үздік тәжірибелерін жинақтау және жүйелеу барысында алынған материалдар да көрініс тапты.

Психокоррекциялық және профилактикалық әлемдік тәжірибені саралап-зерттей отырып, соның негізінде дүниежүзілік алдыңғы қатарлы дәстүрлі топтық арт-терапия мен арт-педагогиканың озық тәжірибелерін жинақтаған арт-педагогикалық сеансты өткізу барысы өңделіп іске асырылды. Оны өткізудің және одан кейінгі анкеттеудің нәтиже-материалдары да мақалада орын алған. Мәселен, оған қатысушылардың мазасыздықтың жойылуы, эмоциялық тонус пен сенімділіктің артуы, позитивтік көңіл-күй сияқты сезімдерді бастан кешіргендігі туралы тәжірибелік нәтижелер сипатталды.

Қорытындыда, жүргізілген зерттеулер арт-педагогика мен арт-терапияның психокоррекциялық және профилактикалық жұмыстарда атқаратын мүмкіндіктерінің биіктігін және сонымен бірге, арт-әдістерді жалпы білім беру мен тәрбиелеуде қолдану көп жағдайда Қазақстандағы жастар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтік көріністердің алдын алудағы проблемаларды шешудің тиімді бір жолы болуы ықтималдылығы болжанады.

Кілтті сөздер: Өнер-терапия, өнер педагогикасы, өнер әдістері, өнер-педагогикалық қызметі, өнер-оқытушылық сеансы.

Жасөспірімдер мен жастар арасындағы суицидтік көріністердің белең алуы осы бағыттағы алдын алу жұмыстарының маңызын арттыра түседі. Ол істер, біздің ойымызша, тұлғаның өзін өзі тануының бір жолы болып табылатын, көркем өнермен психологиялық-педагогикалық әсер етудің әдістерінің бірі – арт-педагогикалық әдістер арқылы табысты іске асырыла алады.

Арт-терапия туралы ұғымды ғылымға XX ғасырдың 30-шы жылдарында көркем өнермен емдеу әдістерін белгілеу үшін А. Хилл енгізген болатын. Мұндай әдістерді ол алғашында туберкулезбен

ауыратындарға қолданды. Соңыра ұғым бара-бара кеңейтіліп, қазір арт-терапия адамның психологиялық сипаттағы проблемаларын шешу үшін оның жасампаз шығармашылық белсенділігін пайдаланатын психотерапиялық және психокоррекциялық әдістер кешені болып табылады.

Бұл әдістердің көмегімен тұлғааралық тұлғаишілік конфликтілер, дағдарыстық, мазасыздық және стресстік жағдайлар, психологиялық травмалар табысты түрде шешіліп, әрі қарай мүлде жойылуға мүмкіндік туады. Оның үстіне, мұндай әдістер тұлғаның креативтілігін, жеке өсуін дамыта отырып, оның шығармашылық әлеуетінің өзіндік белсенуіне ықпал етеді.

Біздің пікірімізше, арт-терапиялық және арт-педагогикалық әдістерді бір-бірінен ажырату қажет. Біздіңше, арт-педагогикалық әдістер арт-терапияның жанында басымырақ қолжетімділігімен және «жеңілдігімен» ерекшеленіп, тұлғаның «мейлінше тайыз» проблемаларымен жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Себебі, олар жасөспірімнің сөзбен айтып жеткізе алмайтын саналы және бейсана сезімдері мен қажеттіліктерін символдық деңгейде жандандырып жарыққа шығаруға көмектеседі.

Бұл әдістерге жалпылама тән нәрсе – олардың жасырын мазмұны тұлғаның нағыз шынайы бағытын айқындап, қоршаған ортамен, өзімен субъективті қарым-қатынасын диагностикалауға және оның бейсаналық құрылымдарына ықпал жасауға мүмкіндік береді.

Осылайша, біздің ойымызша, арт-педагогикалық қызметте, әсіресе, практикалық жұмыстарда арт-терапия элементтерін пайдалану – тұлғаның негативті ортаға тартылуына қарсы факторлардың күшейтілуіне, соның ішінде суицидке бармауына елеулі әсер етеді.

Психокоррекциялық және алдын алу практикалық жұмыстарындағы шетелдік арт-педагогикалық және арт-терапиялық тәжірибелерге талдау

ҚР БЖҒМ-нің "Арт-педагогика және арт-терапия Қазақстандағы жастардың суицидтік мінез-құлқының алдын алу үшін: ғылыми негіздері мен практикалық технологияларын жасау" атты гранттық жобасы аясында біз әлемдік жетекші елдердің ұлттық және аймақтық арт-педагогикалық және арт-терапевтілік озық тәжірибесін жинақтап бір жүйеге түсіруге тырыстық. Сондай-ақ, бұл тәжірибенің психокоррекциялық және профилактикалық қызметте қолданылу деңгейі де талдауға алынды.

Арт-терапия және арт-терапия салаларындағы ғылыми дерек көздерін әр жылдарда шығу реті бойынша (Копытин А. И. [1,5,6,7], Медведева Е. А., Левченко И. Ю., Комиссарова Л. Н., Добровольская Т. А. [2], Лебедева Л.Д. [3], Кокоренко В. Л. [4], Тарарина Е.В. [8], Корженко О. М. [9]) жүйелеп талдай отырып анықтағанымыз, әлемнің көптеген жетекші елдерінде арт-терапия көркемөнер туындыларымен емдеудің бір түрі болып табылса, бірқатар елдерде – музыкалық терапия, би-қимылдық терапия және драматерапиямен бірге парамедициналық кәсіп болып табылады.

Шетелдік дерек көздерін (Walsh S.M., Weiss S. [10], білім берудегі арт-терапияның Еуропалық Консорциумының Материалдарын [11]) талдау – арт-терапияның көркемөнер арқылы емдеу түрі ретіндегі даму тарихын үш кезеңге бөлуге болатындығын көрсетеді:

1) Дерек көздерінде арт-терапияның негізін салушылар мен пионерлерінің кезеңі деп аталатын (1950-ші жылдардың соңына дейінгі кезең) **бастапқы кезең**: білім беру саласы мен денсаулық сақтау салаларындағы әлеуметтік реформалармен (XX ғасырдың 40-шы жылдары), көркем сурет саласындағы инновациялармен, өмірді сипаттаудың жаңа құралдарын іздеген модернистік өнердің дамуы сияқты өзекті ағымдармен;

2) **Әлеуметтік-мәдени** немесе арт-терапевт мамандығының жаңадан пайда болу кезеңі (XX ғасырдың 60-80 жылдары): мәдени альтернативалар іздеу, қоғам дамуының либералдық және консервативтік модельдері арасындағы ушыққан қайшылықтар жағдайындағы әлеуметтік инновациялар, қоғамдық денсаулық сақтау саласын қайта өзгерту, психиатриядағы реформалар, постиндустриалды қоғамға өту сияқты әлеуметтік-мәдени тұжырымдамалармен;

3) **Арт-терапияның «пісіп-жетілу», даму кезеңі**, яғни, дәлелді арт-терапияға өту кезеңі (XX ғасырдың 90-шы жылдарынан қазіргі кезге дейін): постмодернистік ой-пікір ықпалының күшеюі; жаһандану, мәдениеттің ақпараттық (өзіне тән ашықтығымен, көптүрлілігімен, мультимәдениеттілігімен, виртуалдылығымен) түріне өту; экономикалық жағдайлардың қысымы, азаматтық қоғамның дамуы сынды өзекті ағымдармен сипатталады.

Шетелдік арт-педагогикалық және арт-терапиялық тәжірибеге жасалған талдау төмендегідей фактілерді айқындауға мүмкіндік берді:

1) XX ғасырдың 80-90-шы жылдарында әлемнің көптеген елдерінде арт-терапевтілердің қоғамдық кәсіби бірлестіктері құрыла бастады (Канада 1981, Австралия, 1987, Германия, 1989, Нидерланды 1996, Ресей Федерациясы 1997, Италия 1997, Испания 1999).

2) Сондай-ақ, XX ғасырдың 90-шы жылдары да көптеген еуропалық елдердің университеттерінде арт-терапиядан білім беру бағдарламалары жасалуымен ерекшеленеді; арт-терапевтикалық қауымдастықтар бөлшектеніп, арт-терапияға деген өзіндік көзқарастарын ғана қорғап, Еуропада қалыптаса бастаған арт-терапевтикалық қызмет көрсету мен білім беру секторын бақылауға алуға ұмтылған, түрлі кәсіби саясат ұстанған әрқилы мектептер мен коалициялар пайда бола бастайды.

3) Еуропаның кейбір елдерінде (мысалы Германияда) арт-терапевтердің қоғамдық бірлестіктері құрылады. Тіпті ұзақ уақыттық тәжірибелері бар бірлестіктердің өз ішінде де арт-терапевтік қауымдастықтардың түрлі сегменттері арасында қарама-қарсылықтар күшейе бастайды.

4) 1980-ші жылдардан бастап арт-терапевтердің Британдық ассоциациясы (АТБА) Еуропаның басқа елдеріндегі арт-терапевтикалық ұйымдармен арт-терапевтік білім беру мен практикасының жалпыеуропалық стандарттарын жасау турасында келіссөздер жүргізеді. Мұндай стандарттарды қабылдау арт-терапевтерге кәсіби еркін миграцияны және бірегей шарттағы жұмыс жасау мен жалақы алуды қамтамасыз еткен болар еді. Еуропаның басым елдерінде арт-терапевт мамандығының жоқтығына және олардың заңдарындағы әрқилылыққа байланысты бұл стандарттар осы уақытқа дейін қабылданбай отыр.

5) Осылайша XX-шы ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап арт-терапияның медицинадан, психологиядан және де басқа ғылыми білімдер салаларының дамуынан артта қалуы байқалады.

6) Шетелдердегі арт-терапевтік қауымдастықтың бір бөлігінің консерватистік көзқарастары саланың дамуына кедергі келтіруде. Сонымен бірге заманауи әдістерді, ғылыми таным құралдары мен көркемөнерлік тәжірибені, акпараттық технологиялар мен медиақұралдарды қолданудың жеткіліксіздігі айқын көзге түседі.

7) Арт-терапиялық қауымдастықтың кәсіби ұйымдарға мүше болудың және арт-терапевтік білім мен практикаға қол жеткізудің (ішінара елдерде) қатаң шарттарымен шектелетін шартты түрдегі жабықтығы, арт-терапиялық қозғалысқа басқа да кәсіби топтар өкілдерінің (дәрігерлер, психологтар, педагогтар және т.б.) енуіне кедергі келтіреді де, сол себептен, арт-терапевтикалық зерттеулер мен әдіснаманың дамуын қиындатады. Дәл осы факт арт-педагогикалық қызметтің кең таралуына да бөгет болуда.

8) Кәсіби арт-терапевтердің жұмысын легализациялаумен байланысты көптеген мәселелер бүгніге дейін ретке келтірілмей отыр. Қабылданған заңдарға қарамастан, арт-терапевтер, әсіресе арт-педагогтар бірқатар елдерде (соның ішінде Ұлыбритания мен АҚШ-та да) жұмысқа тұруда қиындықтар шегуде. Бұл мамандарға деген тұрақты жұмыс орындары жеткіліксіз. Сондықтан олардың көбі уақытша контрактілер негізінде немесе шектелген жұмыс сағаттарымен еңбек етуге мәжбүр. Бұл факторлар оларды арт-терапевтік практиканы суретшілік, арт-педагогтық, психолог-консультант, немесе отбасылық психотерапевт (арт-терапевтіктен басқа арнайы қосымша дайындығы болған жағдайда) жұмыстарымен қатар алып жүруіне итермелейді. Мұның негізгі себептері қоғамдық денсаулық сақтау ісін қаржыландырудың қысқаруы және әртүрлі мамандарға қойылатын талаптардың жоғарылауы болып табылады.

9) 1998 жылы британдық парламент арт-терапевтердің кәсіби статусы мен рөлін айқындайтын заң және арт-терапевтік білім беру стандартын қабылдады. Бұл заңға сәйкес, арт-терапевтер музыкалық терапевтер және драматерапевтермен қатар көмекші медициналық мамандар болып табылады. Олардың емдеу мекемелеріндегі еңбегі Ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің тарифтік кестесіне сай өтеледі. Ал, сонымен бір мезгілде, арт-терапевтер мен арт-педагогтар үшін білім беру мекемелерінде еңбекақы төлеу тарифі қарастырылмаған.

10) Арт-терапевтер және көп жағдайда арт-педагогтар басқа мамандармен бәсекелестікке түсе алмайды, себебі, зерттеу әдістерін жеткілікті дәрежеде игермеген немесе ұзақ уақытқа созылатын, қымбатқа түсетін, басқа әдістерге қарағанда тиімділігі аз терапияға бағытталған.

11) Шетелдік арт-терапевтердің, әсіресе арт-педагогтардың психология, психотерапия және кеңес беру салаларындағы білімдері қазіргі күнге дейін жеткіліксіз деңгейде қалып отыр.

Шетелдердегі арт-терапиялық кәсіби даярлау бағдарламасы бойынша оқуға түсу үшін кандидаттарда көркемөнерлік білімінің болуы басты шарт болып сақталуда. Арт-терапия бойынша білім беру бағдарламалары құрамында психологиялық және клиникалық пәндер блоктары бар, бірақ, оларға бөлінетін сағат саны аз.

12) Шетелдік арт-терапия бойынша жасалған білім беру бағдарламаларының басым көпшілігіндегі философиялық және әдіснамалық платформаларға келетін болсақ, мұнда көркемөнерлік шығармашылық үдерістің және де терапевтік тиімді нәтижеге жетудегі клиент пен маманның қарым-қатынасының маңызды рөлі толық мойындалады.

13) Арт-терапия мен арт-педагогиканың оқыту үдерісіндегі негізгі теориялық базасы психодинамикалық тұғыр болып табылады. Бұл тұрғыдан алып қарайтын болсақ, Ұлыбритания мен АҚШ сияқты елдерде 1970-ші жылдардан бастап бүгінгі күнге дейін аса көп өзгеріске түскен жоқ.

Ресей арт-педагогикасы мен арт-терапиясы тәжірибесін талдау төмендегідей фактілерді айқындауға мүмкіндік берді:

1) XX-шы ғасырдың 80-ші жылдары Швейцарияда Э.Бабаян бастаған кеңестік авторлар ұжымының үш томдық «Шизофрениямен ауыратындардың көркембейнелік тілі» (орысша және ағылшынша) еңбегі жарық көргеннен кейін осы тектес аурулардың шығармашылығын клиникалық-психиатриялық позициядан зерттеулер көбейе түсті.

2) XX ғасырдың 80-ші жылдарында «өзін шығармашылықпен бейнелеу» атты ерекше психотерапевтикалық әдіс қалыптасып кең тарала бастады (Бурно М. Е. [12]).

3) XX ғасырдың 80-ші жылдарының екінші жартысы – 90-шы жылдардың бас кезі психикалық аурулармен ауыратындардың шығармашылығына деген қызығушылықтың күшеюімен, олардың көркем шығармаларының алғашқы мамандандырылған коллекцияларын жасаумен сипатталады. 1996 жылы Москвада жан ауруларына шалдыққандар шығармашылығының Мұражайы ашылды. Мұндағы экспонаттар тек клиникалық-психиатриялық позициядан қаралып қана қоймай, пәнаралық зерттеулердің, көркем-эстетикалық қабылдаудың нысанына айналды.

4) 90-шы жылдары білім беру мекемелеріндегі шығармашылық жұмыстарда тұлғаның өзін көркемдік тұрғыдан көрсете алуына жәрдемдесетін әдістерді және көркем білім беру саласында инновациялық бағдарламаларды қолдануға деген қызығушылық арта түсті.

5) Әсіресе, Ресейде және ТМД елдерінде педагогтар мен психологтар пост-кеңестік кезеңде жалпы және арнайы білім беру жүйесінде көркем өнердің денсаулық сақтаудағы әлеуетін анықтаумен байланысты зерттеулерді бастап кетті (Лебедева Л.Д. [3], Алексеева М.Ю. [13], Гришина А.В. [14] и др.). Бұл кезеңді арт-терапияның аясында арт-педагогиканың пайда болу кезеңі деп атауға әбден болады.

6) 1990-шы жылдардың екінші жартысында Ресей Федерациясының арт-терапевтік қауымдастығының қалыптасу үдерісі басталды.

7) 1997 жылы Санкт-Петербургте күш алып келе жатырған арт-терапевтік қозғалыстың негізі болған - Арт-терапевтік ассоциация құрылды. Ассоциация шығармашылықпен айналысудың емдік мүмкіншіліктерін насихаттаумен ғана шектелмей, сонымен қатар, арт-терапия және арт-педагогикамен байланысты емдік-реабилитациялық жобалар мен практикалық зерттеулерге қолдау көрсетті және арт-терапевтік білім берудің бағдарламаларын жасап, оларды іске асыра бастады.

8) 1990-шы жылдардың соңынан XXI ғасырдың 10-шы жылдарына дейін арт-терапия (көркемөнер терапиясы) елдегі психологтар мен психотерапевт-дәрігерлердің өз қызметтерінде қолданатын жаппай кәсіби құралына айналып, арт-терапия мен арт-әдістердің денсаулық сақтау, білім беру (педагогика) және әлеуметтану салаларына енгізілуі іске асырылуда.

9) Сондай-ақ, дәл осы жылдары ерекше арт-терапевтік білім беру жүйесі қалыптасып, отандық және шетелдік психология, психиатрия, педагогика және т.б. ғылымдар қол жеткізген табыстар негізінде арт-терапияның теориясы мен әдіснамасы жасақталды. Психикалық бұзылушылықтар кезінде емдік-реабилитациялық арт-терапевтік тұрғыдан әсер етудің моделі – жүйелік арт-терапия (ЖАТ) қалыптасты (Копытин А.И., 2010).

10) Қазіргі күні көршілес Ресей Федерациясындағы арт-терапевтік қауымдастық құрамына медициналық, психологиялық, көркемөнерлік, педагогикалық және т.б. салаларда арт-терапиялық дайындығы бар және ол білімдерін өз кәсіби қызметінде жетекші әдіс ретінде қолданатын мамандар кіреді.

Ресей «Арт-терапевтік ассоциациясының» Резолюциясына (2009 жылдың 16 мамырында Санкт-петербургте өткен «Арт-терапия сегодня. Методы арт-терапии в образовании, медицине, социальной работе» атты 11-ші конференцияға қатысушылар қабылдаған) сәйкес, арт-терапия – клиенттің (пациенттің) сеанстарда көркемөнерлік қызметіне және психотерапиялық қарым-қатынасына негізделген психологиялық және психофизикалық емдік-коррекциялық және профилактикалық әсер ету жүйесі деп анықталды. Арт-терапия әртүрлі ауруларды емдеу және алдын алу, бұзылған мінез-құлықты және психоэлеметтік дезадаптацияны реттеу, психикалық, физикалық сырқаттары және психоэлеметтік шектеулері бар тұлғаларды реабилитациялау, сондай-ақ, адам әлеуетін дамыту мен өмірінің сапасын арттыру мақсаттарында қолданылуы мүмкін.

Арт-педагогика мен арт-терапияның шетелдік тәжірибесін жүйелеу негізінде топтық арт-педагогика мен арт-терапияның таңдаулы дәстүрлерін жинақтаған, тұлғаға жайлы әсер ететін арт-педагогикалық сеанс жасалып, апробациядан өткізілді.

Шетелдік топтық дәстүрлі арт-педагогика мен арт-терапияның негізіндегі арт-педагогикалық сеансты жасау және апробациялау

Арт-терапияны өткізудің батыс-еуропалық, ресейлік, және украиналық терапевтік мектептерінің (Рудестам [15], Остер Дж. [16], Копытин А. И. [5, 17], Кузьмина Е. Р. [18], Тарарина Е. В. [8], үздік тәжірибелерін зерттеп-үйренудің негізінде біз де қазақстандық топтық арт-педагогикалық сеанс бағдарламасын жасап шықтық.

Топтық арт-педагогикалық сеанс, біздің ойымызша, құнды әлеуметтік дағдыларды дамытуға; жалпы проблемаларды шешіп өзара тиімді көмек көрсетуге; адамның өзінің іс-әрекетін және олардың өзгелерге тигізетін ықпалын бақылауына; тұлғаның жасырын сапаларын айқындап, жаңа рөлдерді игеруіне және рөлдік мінез-құлық модфикациясының қоршаған адамдармен қарым-қатынасқа ықпалын бақылауына; өзін-өзі бағалауды арттыруға және өзіндік идентификацияны нығайтуға жағдай жасайды.

Арт-педагогикалық сеанстың негізгі процедуралық кезеңдері:

1. Эмоциялық лайықты күйге келтіру («қыздыру»).
2. Визуалдық, аудиалдық, кинестетикалық сезінулердің күшейтілуі, өзектендірілуі.
3. Жеке бейнелеу жұмысы (тақырыпты өңдеу).
4. Вербалдандыру кезеңі (вербалды және вербалды емес коммуникацияны белсендіру).
5. Ұжымдық жұмыс (коллаждау) немесе қосарлы, шағын топтарда жұмыс жасау.
6. Қорытындылау кезеңі. Рефлексивтік талдау болып бөлінеді.

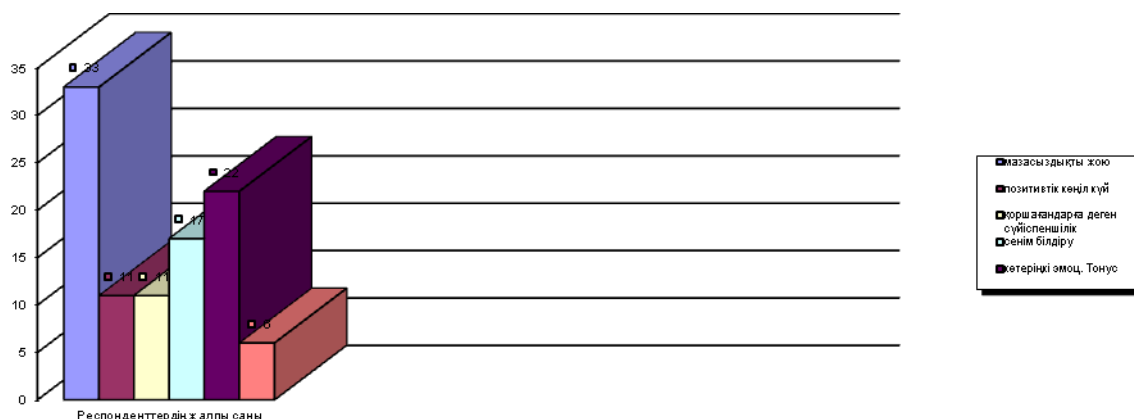
Біз жасап апробациялаған бес сағаттық арт-педагогикалық сеанстың мақсаты – өзінің ішкі карама-қайшылықтары (мысалы, оптимизм-пессимизм, сүйіспеншілік – жек көру, әлсіздік - күштілік, тәуелділік - тәуелсіздік, үстемдік - бағыныштылық, үміт - күйзеліс және т.б.), арасында тепе-теңдік сақтай алатын үйлесімді тұлға дамыту, яғни, тұлғаның болашақта кездесетін күрделі стресстік өмірлік ахуалдарға қарсы тұруға жәрдемдесетін өзіндік бір үйлесімділікке қол жеткізуі.

Сеанста қолданылған техникалар тұтастай алғанда төмендегідей міндеттерді шешті: тұлғалық «көкжиекті кеңейту»; өмірлік перспективаларды айқындау; ішкі өмірлік дағдарыстарды адекватты қабылдау. Техникаларды таңдауда біз негізгі – суретпен, музыкамен, қолданбалы өнермен және тағы басқаларымен іске асырылатын түрлі модальдық шығармашылық көріністер индивидтің мүмкіндіктерін барынша арттырады деген әдіснамалық қағидаға сүйендік.

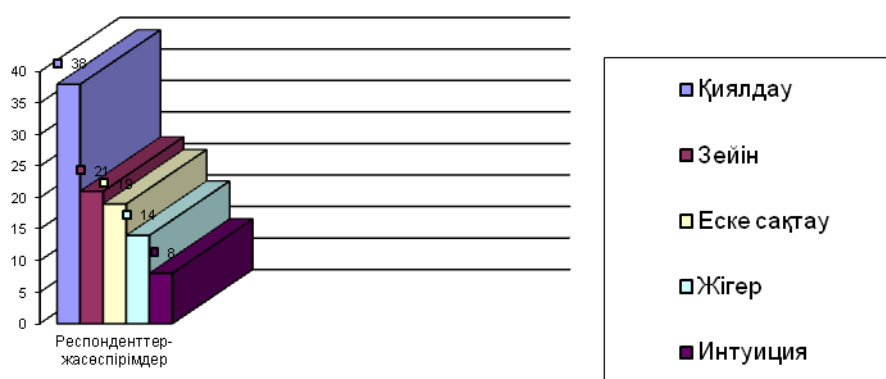
Арт-педагогикалық сеансты (түрлі материалдар мен арт-техникаларды қолдана отырып) өткізгеннен кейін біз ашық және жабық сұрақтары бар анкеттеу жүргіздік. Респонденттер жалпы саны 87 адам болатын, 14 пен 19 жас арасындағы жасөспірімдер мен жастар.

Анкета сұрақтарына берілген ең қызықты да мағлұматты жауаптарды келтіре кетейік.

Арт-педагогикалық сеанс кезінде (рисунок 1) жаңа көңіл-күй мен эмоциялардың пайда болуы туралы мәселе респонденттерде еш қиындық тудырмады. Бұдан бұрын арт-терапиялық немесе арт-педагогикалық сеанстарға қатыспағандар (29 респондент, бұл жалпы қатысушылардың 33 %-ы, бұл туралы сеанстан соң бірден айтты), басқаларға қарағанда жоғары дәрежеде мазасыздықтың азайғанын сезінді, 19 респондент (қатысушылардың 22%-ы) эмоциялық тонустың жоғарылағанын сезінді, өз проблемаларының суретін салу сеансы кезінде басқаларға сену сезімін 10 (қатысушылардың 11%-ы) адам бастан кешірді.

1- Сурет. Арт-педагогикалық сеанс кезінде жаңа көңіл-күй мен эмоциялардың пайда болуы туралы сұрақтарға жауаптың нәтижелері

2 - Сурет. Арт-педагогикалық сеанс кезіндегі респондент-жасөспірімдердің (14-16 жас) таным процестерінің белсенділігі мен тұлғалық кейбір қасиеттердің белсенділігі туралы сұрақтарға берген жауаптарының нәтижелері

«Сізде сеанс кезінде қандай танымдық процестер мен жекелеген тұлғалық қасиеттер жанданды?» деген сұраққа жауаптарда (2, 3-суреттер) жасөспірімдер мен жас адамдарда айтарлықтай айырмашылықтар байқалды. Егер жасөспірімдер бәрінен көп қиял (38%) мен зейін (21%) дамиды десе, ал жас қыздар мен жігіттер тұлғаның ерік (37%), интуиция (32%) және адаптациялық қасиеттер (54%) сынды сапалар жетіле түседі деп мәлімдейді. Сонымен қоса, жас қыздар мен жігіттер аталған сапалармен қатар өзін-өзі бағалау да, ойлау да, қиялдау да бірге дамиды деп жасөспірімдерге қарағанда кесімді жауап бермеуге тырысты.

3 - Сурет. Арт-педагогикалық сеанс кезіндегі респондент-жас қыздар мен жігіттердің (17-19 жас) таным процестерінің белсенділігі мен тұлғалық кейбір қасиеттердің белсенділігі туралы сұрақтарға берген жауаптарының нәтижелері

Арт-педагогикалық сеанс пен оның соңынан жүргізілген анкеттеу тәжірибесі – өзіндік шығармашылықпен айналысу арқылы тұлғаның социумға бейімделуіне және бүкіл сезім органдарын, еске сақтауды, зейінді, ерік-жігерді, қиялды, интуицияны дамытуға жәрдемдесуге болады деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Әлемнің жетекші елдеріндегі ұлттық және аймақтық арт-педагогикалық және арт-терапевтік мектептердің дамуындағы алдыңғы қатарлы тәжірибелерді жинақтап жүйелеудің нәтижесінде, сондай-ақ, психокоррекциялық және алдын алу мақсатында жүргізілген тәжірибелерімізді зерттеу негізінде жоба аясында үздік топтық арт-терапиялық және арт-педагогикалық дәстүрлерді бойына жинақтаған арт-педагогикалық сеанс жасалып өткізілді.

Арт-педагогикалық сеанстан кейін жүргізілген анкеттеу, оған қатысушылардың мазасыздықтың жойылуы, эмоциялық тонус пен сенімділіктің артуы, позитивтік көңіл-күй сияқты сезімдерді бастан кешіргендігін айқындады. Жалпы алғанда респонденттер сеанстың өздері анкетада көрсеткен тиімділіктердің үстіне топтық позитивті көңіл-күй пайда болуына, көркем өнермен айналысудағы бірлескен іс-әрекет оларда өзара бірін-бірі қабылдау мен эмпатияның артуына себепші болғандығын атап өтті.

Қорыта келгенде айтарымыз, жүргізілген зерттеулер арт-педагогика мен арт-терапияның психокоррекциялық және профилактикалық жұмыстарда атқаратын мүмкіндіктерінің биіктігін және сонымен бірге, арт-әдістерді жалпы білім беру мен тәрбиелеуде қолдану көп жағдайда Қазақстандағы жастар мен жасөспірімдер арасындағы суицидтік көріністердің алдын алудағы проблемаларды шешудің тиімді бір жолы болуы ықтималдылығын көрсетеді.

Пайдаланылған дерек көздері

1. Копытин А. И. Основы арт-терапии / Александр Копытин. СПб.: Лань, 1999.-251 с.
2. Медведева Е. А., Левченко И. Ю., Комиссарова Л. Н., Добровольская Т. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 248 с.
3. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. СПб.: Речь, 2003.- 256 с.
4. Кокоренко В. Л. Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий: [коллажи, маски, куклы] / В. Л. Кокоренко. -СПб. : Речь, 2005. – 99 с.
5. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии/ Д. И. Копытин, Б. Корт. - СПб.: Речь, 2007. - 186 с.
6. Арт-терапия женских проблем / под ред. А. И. Копытина. М. : Когито-Центр, 2010.- 270 с.
7. Копытин А.И. Арт-терапия в контексте культуры и технологии// Материалы международной конференции «Арт-терапия и творческое самовыражение в сохранении здоровья и развитии человеческого потенциала», Москва, 2010. С.21-27.
8. Тарарина Е.В. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Научно-методическое пособие. - Луганск: Элтон-2, 2013. - 160 с.
9. Корженко О. М. Артпедагогика сегодня: цели и перспективы развития / О. М. Корженко, Е. А. Заргарьян // Теория и практика образования в современном мире: материалы III междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). - СПб.: Реноме, 2013. С. 95.
10. European Consortium of Arts Therapies Education. Directory of European training courses. – Paris: Rene Descartes University, 2005. – 114 p.
11. Walsh S.M., Weiss S. Art intervention with family caregivers and patients with cancer // Oncology Nursing Forum. – 2003. – Vol. 30, № 6. – P. 924-930.
12. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением. - М.: Медицина, 1989. - 304 с.

13. Алексеева М.Ю. Практическое применение элементов арт-терапии в работе учителя. Учебно-методическое пособие для учителя иностранного языка. М.: АПК и ПРО, 2003. - 88 с.
14. Гришина А.В. Развитие творческой индивидуальности подростков средствами арт-терапии в учреждениях дополнительного образования. Автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Волгоград: Волгоградский государственный педагогический университет, 2004. С.13.
15. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. - СПб.: ЗАО «Издательство «Питер», 1999. - 384 с.
16. Остер Дж. Рисунок в психотерапии. [Текст] Методическое пособие / Дж.Остер, П. Гоул -М.: Прогресс, 2009. – С. 56.
17. Копытин А. И. Системная арт-терапия / А. И. Копытин. - СПб. : Питер, 2001. -224 с.
18. Кузьмина Е. Р. Нарисуй мне о себе: практическая психология для взрослых и детей. М.: Когелет. 2001. – 48 с.
- 19.

Аннотация

Айтбаева Айгулим Борангалиевна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры теории и методики изобразительного и декоративно-прикладного искусства КазНПУ им. Абая abd@mail.ru

Касен Гульмира Аманқызы– кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби gulmira.Kassen@mail.ru

Зарубежный опыт арт-педагогики и методов арт-терапии в психокоррекционных и профилактических работах

Статья отражает промежуточные результаты грантового проекта МОН РК "Арт-педагогика и арт-терапия для профилактики суицидального поведения молодежи в Казахстане: разработка научных основ и практических технологий".

Актуальность статьи обосновывается тем, что обострение проблемы суицидальных проявлений среди подростков и молодежи повышает роль профилактической работы по данному направлению, которая, на взгляд авторов будет успешной с помощью арт-педагогических методов - методов психолого-педагогического воздействия искусством, своего рода путей самовыражения личности. Утверждается, что с помощью этих методов успешно прорабатываются и в дальнейшем разрешаются межличностные и внутриличностные конфликты, кризисные, тревожные и стрессовые состояния, психологические травмы. На взгляд авторов подобные методы также содействуют развитию креативности, личностному росту и самоактуализации творческого потенциала личности.

Обосновывается то, что необходимо разделять арт-терапевтические и арт-педагогические методы (или методы арт-педагогики). Вторые, мнению авторов, как более общедоступные и «облегченные» на фоне арт-терапии, позволяют работать с "менее глубинными" проблемами личности.

На основе анализа источников историческое развитие арт-терапии как формы терапии искусством разделяется на три этапа, выделяется период зарождения арт-педагогики в недрах арт-терапии. Анализ и систематизация научных источников в области арт-терапии и арт-педагогики позволяет утверждать, что в передовых странах мира арт-терапия является одной из форм терапии искусством, в ряде стран – парамедицинской профессией, наряду с такими родственными профессиями, как музыкотерапия, танцевально-двигательная терапия и драматерапия.

В статье также нашли отражение материалы, полученные в результате обобщения и систематизации передового опыта стран мира в развитии национальных и региональных арт-педагогических и арт-терапевтических школ. На основе изучения мирового опыта в практике психокоррекционной и профилактической работы был разработан и проведен арт-педагогический сеанс, вобравший в себя лучшие зарубежные традиции групповой арт-терапии и арт-педагогики. Результаты его проведения и последующего анкетирования также нашли отражение в данной статье.

В частности приводится практический результат арт-педагогического сеанса - участники ощутили снятие напряжения, повышение эмоционального тонуса, доверительность, позитивный настрой.

В итоге предполагается, что возможности арт-педагогики и арт-терапии в практике психокоррекционной и профилактической работы достаточно высоки, что использование арт-методов в массовом обучении и воспитании во многом может предопределять решение проблемы раннего предупреждения суицидальных тенденций подростков и молодежи в Казахстане.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-педагогика, арт-методы, арт-педагогическая деятельность, арт-педагогический сеанс

Summary

Aitbaeva Aigulim – candidate of pedagogical science, professor of department of the theory and technique graphic and arts and crafts of KAZNPU named Abai aba-abd@mail.ru

Kassen Gulmira - candidate of pedagogical science, professor of Department of Education and Educational Management, Faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi Kazakh National University gulmira.Kassen@mail.ru

Foreign experience of art pedagogics and methods of art therapy in psychocorrectional and scheduled maintenance

The article represents intermediate results of the grant of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan "The Art pedagogic and art therapy for the prevention of suicidal behavior of youth in Kazakhstan: development of scientific bases and practical technologies".

The relevance of the article is justified by the fact that the growing problem of suicidal behavior among adolescents and youth increases the role of preventive work in this direction, which, in the opinion of the authors will be successful with the help of the art- methods - methods of psychological and pedagogical influence in art, a kind of ways to Express individual identity. It is argued that these methods are successfully being worked out and further resolve interpersonal and intrapersonal conflicts, crisis, anxiety and stress, psychological trauma. In the opinion of the authors of these methods also contribute to the development of creativity, personal growth and self-actualization of creative potential of personality.

Proves that it is necessary to divide art therapy and art pedagogic (or methods of art pedagogic). Second, the authors believe that as more public and "lightweight" on the background of art therapy, allows to operate with "less deep" problems of personality. Based on the analysis of the sources of the historical development of art therapy as forms of therapy by art is divided into three stages, is the period of the origin of the art of pedagogy in the depths of art therapy. Analysis and systematization of scientific sources in the field of art therapy and art pedagogy suggests that in the advanced countries of the world art therapy is a form of arts therapies, in a number of countries – paramedical profession, along with such related professions as music therapy, dance-movement therapy and drama therapy.

The article also reflects the materials obtained as a result of generalization and systematization of best practices of countries in the development of national and regional art teaching and art therapy schools.

On the basis of studying of world experience in the practice of psycho-corrective and preventive work have been developed and implemented art educational session, which absorbed the best of foreign traditions group art therapy and art pedagogic. The results and subsequent questioning is also reflected in this article. In particular is the result of practical art teaching session - the participants felt stress relief, improving emotional tone, confidence, positive attitude.

In the end, it is assumed that the possibilities of art pedagogic and art therapy in the practice of psycho-corrective and preventive work sufficiently high that the use of art techniques in mass education may largely predetermine the solution to the problem of early warning of suicidal tendencies in adolescents and youth in Kazakhstan.

Key words: art-therapy, art-pedagogic, art-methods, art-pedagogical activities, art- pedagogical session.

УДК Д40

ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ – ВАЖНЕЙШАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ВУЗА

Джексембекова М.И. – зав. кафедрой Музыкального образования и хореографии, д.п.н.,
профессор университета. Djeks49@vail.ru

Аннотация: обеспечение комплексного управления трудовым воспитанием студентов со стороны профессорско-преподавательского состава, и с постепенным ростом ведущей роли преподавателя как главного организатора воспитательной деятельности студентов, способствует осознанному формированию системы педагогической подготовки студентов. При этом овладение искусством и методикой воспитательной работы преподавателями, для улучшения организации студентов и стимулирования совместного труда с учетом их творческого вклада в совершенствовании учебно-воспитательного, целенаправленного трудового воспитания необходимы в дальнейшем в практической педагогической деятельности, будущих специалистов.

Ключевые слова: народные методы воспитания, теория и практика воспитания, трудовое воспитание, критерии воспитания, воспитательная деятельность, современная концепция воспитания.

В зарубежной педагогике трудовое воспитание рассматривалось в системе всестороннего развития личности. Так Д. Локк(1632-1704 гг.), который первый заговорил о месте труда в воспитательной системе, считал необходимостью обучать детей ручному труду.

Д. Локк выводит цель трудового воспитания: воспитать в процессе труда нравственно воспитанного, физически и умственно развитого джентльмена (светское - элитарное образование).

Д. Локк был сторонником принципа: в здоровом теле - здоровый дух. Поэтому содержание трудового воспитания должно сводится к тому, чтобы в его процессе было побольше свежего воздуха, побольше телесных упражнений, умеренность сна, устранение вина и всяких пряных и наркотических веществ в пище детей, поменьше лекарств, голова и ноги в холоде - условия гигиены, делающие тело крепким и способным служить душе.

В конце XVIII - начале XIX вв. швейцарский педагог Песталоцци сформулировал положения касательно проблем трудового воспитания. Для развития умственных и физических сил он предполагал соединить обучение с трудом.

К. Д. Ушинский в своей статье «Труд в его психическом и воспитательном значении» разделял труд физический и труд умственный. Он отмечал, что наряду с физическим, умственный труд также необходим для развития здорового, нормального состояния человеческого тела.

Воспитание молодежи в обществе является чрезвычайно важной и сложной проблемой. Ее сложность состоит в многообразии и многомерности влияний на личность студента, которые формируют его мировоззрение, волю, характер, удачу, побуждают к деятельности в различных направлениях социальной жизни. Одним из наиболее важных факторов всегда был труд.

Труд – основной источник материального и духовного богатства общества, главный критерий социального престижа человека, его священная обязанность, фундамент воспитания личности. Долг высшего учебного заведения – повышать в сознании учащихся авторитета честного, высокопроизводительного труда, стимулировать их к созидательной деятельности, вырабатывать стремление отдавать свои силы и энергию на пользу общества.

Общеизвестно, что студенческая молодежь является стратегическим потенциалом любого государства, поэтому Правительство Республики Казахстан уделяет пристальное внимание вопросам духовно-нравственного, трудового, патриотического, физического, культурного и задачам приумножения общечеловеческих ценностей.

Поэтому Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своем выступлении перед студенческой молодежью подчеркнул о необходимости формировать правильную систему ценностей, в основе которой лежат такие качества, как трудолюбие, честь, стремление к постоянному совершенствованию, обучению и дисциплине [1. с. 2].

На сегодняшний день решение воспитательных проблем во многих вузах Казахстана направлено на формирование определенных блоков, в которых задействованы как преподаватели, так и студенты,

так как воспитательная работа со студентами в высшей школе является важнейшей составляющей частью подготовки будущих специалистов.

Трудовое воспитание будущего специалиста предполагает участие в трудовых мероприятиях, работу в молодежных трудовых отрядах, выполнение работ, направленных на жизнеобеспечение и самообслуживание на загородных и выездных полевых практиках, при организации индивидуальных и коллективных научных исследований. Тогда как критерием трудовой воспитанности можно считать уважение к людям любых профессий и к любому труду, сформированные навыки самообслуживания, необходимые в данных условиях жизни, готовность выполнять любую подготовительную черновую работу при организации научных исследований и учебно-исследовательской деятельности.

Поэтому в педагогических вузах воспитательную работу воспринимают как целенаправленную деятельность по формированию системы взглядов и качеств личности к адаптации в обществе, и в дальнейшем, к профессиональной педагогической деятельности, которая строится на основе учета тенденций и особенностей личностных проявлений самих студентов.

В данном случае наш Институт искусств, культуры и спорта при КазНПУ им.Абая, как образовательное учреждение занимается воспитательной деятельностью, которая заключается **в форме кураторских часов, трудовых «субботников», чемпионатах по различным видам спорта, общекультурных мероприятиях**, связанных с празднованием национальных праздников Республики Казахстан.

По мнению Плотникова П.В *трудовое воспитание* - процесс формирования творческой, трудолюбивой личности, умелого хозяина, который владеет соответствующими навыками и умениями, профессиональным мастерством, на основе современных знаний о рыночной экономике, может самостоятельно найти применение собственным знаниям, талантам в системе производства, науки, образования, формирования социальной активности и ответственности личности через включение ее в процесс трудовой деятельности. [6. с. 21].

Опираясь на народные методы воспитания, педагоги — теоретики и практики создали **современные концепции воспитания** всесторонне развитой личности, которые постоянно совершенствуются и обновляются в соответствии с требованиями жизни. Однако ядро народной мудрости всегда присутствует в любой воспитательной теории.

Еще в конце прошлого века известный исследователь народного творчества А. К. Сержпутовский писал о том, что под влиянием рассказов, сказок, пословиц и других продуктов устного народного творчества вырабатываются отчасти все мировоззрение, вся житейская мудрость и все этические представления.

Другой видный исследователь фольклора — И. И. Носович отмечает, что народ не только искренне верит в собственное творение, но и преклоняется перед его притягательной силой, превращает его **принципы** в неписанные законы жизни, в мерило справедливости, именно поэтому широко использует народную мудрость в практике семейного воспитания детей.

Не случайно, главной задачей на сегодняшний день Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им.Абая, является создание таких условий для активной деятельности студентов, обладающего высокой культурой, умеющих сохранять и приумножать культурные традиции института, совершенствовать физическое состояние и стремиться к здоровому образу жизни, в которых они смогут реализовать свои творческие способности.

На наш взгляд, на сегодняшний день трудовое воспитание студентов Института является самой важной задачей учебно-воспитательного процесса, способствующее формированию таких качеств как трудолюбие, профессиональная этика и формирование лидерских качеств в работе с коллективом, которые они смогут применить в практической деятельности общеобразовательных учреждений.

Но для достижения поставленных задач необходим принципиально целенаправленный процесс воспитания студентов вуза, являющийся неотъемлемым составляющим звеном единого образовательного процесса, базирующийся на тенденциях и особенностях проявлений личностных качеств студентов.

Студенты педагогических вузов Казахстана многочисленная часть населения, от которого в перспективе зависит культурный, экономический потенциал страны, прогрессивное развитие общества. Хотя жизненный опыт у них недостаточен, ценностные ориентации неустойчивы, поэтому во всех вузах Казахстана необходима серьезная и правильно организованная работа по трудовому, культурному, нравственному, правовому воспитанию студентов при четко сформулированной и стратегической верной молодежной политике.

Поэтому не случайно наиболее важным вопросом, привлекающим внимание исследователей, является трудовое воспитание.

Трудовое воспитание в современном высшем учебном заведении – это педагогическая деятельность, направленная на формирование у студентов готовности к труду в условиях рынка.

Правильно поставленное трудовое воспитание, обучение и профессиональная ориентация, непосредственное участие студентов в общественно полезном, производительном труде являются действенными факторами гражданского становления, нравственного и интеллектуального формирования личности, ее физического развития.

Как бы не сложилась дальнейшая судьба выпускников вузов, трудовая закалка потребуется им в любой сфере деятельности.

Высшие учебные заведения призваны способствовать активному включению студентов в производительный труд, систему общественно-трудовых отношений, давать им разнообразные трудовые навыки. Труд студентов должен быть целесообразным, связанным с реальными запросами жизни, полезным для общества и семьи, выступать источником познания и радости.

В трудовой деятельности оттачиваются мировоззренческие позиции студентов, которые обогащают, углубляют и конкретизируют свои знания об общественном труде и производстве, о роли

человека в создании материальных и духовных ценностей; формируется убеждение о необходимости труда как первой жизненной потребности, стремление активно участвовать в посильной практической деятельности на благо общества, укрепляется высоконравственное отношение человека к труду.

Активное участие преподавателей нашей кафедры Музыкального образования и хореографии во всех мероприятиях, университетских, общегородских, прежде всего, это - цель быть показателем и примером для студентов нашей кафедры, что является наглядным уроком воспитания. Ведь важно показывать студентам-музыкантам, какие новые умения и навыки они могут приобрести и какие стороны своей трудовой подготовки могут усовершенствовать. Это в значительной мере повысит их потребность в труде.

Тем более, в соответствии с **Законом Республики Казахстан «Об образовании»** воспитание рассматривается как **целенаправленная деятельность**, осуществляемая в системе образования, ориентированная на создание условий для развития духовности обучающихся на основе общечеловеческих ценностей, оказание им помощи в жизненном самоопределении, нравственном, гражданском и профессиональном становлении, создание условий для самореализации личности.

Поэтому поставленные большие возможности для возбуждения потребности в труде и бережливом отношении к материальным ценностям общества предоставляет необходимость постоянного разъяснения студентам их трудовых обязанностей, а также бережливости как нравственного качества. Только тогда студенты глубоко осознают общественно-политическое значение труда, а также обстоятельно осмысливают свои обязанности в труде, у них формируются психологическая установка к трудовой деятельности, к выполнению любой работы, которая необходима в тех или иных условиях.

Правильно поставленное трудовое воспитание, обучение и профессиональная ориентация, непосредственное участие студентов в общественно полезном, производительном труде являются действенными факторами гражданского становления, нравственного и интеллектуального формирования личности, ее физического развития. Как бы не сложилась дальнейшая судьба выпускников вузов, трудовая закалка потребуется им в любой сфере деятельности.

Поэтому наша кафедра при Институте искусств, культуры и спорта не только призывает к труду, но и способствует активному включению студентов к труду, систему общественно-трудовых отношений, и в качестве примера преподаватели совместно со студентами выходят на субботники, подчеркивая им разнообразные трудовые навыки. Поэтому субботники должны быть целесообразным, связанным с реальными запросами жизни, полезным для кафедры, Института, общества и выступать источником познания и радости.

Передовые представители философской и педагогической мысли видели в труде большую преобразующую силу, которая обеспечивает прогрессивное развитие как общества в целом, так и каждого человека в отдельности.

Психолого-педагогическими исследованиями показано значение труда в развитии и воспитании ребенка, выявлена экспериментально связь физической, двигательной активности и интеллектуального, психоэмоционального развития даже в самом раннем возрасте.

Еще много лет назад великий К. Ушинский глубоко понимал значение труда в психическом, умственном и нравственном развитии человека.

Учитывая исследования представителей философской и педагогической мысли, мы считаем, что успешное формирование личности в современных учебных заведениях может осуществляться только на основе разумного организованного соединения учебно-воспитательной работы с практической трудовой деятельностью.

Таким образом, в данной статье отражены не только важность воспитательной работы на кафедре Музыкального образования и хореографии Института искусств, культуры и спорта, которая может выражаться в разных формах, приемах и видах организации воспитательных мероприятий, но и запечатлеть в виде фотографических снимков совместного труда преподавателей и студентов на трудовом субботнике. С этой целью следует обеспечить комплексное управление трудовым воспитанием студентов со стороны профессорско-преподавательского состава, и с постепенным ростом ведущей роли преподавателя как главного организатора познавательной, профессиональной, воспитательной деятельности студентов. Поэтому возникает необходимость формирования системы его педагогической подготовки, овладения искусством и методикой воспитательной работы; улучшению организации и стимулирования совместного труда с учетом их творческого вклада в совершенствовании учебно-воспитательного, трудового целенаправленного воспитания студентов.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. Выступление на встрече со стипендиатами программы «Болашак». - //Казахстанская правда// 01.01.2008
2. Бондарчук Е.И., Основы психологии и педагогики: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999 с.155
3. Волкова Н.П., Педагогика. – К: «Академия», 2002г., с 118-121
4. Григорович Л.А., Педагогика и психология. – М: ГАРДАРИКИ, 2004г., с.106 - 108
5. Ильина Т.А., Педагогика: Курс лекций. Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1984 г. с. 129-142
6. Плотников П.В., Методика воспитательной работы классного руководителя с учащимися современной школы. - Донецк: ДонНУ, 2000г. с.21
7. Харламов И.Ф., Педагогика: Учебное пособие. – М: «Высшая школа», 1990 с.400-417.
8. Абыльмаликов К. К., Елкей Н. Н. Воспитание молодого поколения в вузе
// Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VI Междунар. науч. конф. — Уфа: Лето, 2015. — С. 220-222.

Түйіндеме

Жексембекова М.И.- Музыкалық білім және хореография кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры.

Мақалада студенттердің еңбек білім кешенді басқаруды қамтамасыз ететін және студенттердің оқу қызметінің негізгі ұйымдастырушысы ретінде мұғалімнің жетекші рөлін біртіндеп өсуімен, жүйелі студенттердің саналы педагогикалық дайындығын қалыптастыруға ықпалы қарастырылады. Сонымен қатар, студенттер ұйымдастыруды жетілдіру және практикалық білім беру қызметін, болашақ мамандарға, болашақта қажетті білім беру, мақсатындағы еңбек, білімін жетілдіруге, олардың шығармашылыққа үлес қосқандары қатысты бірлескен күш ынталандыру, мұғалімдердің тәрбие жұмысы өнерін және әдістемесі ұсынылады.

Түйінді сөздер: білім халық әдістері, білім беру теориясы мен практикасы, еңбек, білім беру, оқыту критерийлері, білім беру қызметі, заманауи білім беру тұжырымдамасы.

Summary

Dzheksembekova MI - Head. the Department of Music Education and choreography, Ph.D., professor of Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Djeks49@vail.ru
Trudovoe education, the most important component of the training of high school students.

In this article integrated management of labor education of students from the faculty, and with the gradual growth of the leading role of the teacher as the main organizer of the educational activities of students, contributes to the formation of a conscious pedagogical preparation of students of the system are considered. At the same time mastering the art and technique of educational work of teachers, to improve the organization of students and stimulate collaborative effort with regard to their creative contribution to the improvement of educational, targeted labor education needed in the future in practical educational activities, future specialists.

Keywords: folk methods of labor education, the theory and practice of labor education, labor education, training criteria, educational activities, modern education concept.

УДК 1174:372.8

ДИАЛОГ КАК ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБЩЕНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ ИСКУССТВОВЕДЧЕСКО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ЦИКЛА

Л.Р. Золотарева – к.п.н., профессор

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

Ж.Н. Шайгозова - к.п.н., ассоц. профессор

Казахский национальный педагогический университет им. Абая

В статье рассматривается диалог как художественное общение на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла. Представлен краткий обзор исследований в гуманитарных науках, подчеркнуто, что основоположником диалогового способа обучения является Сократ. Методологически диалог и как научное понятие, и как философский феномен восходит к искусству слова: большинство теоретиков связывают его с концепцией М.М. Бахтина. Показано, что диалог на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла – это творческий процесс. Приведены креативные диалоговые ситуации из личностного художественно-педагогического опыта.

Ключевые слова: диалог, художественное общение, занятия, искусство, эстетика

Диалог оказался в центре внимания ученых и педагогов-исследователей на рубеже XX – XXI веков. Основоположником диалогового способа обучения считается Сократ. Сократический диалог нельзя представить только как форму или даже узко понимаемый метод обучения. Наличие двух голосов-субъектов, участвующих в рассуждении, не является его единственным признаком. Сократ называл свое искусство майевтикой – повивальным искусством. Часто майевтике дается примерно такое определение: диалектический спор, подводящий к истине посредством продуманных наставником вопросов [1, с. 43].

Думается, такое понимание не совсем точное, майевтика, отводя учителю роль «повивальной бабки», усиливает и акцентирует духовный и деятельностный потенциал самого обучающегося. Известно, что Сократ не всех брал к себе в ученики, и основным критерием отбора была нравственная чистота претендента, его бескорыстная готовность служить истине. Развивая образ «повивального искусства», можно указать на две крайние его альтернативы: достойный ученик Сократа сможет, хоть и в сомнениях и муках, прийти к истине даже без правильно организованной «дорожки» в виде расставленных в нужном месте вопросов и суждений; тот же, кто не служит истине, бесплоден, и сократический метод для такого ученика может оказаться бесполезным. Эти крайние позиции, очерчивающие границы действия сократического метода, дают возможность описать ряд его сущностных характеристик.

- Сократический метод требует не только рассудочной, интеллектуальной, но и нравственной готовности к служению истине, отрицающему внешние стимулы.
- Приоритетным для диалога является постижение духовно-нравственного смысла.
- При сократическом методе высокая степень свободы не позволяет ожидать стопроцентно предсказуемого, гарантированного результата.

На идею диалога в педагогических исследованиях оказывает влияние «диалогический вектор» современных исследований в гуманитарных науках. В последние годы возрастает интерес к диалогу в различных дисциплинах, включая историю, философию, культурологию, искусствоведение, социальную психологию, литературоведческие науки, лингвистику (И.И. Васильева, Г.Гиргинов, Ю.Н.Давыдов, Б.А.Ерунов, Вяч.В.Иванов, В.Л.Махлин, А.А.Мелик-Пашаев, Е.Ф.Петрищева, Г.Е.Почепцов, А.П.Скрипник, В.В.Столин, К.А.Филлипов и др.).

Концептуальные основы современного толкования диалогизма заложены в работах М.М. Бахтина, В.Н. Волошинова, Л.С.Выготского, А.Г.Ривина, С.Л.Рубинштейна. Большое значение для становления теории диалога как научно-педагогического основания диалогического подхода в образовании имеют работы А.Г.Асмолова, К.А.Абульхановой-Славской, Г.С.Батищева, В.С.Библера, В.В.Давыдова, Б.А.Ерунова, Э.В.Ильенкова, М.В.Кларина, Д.С.Лихачева, Ю.М.Лотмана, Ю.В.Сенько, В.Д.Шадрикова и других.

Идеи М.М. Бахтина начинают рассматриваться в качестве одного из концептуальных оснований создания новой концепции отечественного образования в трудах В.С. Библера, А.В. Брушлинского, В.П. Зинченко.

С середины 1970-х годов исследования, в которых раскрывается научно-теоретическое и практическое значение работ М.М. Бахтина для педагогической науки, ведутся Ю.П. Истратовым. На рубеже 1980 – 1990 годов эта проблема разрабатывается также в работах Л.И. Богомоловой, О.В. Бочкаревой, М. Брейтермана, И.И. Васильевой, А.В. Визгина, И.Н. Геращенко, М.А. Глушенко, Л.А. Кирсановой, Ю.С. Мануйлова, Н.Г. Мокшина, Л.И. Орешкиной, А.А. Петровской, Е.Ю. Рогачевой, Е.Н.Селиверстовой, Г.Г. Столярова, Е.Н. Трегубовой и других.

Посредством диалога осуществляется и приобщение к культурам. Современное толкование диалога в контексте «диалога культур» можно сформулировать как осознание своеобразие и общности различных культур, культурного многообразия как источника личностного и общественного развития, становления личности в поликультурном социуме (М.В.Булыгина, Б.Л.Вульфсон, Л.В.Городецкая, Ю.М.Кузьменкова, Р.П.Мильруд, Л.Л.Супрунова, П.В.Сысоев – в отечественных исследованиях, Г.Баумграц, Р.С.Лафает, Е.Лич, Б.Д. Мюллер, А.Пилбим, П.К.Сил – в зарубежных исследованиях).

На основе теории диалога в педагогических исследованиях разрабатываются различные образовательные модели: в отечественных исследованиях – «Школа Диалога Культур» (В.С. Библер, С.Ю.Курганов и др.); «проблемно-диалоговая технология» (Мокшина Н.Г.), «диалогическое обучение» (М.А. Глушенко), «школа диалога» (Л.И. Богомолова, И.Н. Геращенко, Л.А.Кирсанова, Е.Ю.Рогачева, Е.Н.Селиверстова); в зарубежных течениях – «педагогика диалога» в скандинавских странах (Соколов Е.М.), «кооперативное обучение» (Д.Джонсон, Р.Джонсон, К. Смит и др.), «интерактивное обучение» (А.Бек, Д. Гоулман, П.Кауфман, М.Рэй, Дж.Грэбил, Дж.Лок и др.), «реципрокное обучение» (А.Л. Браун, А.С. Палинсар, Дж. Верч и др.) [2, с. 3 – 17].

XXI век предстает как период, «втягивающий» в себя различные смыслы: мировоззрения Античности, Средневековья, Нового времени. При взаимодействии этих смыслов работает принцип дополнительности. Другой предпосылкой, обуславливающей потребность школы в диалогической педагогической технологии, предстает многогранность и неоднозначность современного мира, в котором пересекаются смыслы различных национальных культур, социальных слоев, духовно-нравственных ориентаций.

Моделирование и исследование диалога на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла. Диалог – это художественное общение. Методологически диалог и как научное понятие, и как философский феномен восходит к искусству слова: большинство теоретиков связывают его с концепцией М.М. Бахтина. Исходным для культуролога является убеждение в том, что «Только в общении, во взаимодействии человека с человеком раскрывается и «человек в человеке», как для других, так и для себя самого». Для М.Бахтина «Быть – значит общаться диалогически», причем «Один голос ничего не кончает и ничего не разрешает. Два голоса – минимум жизни, минимум бытия» [3, с. 294]. В системе воззрений М.М.Бахтина диалог выступает как универсальный способ человеческого бытия, двойственно-двуединая природа которого заключается в «нераздельности-неслиянности» Я и Другого, а также в органичной взаимосвязи и взаимодополнении внешней и внутренней интенциональности, внешнего и внутреннего диалога.

Таким образом, диалог является подлинным «событием бытия» и выступает как изначально фундаментальная экзистенциально-онтологическая категория.

В педагогической теории диалог наиболее разработан именно как особое качество словесного общения. В контексте нашего исследования для диалога в этом качестве характерны следующие черты:

- специально моделируемая или стихийно возникающая художественно-педагогическая ситуация, предполагающая наличие искусствоведческо-эстетической задачи с неоднозначным решением;
- ситуация неопределенности для всех участников художественного процесса (ни преподаватель, ни обучающиеся не могут заранее предвидеть ни хода, ни результатов диалога);

- рождение в процессе диалога нового смысла для всех субъектов деятельности (и для преподавателя, и для обучающегося).

Проблемное обучение как сущность художественного общения

Для выявления особенностей диалога как педагогической технологии на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла имеет смысл сравнить диалоговую ситуацию с проблемной. Известно, что проблемная ситуация моделируется с целью активизации деятельности обучающихся (студентов) и пробуждение в них «духа исследования». Создание проблемной ситуации требует достаточно хорошей теоретической подготовленности, наличия парадоксального неожиданного предмета исследования и мотивационной готовности к самостоятельному исследованию. Преподаватель, моделируя проблемную ситуацию, подвигая обучающихся к формулировке проблемы, к выдвижению и проверке гипотез, сам, конечно, знает «правильное решение» и пути, которые к нему ведут. Результат дискуссии является предсказуемой целью для педагога, который он должен привести студентов. Если случится, что ни у кого из студентов не возникает правильного предположения, преподавателю придется подсказать ответ. В этом случае предполагавшиеся частично-поисковый метод «свернется» в метод проблемного изложения (преподаватель сам создал проблемную ситуацию, активизировав тем самым мышление студентов, и сам ее решил в целях экономии времени).

Однако методика проблемного обучения для предметов искусствоведческо-эстетического цикла иногда может быть ограничена тем, что предполагает однозначный объективированный результат. Между тем на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла лидирующее место занимают художественные задачи, для решения которых не может быть однозначного «правильного ответа». Прежде всего, это ситуации, связанные с субъективным, эмоциональным откликом на произведения искусства (например, живописи).

Высказывания студентов, глубокие и неожиданные, не могут быть предвосхищены преподавателем и иногда меняется сам ход занятия. Такие диалоговые «повороты» требуют не только эмоциональной открытости, но и теоретической подготовленности преподавателя.

Диалог на занятиях искусствоведческо-эстетического цикла – это творческий процесс. Вести диалог – особый дар. У диалога много «двойников», разрушающих или подменяющих его сущность: спор, при котором каждый, не слушая другого, старается навязать свое мнение; опрос – монолог, разложенный на несколько голосов, это, наконец, проблемная ситуация.

Диалог может служить для поиска разрешения проблемы поставленной в дискуссии.

Дискуссия (от лат. *discussio, disputare* – рассмотрение, рассуждение, спор). Дискуссия – вид диалогической речи, публичный спор на научную или иную тему. Дискуссия характеризуется большим количеством участников, выражающих различные мнения и суждения по одному и тому же вопросу. Обязательным условием является наличие какого-либо спорного вопроса, проблемы. Дискуссия может проходить в форме диалога, когда партнеры дополняют друг друга, и в форме спора, когда они отстаивают свои точки зрения. Как правило, в дискуссии присутствуют оба элемента в той или иной степени.

Обратимся непосредственно к личностному художественно-педагогическому опыту проведения творческих диалоговых ситуаций – дискуссий.

- Сократовские диалоги «Талант – дар или бремя?»
- Дискуссия по статьям А. Блока «Памяти Врубеля», «Краски и слова»

- Коллоквиум на тему «Судьба художника, искусства, творчества» (на примере рассказа О.Генри «Последний лист»)
- Диалоги «Художественная картина мира» русской рубежной эпохи конца XIX – начала XX века»; «Поэтика русского символизма»
- «Пять пар понятий» по Г. Вёльфлину;
- «Теория прибавочного элемента» К. Малевича;
- Сравнительно-исторический метод по Г. Вёльфлину: сравнение художественного видения различных эпох («В каждой новой форме зрения кристаллизуется новое миропонимание»).

Среди концепций личностно-ориентированного подхода к образованию в истории философии культуры, педагогики и психологии и современной науке представляется актуальным выделить концепцию «поиска истины» Сократа. Сократовский метод, то есть метод искусства извлекать скрытое в человеке правильное знание с помощью искусных проблемных вопросов, – это метод эвристики: образование человека не нуждается в навязывании и заучивании каких-либо правил, выстроенных в определенной последовательности. Сократ сумел придать учению глубоко личностный характер. Много веков спустя *беспокойство* ума, определенное Сократом как начало *самоорганизации личности*, было обозначено в гуманистической педагогике двадцатого столетия как *переживания сознания*.

Сократовские диалоги «Талант – дар или бремя?»

Цели занятия:

- развивать навыки диалогической речи;
- совершенствовать способность к сравнению, умозаключению, обобщению, анализу, логичности;
- выявить и обсудить мнение и отношение собеседника, формировать умение выражать своё отношение к обсуждаемому вопросу;
- способствовать развитию толерантности и уважительного отношения к различным взглядам;
- развитие креативного мышления в процессе познания, стимулирование творчества.

Предварительно студентам (обучающимся) предлагаются вопросы для самостоятельной подготовки и написание эссе «Талант – дар или бремя? Безумие или одержимость?». Сократовские диалоги были проведены со студентами, будущими бакалаврами изобразительного искусства.

Сократовский диалог – это развернутое рассмотрение множества вариантов решений при множестве разнообразных условий во имя принятия единственного, принципиального решения. Во время сократовского диалога происходит как бы медленное систематическое развертывание кода раздумий над вопросом жизни или науки. Способом этого является поочередная постановка дополнительных вопросов, учитывающих условия главного вопроса. Сократовский метод, как известно, состоял в предъявлении участникам системы вопросов, последовательные ответы на которые приводят к истине. Что-то подобное происходит и во время данного занятия: проблемный вопрос «обрастает» большим числом частных вопросов, ведущих участников беседы к общему ответу. Но ответ не формулируется, каждый участник сократовского диалога самостоятельно производит выбор для себя, хотя не исключается, что данный выбор обсуждается гласно.

Сначала вопросы для сократовского диалога предлагает преподаватель, а со временем – сами обучающиеся. Можно вводить и дополнительные элементы, например, музыкальный фон во время письменного оформления выбора или репродукции живописных произведений, затрагивающий обсуждаемый вопрос, или фрагменты художественных текстов, иллюстрирующих состояние человека во время выбора решений.

Нельзя с уверенностью очертить границы сократовских диалогов. При слабой духовной культуре слушателей они не могут использоваться в работе преподавателя.

Вполне понятно, что манера ведения диалога как у Сократа в современных образовательных учреждениях неприменима. Главное принципиальное отличие той древней формы диалога от его современного прочтения состоит в глубоко различной ситуации. Сократ, задавая вопросы собеседнику, искал истину, которую не знали оба: «...О том, что такое добродетель, я ничего не знаю... И все-таки я хочу вместе с тобой поразмыслить и понять, что она такое...» [4, I, 80 de].

Это серьезное обстоятельство и предопределяло ход беседы. Если «нанизать» цепочку наводящих вопросов на некоторую траекторию, то Сократ, импровизируя и приспособливая свою мысль к ответам собеседника, вынужден был подчас менять направление беседы.

На занятии весь художественный материал преподавателю известен заранее. Можно сказать, истина одному уже ясна. Другой участник диалога – студент, должен ее узнать. Поэтому педагог еще до занятия продумывает серии наводящих вопросов с учетом возможных ответов обучающихся. Если преподавателю удастся найти оптимальную траекторию обхода основных понятий, слагающих учебный материал занятия, то скорость обучения будет очень высока.

Фактически реализуются только основная схема диалога Сократа и его основные приемы: индукция, дедукция, метафора, приведение к противоречию, его разрешение. Прекрасно работает любимый сократовский прием – уступка, когда преподаватель встает на точку зрения студента.

В основе метода лежит сценарий эвристической беседы. Метод Сократа, сократовский диалог – стиль ведения обсуждения и дискуссии, которые демонстрировал Сократ. Разбираясь в предмете вместе с собеседником и задавая доброжелательные вопросы, на каждый из которых следовал как правило утвердительный ответ, Сократ подводил собеседника к более полному видению предмета обсуждения и выводам, которые изначально были для собеседника не очевидными.

Метод Сократа заключается в том, что свою мысль вы расчленяете на маленькие звенья, и каждую подаете в форме вопроса, подразумевающего короткий, простой и заранее предсказуемый ответ. По сути, это редуцированный, хорошо организованный диалог с перехватом инициативы.

Его достоинства:

- он держит внимание собеседника, не дает отвлечься;
- если что-то в вашей логической цепочке для собеседника неубедительно, вы это вовремя заметите;
- собеседник приходит к истине сам (хотя и с вашей помощью).

Как тренировать метод Сократа?

- Продумайте логику того, что вы хотите сказать.

У вас есть мысль, вы хотите ее донести до собеседника. Первая трудность в том, что ваша мысль не всегда полностью ясна вам самим (самой). Чтобы лучше понимать свою собственную мысль, запишите ее, изложите ее письменно. Теперь в своем тексте выделите тезисы, обоснования тезисов и иллюстрации, которые делают вашу мысль более яркой и живой. Если и когда вы это сделаете, вы разберетесь в своих мыслях и сможете лучше свою мысль изложить собеседнику.

- Сформулируйте свои тезисы в форме вопросов.

Все, что вы хотите сказать, переведите в форму вопросов, на каждый из которых собеседник должен будет ответить утвердительно. Вопросы направят его внимание в нужное русло. Если вы

зададите вопрос, собеседнику нужно будет на него ответить: «Да». Когда собеседник три раза скажет «Да», несколько раз согласится с вами, ему проще будет сказать вам и окончательное «Да».

Проблемно-диалоговая ситуация по дисциплине «Психология художественного творчества».

Диалог 1 Талант – дар

Является ли талант даром?

- Думаю, что талант сродни гениальности. Он даруется свыше – это дар.
- Талант – это дар божий, за который приходится платить. И цена этому дару – одержимость любимым делом.
- Талант – это дар, но каждая личность распоряжается им по-своему, как желает.
- Талант дан нам всем. Поэтому он изначально является даром (дарованным свыше).

Диалог 2 Талант – бремя

Талант – это тяжкое бремя?

- Талант – это не только дар, но и бремя. Талант капризен, эгоистичен, требует, чтобы его лелеяли; он непостоянен, проявляется то вдохновением, то депрессией, он жаждет признания, а если его нет, может зачать.
- Дар не будет бременем, пока человек получает удовольствие от него, пока человек одержим своей талантливостью, он будет рад развивать её. Талант становится бременем, когда человек страдает от него, когда его особенность превращается в тяжелую ношу, с которой ему приходится мириться либо отвергать её.
- Талант – это бремя, несчастье, если не знаешь, как им правильно распорядиться.
- Талант – это бремя. От тебя постоянно ждут чего-то нового. Талантливый человек всегда находится в центре внимания. Из-за того, что на него возлагают большие надежды, человек чувствует постоянное давление и напряжение.

Диалог 3 Талант – одержимость

Талант является одержимостью?

- Талантливый человек, развивающий свой дар, становится одержимым любопытством познания, овладения, экспериментами, опытами в поисках совершенного, идеального. На этом пути интереса он всё больше углубляется в это познание и часто это граничит, а иногда и переходит в безумие.
- Одержимость – это, наверное, последний этап проявления дара, когда происходит самоутверждение таланта, когда человек остаётся наедине со своим даром.
- Одержимость – это ось, вокруг которой вращается стиль жизни талантливой личности. Чтобы усилия одержимости не пропадали даром, одержимость идёт параллельно с безграничным терпением.

Диалог 4 Талант – безумие

Талант – это безумие?

- Безумие таланта выражается по-разному. Для кого-то оно становится смертельной психической болезнью, а для кого-то «одержимым хобби».
- Талант – это безумие; об этом высказался ещё Платон, считавший творчество – «бредом, даруемым нам богами».

В завершении занятия резюмируется:

Дар и бремя, безумие и одержимость – вот, на наш взгляд, составляющие таланта, а совокупность таланта с этими составляющими подарило человечеству великих гениев.

Талант – это безумие, безграничное счастье и бремя, которое нужно нести всю свою жизнь.

Коллоквиум на тему «Судьба художника, искусства, творчества». На примере рассказа О.Генри «Последний лист» (в рамках изучения психологии художественного творчества)

Коллоквиум (лат. colloquium – «беседа, разговор») – одна из форм образовательного процесса, предполагающая дискуссионное общение преподавателя с обучающимися, в ходе которого достигаются поставленные цели совершенствования знаний студентов. Коллоквиум проводится после изучения определенной темы с целью закрепления и углубления приобретенных знаний, применять их на практике, отстаивать собственные суждения, а также развития способностей грамотного ведения диалоговой речи.

Заблаговременно до проведения коллоквиума студентам раздаются вопросы для творческой самостоятельной подготовки.

Краткое содержание рассказа О.Генри «Последний лист»

Действие рассказа происходит в Нью-Йорке в квартале Гринич-Виллидж, где в основном обитают люди искусства. Две героини из штатов Мэйн и Калифорния, Сью и Джонси, молодые художницы, недавно познакомившись и найдя много общего, разместились в мастерской на третьем этаже дома. Словно из неоткуда, осенней порой появляется в городе «неприветливый чужак», именуемый Пневмонией; он «разгуливал» по городу, поражая своими колдовскими чарами слабые жертвы. Одной из них оказалась Джонси, девушка чрезмерно впечатлительная. Ее фантазии относительно заболевания приобрели губительный оттенок, не оставляя никакой надежды на исцеление. Великодушная подруга Джонси, поведала эту трагическую новость художнику Берману. Старик Берман воспринимал мысли Джонси как меланхолический абсурд, но в глубине души он проникся идеей спасения жизни девушки посредством искусства. Написав живописное полотно, изображающее кленовый лист, герой отправился в ненастную погоду к дереву, игравшему роковую роль в судьбе Джонси, поскольку, согласно ее размышлениям, вместе с последним листом оборвется и ее жизнь.

Художнику Берману, мечтавшему написать шедевр, удастся воплотить идейную цель своего творческого пути, пожертвовав собственной жизнью.

Вопросы и примерные ответы в ходе дискуссии

1. *Что, согласно идейному замыслу автора произведения, включает в себе истинная сила искусства?*

Истинная сила искусства призвана исцеляюще воздействовать на человека, вдохновлять, даровать жизненные силы, приоткрывать завесы его тайного потенциала. Именно сильное эмоциональное переживание способно воодушевить творца на создание истинного шедевра, поскольку творение должно содержать собственную «душу», отображающую настрой и состояние души художника.

2. *Специфика символической метафоры в произведении (образа «последнего листа»).*

Образ «последнего листа» в рассказе вмещает смысл надежды, скрывающей в своей сущности огромные возможности, порой скрытые от человеческого представления о ней.

3. *Какова «цена искусства» в воззрении писателя, в чем заключается ее цель.*

«Цена искусства» высока, порой она стоит жизни художника, как это представлено в рассказе. Тем не менее эта жертва совершается во имя высокой цели. Художник Берман решился отдать свою жизнь во имя спасения молодой художницы Джонси. В широком понимании, «цена искусства» заключается в стремлении художника достигнуть наивысшей степени духовного воздействия произведения искусства.

4. *Образ художника в произведении.*

Образ художника в рассказе представлен как образ искателя идей для своих произведений. Его путь тернист, приходится совмещать занятия истинным творчеством с ремесленной работой, позволяющей хотя бы как-то существовать. Художник неустанно мечтает о своем шедевре, рисует его образы в своем воображении.

5. *Как звучит тема надежды, жертвенности в произведении?*

Трагически звучит тема жертвенности в произведении. Такова природа этого явления, что порой для достижения какой-либо цели стоит жертвовать чем-либо; цена этой жертвы оценивается по-разному, иногда она мелка, но подчас она достигает бесценности человеческой жизни.

Тема надежды в рассказе подобна мотыльку, стремящемуся к свету. Но видимый «свет» не всегда безопасен, он может исходить и от огня, сжигающего все живое. Тема надежды не теряет своих «очертаний» даже тогда, когда Джонси с каждым упавшим листом лишается ее; напротив, надежда воплощается в помыслах и поступках ее подруги Сью. Сопереживающий читатель не утрачивает надежды на скорое выздоровление молодой художницы, но он и не подозревает о предстоящей жертве, принесенной художником Берманом. Зритель не готов к столь трагической концовке.

6. *Особенности композиции произведения. Характер развязки.*

Начинается рассказ со знакомством читателя с героями рассказа. Перед нами вырисовывается жизнь художников. Затем, словно молния, врывается беда в жизнь молодой художницы Джонси. Словно предвещая нечто трагическое, автор дает аллегорическое описание этого устрашающего персонажа. Как развязка этой трагедии перед нами жертва одной жизни во имя другой. В этом таится и затаенное желание любого художника оставить после себя тот самый шедевр, представляющий ценность последующему поколению.

7. Эмоциональный строй рассказа.

Эмоциональный строй рассказа печален. Словно грустная осень предстает перед нами образ художника, со всей его умудренностью и трагедией увядания человеческих сил и творческого энтузиазма. Некий «весенний лейтмотив» представлен в образах героинь, полных творческих замыслов и желаний.

8. Значение финала рассказа.

Символично значение финала рассказа. Исходя из содержания, следует, что великие свершения требуют высокой платы за талант [5].

По материалам цикла авторских лекций по теории и истории изобразительного искусства были проведены творческие семинары – художественные диалоги.

Диалог 1. «Художественная картина мира» русской рубежной эпохи конца XIX – начала XX века

Основные вопросы.

1. Мировоззрение эпохи. «Пересоздание жизни» – главное направление культурологической программы эпохи.
2. Философия искусства. Философско-эстетические воззрения В.С.Соловьева и В.И.Иванова.
3. Художественная теория.
4. Концепция человека. Философские источники художественной антропологии. Образ человека в искусстве.
5. Общая концепция взаимосвязи и синтеза искусств.
6. Стил «модерн» как идеальная модель синтеза искусств.
7. Взаимосвязь и взаимовлияние искусств: литература – музыка – живопись.
8. Театральный синтез.
9. Художественный универсализм творческой личности.

Диалог 2. Поэтика русского символизма

Основные вопросы.

1. Символизм – универсальное мифотворческое сознание «Серебряного века».
2. Сущность поэтики русского символизма.
3. Кредо символизма.
4. Соответствия символизма в живописи и литературе: М.А.Врубель и А.А.Блок: Врубель в творчестве Блока; соприкосновения М.Врубеля с литературным символизмом.

Таким образом, художественно-педагогический инструментарий, включающий педагогическое общение, дискуссии, коллоквиумы синтезирует черты проблемного и диалогического обучения: преподаватель имеет конкретную задачу и «правильный ответ» – в проблемной ситуации; непредсказуемые ответы, отклики студентов более близки диалогу; дискуссии и коллоквиумы требуют самостоятельной творческой подготовки студентов.

Приоритеты в использовании тех или иных способов организации диалога зависят от творческой индивидуальности преподавателя, а также от типа художественной деятельности на занятии.

Преподаватель, инициирующий диалог, берет на себя интеллектуальную ответственность, вместе с тем пробуждает еще большие интеллектуальные, художественно-творческие возможности обучающихся.

1. Джуринский А.Н. История зарубежной педагогики: Учебное пособие. – М.: ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 267 с.
2. Туманова О.А. Педагогические возможности учебных заданий в реализации идеи диалога: На примере обучения иностранному языку: Дис. ... канд.пед.наук. – Владимир, 2000. – 182 с.
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Советская Россия, 1979. – 320 с.
4. Платон. Менон// Собр. соч.: В 4 т. / Пер. С. А. Ошерова. – М.: «Мысль», 1990 – 1994. – Т. 1. – 864 с.
5. Генри О. Рассказы. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 208 с.

Түйіндеме

Л.Р. Золотарева – п.ғ.к., профессор

Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университет

Ж.Н. Шайгозова – п.ғ.к., ассоц. профессор

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

Өнер-эстетикалық сабақтарында диалог көркем араласу ретінде

Бұл мақалада өнер-эстетикалық сабақтарында диалог көркем қарым-қатынас ретінде қаралады. Гуманитарлық зерттеулерді қысқаша шолуы қарастырылып, диалогты оқытудың Сократ болып табылады. Методологиялық диалог ғылым ұғым ретінде, философия феномені ретінде де сөз өнеріне кірістіреді: көптеген теоретиктер оны М.М. Бахтиннің тұжырымдамасына байланыстырып отыр. Бұл мақалада диалог өнер-эстетикалық сабақтарында шығармашылық процесс екенін көрсетілген. Жеке көркем педагогикалық тұжырымдамадан шығармашылық диалогтық жағдайлар көрсетілген.

Кілт сөздер: диалог, көркемдік қарым-қатынас жасау, сабақтар, өнер, эстетика

Summary

L. R. Zolotareva – PhD, professor

Karaganda state university of E. A. Buketov

Zh. N. Shaygozova - PhD, Assoc. professor

Kazakh national pedagogical university of Abaya

Dialogue as art communication on occupations of the art criticism and aesthetic cycle

In article is considered dialogue as art communication on occupations of an art criticism and esthetic cycle . The short review of researches in the humanities is submitted, it is emphasized that a founder of a dialogue way of training is Socrates.

Methodologically dialogue and as the scientific concept, and as a philosophical phenomenon goes back to art of the word: most of theorists connect him with M. M. Bakhtin's concept. It is shown that dialogue on occupations of an art criticism and esthetic cycle is a creative process. Creative are given dialogue situations from personal art and pedagogical experience.

Keywords: dialogue, art communication, occupations, art, esthetics

УДК 37.01/1174

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ТЕХНИКИ КИТАЯ В СОВРЕМЕННОМ ДОПОЛНИТЕЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

*Жан Кай - магистрант 1 курса 6М010700 – Изобразительное искусство и черчение
Ибрагимов Аман Ильясович - к.п.н., старший преподаватель кафедры теории и методики
преподавания изобразительного и декоративно-прикладного искусства*

Аннотация. В статье раскрывается специфика традиционных художественных техник Китая, и их роль в современном образовании. Многие из которых были утрачены к началу XX века, но благодаря сподвижничеству энтузиастов восстановлены и на сегодняшний день продолжают активно использоваться в современном художественном пространстве.

В статье представлена попытка осмысления традиционных художественных техник не только с позиции методики обучения, но с философско-культурологической ценности.

Ключевые слова: техника, образование, современность и история

В современном дополнительном художественном образовании или в факультативах и кружках, имеются не мало курсов и тренингов, использующие «старые» китайские методики. Например, одна из таких методик - У-Син - техника рисования, выстроенная на основе китайской традиционной живописи. Основа этой живописи – движение. Всего 5 типов мазков, дающих возможность передать на бумаге совершенно разные образы. То есть не надо учиться рисовать конкретные предметы со множеством "дословных" деталей - достаточно освоить технику мазков, сочетанием которых можно изобразить все, что угодно! Таки образом, все пять типов мазков выполняются по-разному и каждый из них позволяет передать определённое качество окружающего нас мира (устойчивость или подвижность, рост или стабилизация и т.д.). Практическая художественная задача при этом - передача движением руки и кисти характер самого объекта.

Данная техника родилась в древнем Китае, история этого искусства уходит корнями в вечность. Она проста в освоении, невероятно эффективна в применении, имеет много «уровней» в развитии. Достоверно известно лишь, что уже во времена империи Хань, 2 тысячи лет назад живопись уже была неотъемлемой частью китайской культуры. Находясь «в одной упряжке» с искусством каллиграфии и древнейшими школами ушу, техника живописи, претерпев не одну сотню трансформаций, динамично развивается и сегодня.

В Китае существует отдельный живописный жанр 墨竹 «Живопись бамбука тушью». Именно живописи Бамбука посвящён наш первый блок обучающих занятий по живописи у-син. Бамбук – один из первых учителей художника, изучающего живопись у-син. Уже более 1000 лет Бамбук является любимым сюжетом китайских художников. Бамбук учит прямооте и настойчивости. Ведь это одно из самых быстрорастущих растений в мире, скорость роста которого достигает 1 метра в день. Своей прямоотой и напором бамбук учит нас несгибаемости намерения и воле, всем тем качествам, которые нужны начинающему художнику и, в то же время, бамбук обладает большой гибкостью. Стремясь познать эти качества, учащиеся учатся живописи бамбука, тренируя мазки «Дерево» и «Огонь».

Бамбук в китайской живописи – образ господина, наделённого лучшими качествами благородного мужа.

Классическая китайская живопись - это ключ к пониманию изобразительной тайны культуры великого народа. Очарование, нежность, вековая безмятежность сплелись в танце изящных линий и тональных градаций. Как будто мягкие, «точные» руки водят наше воображение по бескрайнему пространству шелка, и с бессознательной, детской доверчивостью зритель отдается миру художника.

Традиционная китайская картина представляет собой триединство живописи, каллиграфии и поэзии. Почти всегда на свитке мы видим каллиграфически выполненную надпись - обычно стихотворение автора картины, философа, поэта лирические мотивы и настроения которого связаны с тем, что изображено на картине.

Живой каллиграфический штрих, которым выполняются китайские иероглифические надписи, близок по своему характеру к живописному штриху, так как в основе иероглифа лежит упрощенный, стилизованный рисунок. Китайские живописцы почти всегда были одновременно каллиграфами и учеными, эрудированными в литературе, поэзии и философии. В большинстве своем они принадлежали к среде сановников и часто занимали важные государственные должности. Однако наряду с этим встречались и художники-профессионалы, вышедшие из народа. Неразрывное единство живописи и поэзии подчеркивается в работах китайских искусствоведов. С давних пор о знаменитом поэте-живописце VIII в. Ван Вэе они писали, что его стихи - картины, а картины исполнены поэзии и философии.

Прекрасное реалистическое начало непосредственного наблюдения действительности сочетается в китайской живописи с рядом условных канонов, а величавая простота и благородная строгость не исключают тонкости декоративных деталей. Традиционно образы китайской живописи воплощают глубокие философские идеи конфуцианства, даосизма и буддизма. Большое значение в искусстве и художественном образовании уделялось теории. Так уже в V в. художник Се Хэ на основе еще более древних воззрений сформировал шесть основных принципов, которыми должны руководствоваться живописцы. И самый главный из них состоял в требовании передать в живописи тот жизненный ритм, который присущ всем вещам в природе, передать их сущность, а не внешнее натуралистическое изображение. Одна из формулировок законов живописи у Се Хэ («гу-фа юн би») переводится буквально - «для костяка образа используй кисть». Этот принцип поставлен на второе место после понятия Ци - духа. Именно с тех пор структура, создаваемая движением кисти, навсегда осталась главным способом живописного проявления духа у китайцев и определяет лицо китайской живописи. Хуа Линь отмечал: «Хотя несколько черт, создающих костяк, могут быть совсем скрыты, картина должна обладать устойчивостью. Даже пугала могут быть похожи на людей, но может ли человек быть человеком, не имея костей?» [1, с.152].

Рисованию с помощью кисти в Китае всегда придавалось большое значение. Оно играло видную роль в поэзии, каллиграфии, живописи. Это объясняется тесной связью между письмом и живописью, обусловленной изначально пиктографическим характером китайского письма. Поскольку китайское письмо не является фонетическим, грамотный китаец, проживающий в любом регионе страны, независимо от принадлежности к диалектной группе способен понимать письменный текст. Сплачивающая воедино всю нацию и сохраняющая историческую преемственность письменность всегда была важнее разговорного языка. Искусство риторики, типичное для Древней Греции, никогда не развивалось в Китае.

Тесная связь между письмом и китайской живописью хорошо прослеживается на примере вошедшего в обычай включения написанного текста в качестве составной части в большинстве китайских картин. Это могут быть строки поэмы, название картины, имя художника и дата завершения работы, а также оттиск именной печати автора, обычно красного цвета, а иногда печати собирателя художественных произведений. Подобные письменные дополнения к картинам стали неотъемлемой составной частью любой картины. Следует отметить, что встречаются примеры написания таких каллиграфических текстов, в которых идеограммы далеко отходят от общепринятого написания иероглифов и сами становятся отдельными картинами. Живопись в Китае включает одноцветные и многоцветные работы, выполненные типографской краской на тканях или бумаге, фресковые репродукции типа оттисков, производимых специально выгравированной деревянной формой, каллиграфию, а также другие схожие виды художественного творчества типа вышивки либо картины, выполненной методом плетения. Принадлежности для письма и рисования считаются в Китае «четырьмя сокровищами обучения».

Это кисточка, краска (тушь), камень для растирания краски и бумага - предметы, высоко ценимые поэтами, учеными и художниками. Имеются достоверные сведения о том, что кистью и тушью в Китае пользовались уже в I в. до н.э. В настоящее время кисточка для рисования изготавливается из кроличьего меха, волоски которого зажимаются в тонкой бамбуковой трубочке. Для изготовления кисточек более высокого качества используются волоски меха лесной куницы. Эти

кисточки отличаются необычайной мягкостью и, что самое главное, тончайшим острием, позволяющим легким движением руки рисовать от самых тонких до самых широких линий. Китайская тушь стала применяться в Европе в качестве особого типа краски лишь в XVII в. Однако нет никакого сомнения, что подобная тушь широко использовалась в Китае уже в ханьский период. Она изготовлялась из сажи сгоревшей смолы хвойных деревьев с добавлением клея. В тушь более высокого качества добавляются ароматические вещества; раньше это был мускус, а теперь обычно гвоздика. Вся эта смесь впрессовывается в деревянную форму, придающую ей при затвердевании вид плитки, палочки либо призмы. Твердая тушь издавна приобрела культовое значение, поскольку считалась самым важным элементом искусства каллиграфии.

Твердая тушь используется как для письма, так и для рисования, хотя в настоящее время есть и жидкая тушь. Однако использование жидкой туши лишает процесс рисования и каллиграфию внутренней, духовной привлекательности, поскольку растирание туши не только физически необходимая процедура, но и некое действие, создающее определенное творческое настроение и помогающее концентрировать внимание. Обычно для рисования используется бумага. В давние времена часто применялись шелк и тонкий холст, но сейчас они используются весьма редко, поскольку меньше, чем бумага, подходят для изысканной техники рисования и письма. Бумага, другое древнейшее китайское изобретение, была усовершенствована Цай Лунем и используется уже со 106 г. н.э.

Рисованию в Китае обучают точно так же, как и письму, - на основе копирования картин старых мастеров либо штудирования соответствующих учебников. Художник считается настоящим мастером своего дела лишь тогда, когда он без усилий может несколькими движениями кисточки изобразить птицу, хризантему или водопад. Огромная выразительность, безупречно точные и быстрые мазки вырабатываются благодаря определенной специализации художников. Так, например, Сю Бэйхун (1895-1953) получил известность как мастер изображения лошадей, в то время как Ци Байши (1862-1957) прославился изображением креветок. Одной из самых любимых в Китае является пейзажная живопись. Характерные особенности этого направления живописи — изображение перспективы, как бы уводящей зрителя вдаль, наличие ничем не заполненных участков картины (не закрашенных мест), придающих ощущение глубины, а также гармоничная связь между человеком и природой, на фоне которой человек выглядит лишь маленькой, незаметной фигуркой. Своеобразной чертой демонстрации картин является горизонтальное или вертикальное развертывание картины-свитка. Сначала картина рисуется на шелке или на очень тонкой бумаге, под которую подложена более прочная бумага, а затем особым весьма сложным способом прикрепляется к длинному рулону шелка или парчи. После этого к нижнему краю прикрепляется деревянная планка (или с левой стороны в горизонтально развертываемом рулоне), выступающая за край ткани и заканчивающаяся шарообразными наконечниками. Как правило, картина хранится в свернутом состоянии, и, только когда она выносится для обозрения, ее постепенно раскручивают, каждый раз приоткрывая новые части картины. Эти части последовательно должны складываться в сознании зрителя в нечто цельное, заставляя его становиться как бы участником изображаемого, а не просто наблюдателем.

Таким образом, чтобы рассмотреть картину, ее нужно потрогать руками и. В случае с горизонтально развертываемыми свитками, которые всегда раскручивались постепенно, часть за частью, руки зрителя находились в постоянном движении. Примерно такой же прием применяется и в двух других разновидностях классических китайских рисунков — на веерах и в альбомах, которые нужно тем или иным способом постепенно раскрывать. Здесь важна идея: создать единое целое, связующее звено между картиной и зрителем, тогда как восприятие европейской картины, написанной на доске или холсте, предполагает наличие между нею и зрителем определенного расстояния.

Именно поэтому китайские художники чаще всего изображают на переднем плане своих картин мостик либо тропинку, словно приглашая зрителя "войти" в картину. Зритель должен как бы видеть в маленьких человеческих персонажах картины самого себя и воспринимать ее изнутри [2, с. 197].

Изображая в пейзажах времена года, китайский художник не загоняет себя в рамки конкретности, его цель заключается в том, чтобы передать атмосферу сезона, явить таинственное в нем и через это установить истину, открыть в привычном и явном загадку. Чарующую недосказанность, завораживающее повторение и бесконечную свободу композиции, ритм в

китайской картине искусствоведы определяют, как «движение жизни». Декоративное подобие ритмов рождает созвучие, и поэтому всякий ритм в китайской живописи кажется нам более декоративным и условным, нежели те, которые приняты в традиционной европейской и русской реалистической живописи. Именно благодаря этому «движению жизни» картины Китая так завораживают. Владению художественным ремеслом на высоком профессиональном уровне, осознание самобытности каждой вещи, находящейся в бесконечно сложном мире, и стремление через нее выразить этот мир вызывает большое количество ассоциаций, углубляет смысловое пространство традиционной китайской живописи, объекты изображения, будучи реалистично точно исполнены, располагаются на плоскости картины в соответствии с символическим смыслом, а не с визуально воспринимаемым реальным пространством. «Китайская картина - это не копия какого бы то ни было предмета материального или идеального мира, а пространство «совместного рождения» (бин шэн) всего сущего - пространство активное, энергетически заряженное и символически деятельное по своей природе» [3, с.39]. Картины китайских художников, написанные в традиционной манере, кажутся для неспециалиста одинаковыми и представляют собой композицию из нанесенных тушью мазков и линий. Однако искусствоведы различают два основных стиля китайской живописи: «гунби» и «сеи». Картины, написанные в стиле «гунби», - («тщательная кисть») отличаются тщательно выписанными контурными линиями, обрисовывающими предметы и детали. Этот стиль, который называют еще «стилем четких линий» проявляется в аккуратном закрашивании абриса рисунка минеральными красками. Картины в стиле «гунби» долговечны, выглядят очень декоративно и создают яркий колорит. Именно в стиле «гунби» работали средневековые художники, оформлявшие росписью интерьеры дворцов императора и знатных вельмож Китая.

Картины стиля «сеи» («передача идеи») это работы, в которых отсутствуют четкие контурные линии и они написаны непосредственно с проявлением тушью «фактуры» изображаемой действительности. Здесь художник больше заботится о передаче эмоционального, душевного настроения, чем о точной передаче деталей, который называют также стилем «грубой кисти». Работавшие в этом стиле нередко прибегали к обобщению, гиперболизациям, ассоциациям. Художники этого стиля любят писать экспромтом, по наитию, под влиянием сиюминутного настроения. И поэтому трудно поддаться копированию и имитированию. Большинство художников стиля «сеи» писали тушью монохромно, в черно-бело-серых тонах, их картины выглядят не столь ярко, как выглядят работы стиля «гунби». Однако им присущи экспрессия и неподдельная искренность [4, с.187].

Многие традиции китайской живописи к началу XX в. были уже размыты. Одни художники продолжали творить в согласии с традициями прошлого, другие же все больше поддавались новым, в том числе западным веяниям, несколько меняя подход к изображению, третьи пытались овладеть совершенно новой для них системой реалистической масляной живописи. В отличие от традиционной китайской живописи основным принципом европейского классического академического искусства является создание изображения внешнего реального мира в подобии всех его реалий. Поэтому объекты изображались не в их единичном виде и значении, а в естественной среде окружающего их мира. Европейская картина была не умозрительным (философским) отражением бытия, а была визуальным отражением мгновений жизни. Рама картины стала «окном» в реальный мир, и художник стремился изобразить его правдоподобно. Поэтому идея пространства в картине решалась иными методами, чем это было в традиционной китайской живописи: и с помощью живописно-тонального цвета, и при использовании системы пространственной перспективы.

Для китайских художников и любителей искусства такая система была сложна, но заманчиво привлекательна, и поэтому некоторые из них ездили учиться в европейские академии, другие искали возможности слияния западного изобразительного искусства с китайской традиционной культурой, а некоторые стремились глубоко освоить европейское искусство для создания нового авторского стиля [19, с. 207]. Но, в сегодняшней реальности мы видим обратное: китайские художники стремятся популяризировать свое национальное искусство, возрождая и развивая традиционные художественные техники.

Список использованной литературы:

1. Васильев А.А. История и теория развития художественного образования. Краснодар, Учебное пособие. - 2003. – 212 с.
2. Ян Гуан. Из истории развития художественного образования и традиционной живописи Китая//Теория и практика общественного развития, № 1. – 2013. – С. 197 – 201.
3. Лю Жундэ. Китайская традиционная живопись: сб. науч. трудов. Искусствознание и педагогика / под ред. П. А. Кудина. СПб., 2007. - С. 186-189.
4. Малявин В.В. Китайское искусство. М.: Наука, 2004. – 187 с.

Түйіндеме

Жан Кай - 6M010700 – Бейнелеу өнері және сызу I курс магистранты
Ибрагимов Аман Илиясұлы - п. г. к., бейнелеу өнер және сәндік-қолданбалы өнер теориясы және оқыту әдістемесінің аға оқытушысы
Қытай көркем техникасы қазіргі заманғы қосымша білімде

Мақалада Қытай дәстүрлі көркем техникасының ерекшелігі және олардың қазіргі заманғы білім рөлі ашылады. Олардың көпшілігі XX ғасырдың басында жоғалған, бірақ энтузиастардың арқасында қалпына келтірілді, қазіргі заманғы көркем кеңістікте белсенді түрде пайдаланылады.

Мақалада дәстүрлі көркем техникасының тек қана оқыту әдістемесі ғана емес, сонымен қатар олардың пәлсапа – мәдениеттік құндылықтар арқылы қаралған.

Кілтті сөздер: техника, білім беру, қазіргі заман және тарих

Summary

Art technicians of china in modern additional education

Jean Kai - is the undergraduate of 1 course 6M010700 – Fine arts and drawing
Ibragimov Aman Ilyasovich - PhD, high teacher of department of the theory and technique of teaching graphic and arts and crafts

In article reveal specifics traditional art the technician of China, and their role in modern education. Many of which have been lost by the beginning of the XX century, but thanks to enthusiasts are restored and today continue to be used actively in modern art space.

In article is provided the attempt of judgment traditional art the technician not only from a training technique line item, but from philosophical and culturological value.

Keywords: equipment, education, modernity and history.

УДК: 378

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПОДХОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Г.Л. Саурбекова - старший преподаватель, В.Е. Воинов - старший преподаватель,
О.Н. Рукасов - старший преподаватель

Казахский государственный женский педагогический университет, г. Алматы
Адрес: 050000, Республика Казахстан г.Алматы, ул. Айтеке би, 99

В статье приводятся результаты исследования формирования профессионализма будущих педагогических кадров при Кембриджском подходе к преподаванию с учетом современных достижений науки педагогического цикла.

Ключевые слова. Профессионализм, методика, современные технологии, критическое мышления.

Сделан акцент на различия формирования методики преподавания физической культуры при подготовке учителя и вузовского преподавателя. Теоретические основы Кембриджского подхода к преподаванию из числа современных научных подходов, используемых различными системами среднего образования, наиболее популярными и получившими высокое мировое признание.

Формирование педагогических кадров одна из основных задач современных университетов. Подготовка требует от кадров компетентности и высокого профессионализма в современном рынке труда. Современные требования к всесторонне развитой личности специалиста с использованием зарубежных методик обучения.

Успешное преподавание и компетентный учитель – этот подход предлагает ответственность и атмосферу которую учитель создает на занятиях. Учителям ежедневно приходится принимать сложные и важные решения, которые требуют наличия знаний во многих сферах, различного рода суждений и нацелены на решение вопросов: чему каждый ученик должен научиться и каковы его достижения в перспективе. Очевидно, что учителя играют значительную роль в подготовке учеников к меняющемуся миру, в котором им предстоит жить. Так, одним из множества факторов, имеющим существенное влияние на молодых учеников во всем мире, является нарастающая легкость доступа к знаниям, обусловленная широко распространенным использованием инновационных технологий.

В основу структуры предмета заложено критическое мышление студентов, использование творческой активности, развитие логического мышления, познавательной деятельности студентов.

Критическое мышление – это способность анализировать информацию с позиции логики и личностно-психологического подхода с тем, чтобы применять полученные результаты, как к стандартным, так и к нестандартным ситуациям, вопросам, проблемам. Это способность ставить новые вопросы, вырабатывать разнообразные аргументы, принимать независимые, продуманные решения.

Построение современных программ методики обучения. Цель данной образовательной технологии – развитие мыслительных навыков учащихся, необходимых не только в учёбе, но и в обычной жизни (*умение принимать взвешенные решения, работать с информацией, анализировать различные стороны явлений и др.*).

Формирование самостоятельного, ответственного мышления.

- аргументированное мышление (убедительные доводы позволяют принимать продуманные решения).
- многогранное мышление (проявляется в умении рассматривать явление с разных сторон).
- индивидуальное мышление (формирует личностную культуру работы с информацией).
- социальное мышление (работа осуществляется в парах, группах; основной приём взаимодействия дискуссия).

Основа технологии – трёхфазовая структура урока: **вызов, осмысление, рефлексия**.

Технология развития критического мышления представляет собой целостную систему, формирующую навыки работы с информацией через чтение и письмо. Она представляет собой совокупность разнообразных приёмов, направленных на то, чтобы сначала заинтересовать ученика пробудить в нём исследовательскую, творческую активность, затем предоставить ему условия для осмысления материала и наконец, помочь ему обобщить приобретённые знания.

Технология развития критического мышления (ТРКМ) – это проект сотрудничества учёных, учителей всего мира. Она была предложена в 90-е годы 20 века американскими учёными К.Мердит, Ч.Темпл, Дж.Стил как особая методика обучения, отвечающая на вопрос: как учить мыслить? Различные приёмы, касающиеся работы с информацией, организация работы в классе, группе, предложенные авторами проекта, – это «ключевые слова», работа с различными типами вопросов, активное чтение, графические способы организации материала.

После курса для достижения поставленных целей мы провели различные оценивание эффективности инновационного подхода обучения.

1. Студенты четко излагают информацию и применяют новые категории и понятия, чтобы обучающиеся учителя смогли согласовать получаемую информацию с уже имеющимися знаниями.
2. Управляют учебной средой и обеспечивает динамику деятельности для поддержания интереса обучающихся к процессу познания.
3. Знают факторы мотивирующие к обучению и в дальнейшем использовать полученные данные.

Результаты анкетирования:

Провели мониторинг и анализ обратная связь со студентами выпускного курса:

№	Качество и содержание курса	В дальнейшем использовать обучение к критическому мышлению	В дальнейшем использовать оценивание для обучения и оценивание обучения	В дальнейшем использовать Новые подходы в преподавании и обучении
1 группа	100%	99%	98%	98%
2 группа	98%	100%	100%	100%
3 группа	99%	98%	100%	99%
4 группа	98%	99%	99%	98%

Важным условием является применение данных приёмов в контексте трёхфазового построения урока, полное воспроизведение трёхфазового технологического цикла: *вызов, осмысление, рефлексия*.

Таким образом, данные навыки дали возможность определить основные особенности в критическом мышлении учеников.

Рациональность: стремление найти лучшее объяснение, постановке вопросов вместо поиска категорических ответов, требование и учет любых доказательств, опора на причину, а не на эмоции.

Непредубежденность: оценка всех выводов, рассмотрение и признание множества возможных точек зрения или перспектив, стремление оставаться открытым для альтернативных интерпретаций.

Суждение: Признание степени и значения доказательств, признание уместности и достоинства альтернативных предположений и перспектив.

Дисциплина: Стремление быть точным, всесторонним и исчерпывающим, учет всех имеющихся доказательств и принятие во внимание всех точек зрения.

Самосознание: Осознание субъективности собственных предположений, предубеждений, точек зрения и эмоций.

В целом критически мыслящие учащиеся активны в процессе постановки вопросов и анализа доказательств, сознательно применяя стратегии для определения значений, они скептически в отношении к визуальным, устным и письменным доказательствам, открыты для новых идей и перспектив.

Повышается ответственность за качество собственного образования.

- развиваются навыки работы с текстами любого типа и с большим объёмом информации; овладевают умением интегрировать информацию.

- формируется умение вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений, строить умозаключения и логические цепи доказательств (развивается системное логическое мышление).

- развиваются творческие и аналитические способности, умение эффективно работать с другими людьми; формируется умение выражать свои мысли ясно, уверенно и корректно по отношению к окружающим.

Технология наиболее эффективна при изучении материала, по которому может быть составлен интересный, познавательный текст.

Использованная литературы:

1. Программа повышения квалификации педагогических работников РК. Назарбаев интеллектуальная школа, 2015
2. Адамбеков К.И. Педагогические основы физического воспитания учащихся. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора пед.наук. Алматы: АГУ им Абая, 1995-40 бет.
3. Дзатцеева Т.С. «Кейс технологии на уроках Литературы» М; Просвещение 2012
4. Педагогические технологии./Под общей ред. В. С. Кукушина. – М.; Ростов н/Дону, 2004.
5. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии. – М., 2005.

Түйіндеме

Г.Л. Саурбекова- Қазмемқызпу, аға оқытушы, gumika_8383@mail.ru

В.Е. Воинов - Қазмемқызпу, аға оқытушы

О.Н. Рукасов - Қазмемқызпу, аға оқытушы

Мақалада әлемдік Кембридждік оқыту әдістемесімен кәсіби бағдар беру барысында педагогикалық циклдің заманауи жетістіктеріне байланысты болашақ педагог кадрлардың кәсіби шеберлігін қалыптастыру.

Summary

Saurbekova G – senior teacher, Kazakh State Women's Teacher Training University, gumika_8383@mail.ru

Voinov V - senior teacher, Kazakh State Women's Teacher Training University

Rukasov O. - senior teacher, Kazakh State Women's Teacher Training University

The article presents the results of a study of the future formation of the professionalism of teaching staff at Cambridge approach to teaching based on the latest achievements of science pedagogical cycle.

УДК 5527

ДЕТСКАЯ КНИГА КАК СИНТЕЗ ИЗДАНИЯ И ИСКУССТВА

Бекова Г. А., Оразаева К.К. -

Институт искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

В статье рассматривается проблематика детской книги. Среди всех книг, именно детская книга, освященная вековыми традициями, представляет собой особый культурный феномен. Так, книга с детских лет помогает нам познать окружающий нас мир и самих себя. В этом аспекте роль и место детской книги трудно переоценить. Причем, не только вопросов касающихся ее содержания. Немаловажное значение имеет и ее художественное оформление, визуальная подача материала. К сожалению, которому в казахстанском ореоле уделяется очень мало внимания. Автор считает, что детская книга – это единый ансамбль, в котором должны сочетаться всего его элементы.

Ключевые слова: детская книга, культурный феномен, иллюстрация, ансамбль

Детская книга, как впрочем и любая другая – это целостный ансамбль, в которой работа над иллюстрацией – последовательный гармоничный процесс. Понятно, что иллюстрации, которыми сопровождаются детские книги, образно раскрывают ребенку литературный текст, одновременно украшая книгу и обогащая ее содержательный и декоративный строй. Поэтому мы считаем, что детская книга – это синтез издания, искусства и эстетического воспитания детей. Здесь мы «убиваем» сразу двух «зайцев»: обучение и воспитание. При этом, ненавязчиво. Поэтому воздействие книги на ребенка во многом определяются ролью и местом в ней художественного рисунка – иллюстрации.

Известный спор на тему - нужна или нет иллюстрация в художественной книге - неплодотворен для детской литературы.

Давно доказано, что иллюстрация для детей важна также как сам текст книги, а для младшего возраста даже важнее текста. Иллюстрация в детской книге - это своеобразный визуальный путь познания, который входит в систему универсалий культуры, обеспечивающих опыт постижения мира ребёнком. Задача художника-иллюстратора состоит в динамическом расширении знания получаемого посредством книги» - пишет М. А. Алуева [1, с.2].

Так, Э.З. Ганкина в труде «Детская книга вчера и сегодня» (1988): *«Художественная детская книга - искусство особого рода. Её создают люди необычного склада. Они счастливо соединяют в себе высокий профессионализм и по-детски незамутнённый взгляд на мир, гражданскую ответственность воспитателя нравственности, художественного вкуса и умение в зрелые годы сохранить в своей душе ощущения детства, те специфические качества личности и таланта, которые позволяют, когда это нужно, легко, без ложной слащавости, перевоплощаться в ребёнка»* [2, с.23].

Иллюстрация в детской книге является самым эффективным средством эстетического и нравственно-познавательного воспитания ребенка.

В Казахстане существует определенная школа художников-иллюстраторов. К детской книжной иллюстрации обращались самые значительные мастера своего времени, такие как Е. Сидоркин, И. Исабаев, Б. Пак, К. Бекенов, Т. Ордабеков, Н. Гаев, А.Р. Юлдашев, С. Утемисов, К. Каметов. Они ставили перед собой задачу серьезного и полного раскрытия образов и содержания художественного произведения, создавая замечательные иллюстрации к произведениям казахской и зарубежной литературы.

С приобретением Казахстаном независимости художники получили более широкую возможность для реализации и воплощения художественного самовыражения. Современная графика Казахстана представлена разнообразными именами, обширным стилистическим диапазоном, новейшими технологиями и другими инновационными формами. Художники наряду с тесной связью с национальной традицией получили свободный доступ в мировое культурное пространство. Мировой опыт и традиционные ценности в творчестве современных графиков интерпретировались к новым формам выражения творческой мысли. Наряду с инновациями художники продолжают использовать классические приемы графики, такие как офорт, ксилография, литография и линогравюра. Однако следует отметить, что повсеместная компьютеризация сыграла негативную роль в развитии графического искусства, что было обусловлено своего рода отказом от традиционных техник графики в пользу графического дизайна в книжном оформлении с применением передовых технологий [2, с.181].

В одной из наших статей мы уже обращались к истории казахстанской книжной иллюстрации. Сегодня нам бы хотелось сосредоточиться на современниках.

Один из интересных современных казахстанских книжных иллюстраторов Дина Буксикова, работающих как на отечественных издателях так и зарубежных. Долгое время работала в детском журнале «Шуша». Ее иллюстрации отличают особая композиция, цвет и ритм (чередование крупных объемов с мелкими) помогают почувствовать настроение героев книги.

Иллюстрации Д. Буксиковой

(<https://vlast.kz/zhizn/13834-4-kazahstanskih-illustratora-knig.html> Дата обращения к Интернет-ресурсу 3.11. 2016)

Естественно, что художник обязательно читает рукопись прежде чем приступать к работе. Так, для маленьких читателей иллюстрации должны быть близки к реализму, быть непременно яркими. Ведь, им нужна сочность, яркость.

Другой казахстанский иллюстратор: Марат Кумеков. Художник иллюстрировал около десятка отечественных изданий. Все рисунки создает на компьютере. Поражает многоплановость художника. Он легко управляется и комиксами, и рисунками в традиционной тематике.

Комиксы М. Кумекова

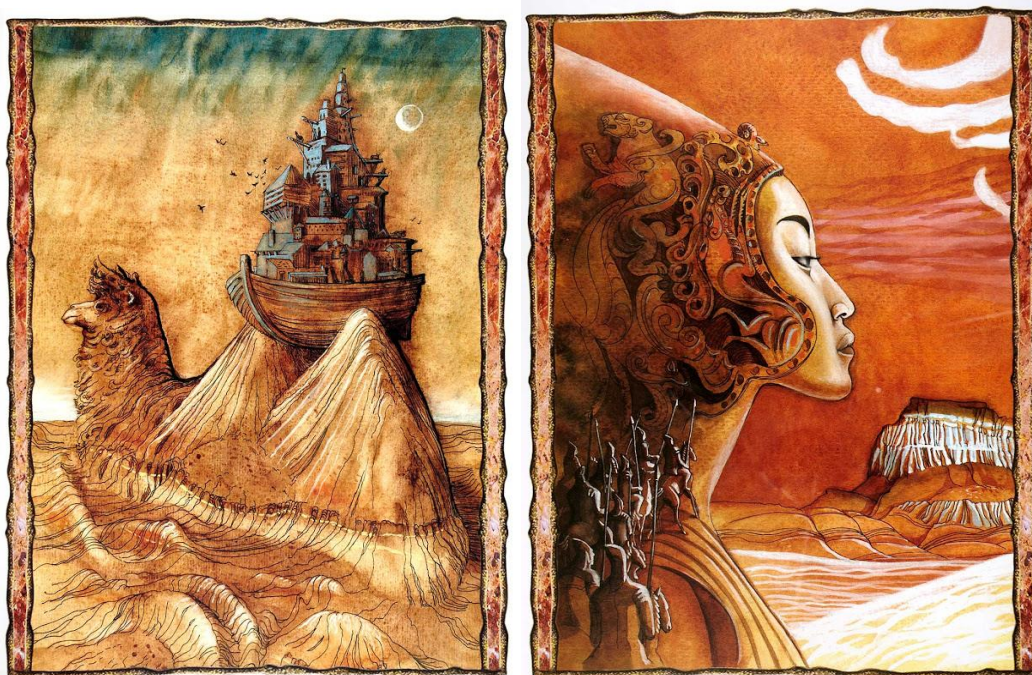
(<https://vlast.kz/zhizn/13834-4-kazahstanskih-illustratora-knig.html> Дата обращения к Интернет-ресурсу 3.11. 2016)

Иллюстрация М. Кумекова

(<https://vlast.kz/zhizn/13834-4-kazahstanskih-illustratora-knig.html> Дата обращения к Интернет-ресурсу 3.11. 2016)

Другой иллюстратор – Ассоль Сас. Она много работает с издательством «Аруана». Она художник тонко чувствующий казахскую культуру, ее работы отличаются глубокой философией. Особенно эта серия «Казахские легенды».

Иллюстрации А. Сас

(<http://www.fairyroom.ru/?p=542>. Дата обращения к Интернет-ресурсу 3.11. 2016)

Художница является участницей Международного фестиваля современного искусства ARTBAT FEST, состоявшийся в 2011 году. На выставке под названием «Словарный запас», проходивший в период с 27 января по 29 февраля 2012 года в галерее «ARK» (г. Алматы) Ассоль Сас представила замечательные иллюстрации к «Алиса в Зазеркалье» Л. Кэрролла, Г. Х. Андерсен «Дюймовочка», и таким книгам как: «Хазарский словарь» М. Павича и «Мамлюк» Е. Турсунова. Художница прекрасно владеет акрилом, который она заливает тушью. В чем и заключается авторская техника художницы. В каждом штрихе чувствуется рука мастера, тонкий вкус и любовь к иллюстрации, как к виду искусства, который создает сказку.

Не менее интересна Татьяна Мясникова. Много работает художник с российскими и казахстанскими издателями. Работы отличают лаконичность и изящная простота.

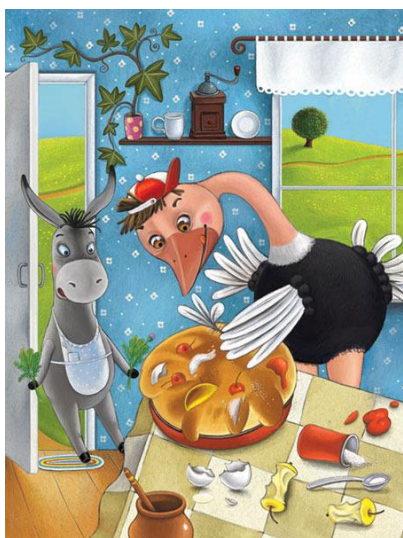

Иллюстрация Т. Мясниковой

(<https://vlast.kz/zhizn/13834-4-kazhstanskikh-illustratora-knig.html> Дата обращения к Интернет-ресурсу 3.11. 2016)

Анализ современной детской книжной иллюстрации Казахстана показывает, как позитивные моменты и даже тенденции в книжной графике, так и сложность и неоднозначность ситуации, сложившейся к данному моменту в области иллюстрирования книг для детей в стране. Среди проблем детской книжной иллюстрации Казахстана можно выделить следующие: отсутствие общей концепции развития в стране детского книжного иллюстрирования для детей всех возрастов; недофинансирование этой области, почти полное отсутствие государственных заказов на создание качественных современных художественных произведений для детей; неизученность истории детской книжной иллюстрации Казахстана; небольшое количество в республике специальной профессиональной литературы.

1 Алуева М.А. *Детская художественная иллюстрированная как синтез издания, искусства и средства эстетического воспитания*//Вестник Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств].- Краснодар, 2010.- № 3. – 15-22 с.

2 Ганкина Э.З. *Детская книга вчера и сегодня: Учебное пособие.* - М.: Книга, 1988. - 310 с.

Summary

Bekova G. A., Urazaeva K. K. –

of Institute of arts, culture and sport Abay KAZNPU, the member of SHRK

Children's book as synthesis of the edition and art

In article is considered the perspective of the children's book. Among all books, children's book consecrated with century traditions represents a special cultural phenomenon. So, the book since children's years helps us to learn the world surrounding us and itself. In this aspect it is difficult to overestimate a role and a place of the children's book. And, not only the questions concerning its contents. Also its decorating, visual supply of material has important value. Unfortunately, to which in the Kazakhstan aura is not paid enough attention. The author considers that the children's book is a uniform ensemble in which its elements have to be combined all.

Keywords: children's book, cultural phenomenon, illustration, ensemble

Түйіндеме

Бекова Г. А., Оразаева К.К. - Абай аты

ндағы ҚазҰПУ Өнер, мәдениет және спорт институты

Балалар кітабы басылым мен өнердің синтезі

Бұл мақалада балалар кітапбының мәселері қаралады. Бүкіл кітаптардың арасында, балалар кітабы атам заманғы дәстүрлерімен ерекшеленіп, ең құрметті мәдени феномен болып табылады. Мәселе, балалар кітабы бізге өңірдегі бейбітшілік пен өз өзің тануға көмектеседі. Бұл аспектіде балалар кітабының рөлі мен орнын бағалау қиынға соғады. Бұл ретте, оның мазмұнына ғана қатысты мәселелер емес. Бұл жерде аса маңызды болып табылатын көрнекі материалды беру ғана емес және де оның көркемдік безендіруі. Өкінішке қарай, қазақстандық әкиекте осы мәселеге өте аз назар аударылады. Автордың пікірінше, балалар кітабы - бірыңғай ансамблі, оның бүкіл элементтері бір тұтас болуы керек.

Түйін сөздер: балалар кітабы, иллюстрация, мәдени феномен, ансамбль

Раздел II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 78.01,781.7

ПРИНЦИП ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОНТРАСТА И ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКИ

Валиуллина Рамзия Нурулловна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры теории и методики культурно-массовой работы Казахского государственного женского педагогического университета

Айтуарова Ажар Толикбаевна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры музыкального образования и хореографии Казахского национального педагогического университета имени Абая

Данная статья посвящена рассмотрению принципа эмоционального контраста в драматургии урока с совместным решением задач формирования экологической культуры школьников. Принцип эмоционального контраста – наиболее специфический для урока музыки, его основы были разработаны Э.Б.Абдуллиним. Задачи формирования экологической культуры на современном этапе стоят особенно остро, они конкретно обозначены в нормативных документах. Однако в учебных программах эстетического цикла данная задача еще не получила своего отражения. Проблема использования музыки казахстанских композиторов в воспитании основ экологической культуры заключается в не разработанности методики и отсутствии рекомендаций по выбору музыкальных иллюстраций для слушания. Авторы статьи рассматривают конкретные музыкальные произведения в аспекте включения их в программу слушания музыки с целью решения задач как эстетического, так и экологического воспитания.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, экологическая культура, казахская музыка.

Экологический компонент в свете последних нормативов становится обязательным в педагогической деятельности. В Экологическом кодексе Республики Казахстан сказано: «Целью экологического образования и просвещения является формирование активной жизненной позиции граждан и экологической культуры в обществе, основанных на принципах устойчивого развития». И далее: «Основные задачи в области экологического образования и просвещения, повышения квалификации специалистов включают... улучшение качества экологического образования посредством актуализации его содержания, обеспечения организаций образования современными учебно-методическими материалами, повышения квалификации преподавательских кадров» [1]. Тем не менее, в учебных программах и, соответственно, учебно-методических комплексах по ряду дисциплин экологическая составляющая никак не обозначена. Мы говорим о программах по музыкальному воспитанию. В действующей ныне программе «Музыка» за 2013 год (авторы Раимбергеновы А. и С.) [2] фактически нет упоминания о воспитании экологической культуры. В экспериментальной программе, разработанной АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» совместно с Национальной Академией образования имени И.Алтынсарина и учителями общеобразовательных школ, также не встречается слово «экология», хотя заявлены такие темы, как «Окружающая среда» (2 класс) и «Охрана окружающей среды» (4 класс) [3, 21-25]. Нельзя сказать, что проблема воспитания экологических основ средствами музыкального искусства не поднималась. Напротив, имеется ряд интересных трудов, посвященных связям музыки и экологического воспитания. Из последних можно назвать исследования Ахтановой С.К. [4], Зейнуллиной Ж.Е. [5]. Автором данной статьи также были опубликованы материалы по разработке данной темы [6,7,8].

На сегодняшний день существуют две неотложные задачи. Первая – подбор музыкального материала, способствующего формированию основ экологической культуры. Вторая – выбор и анализ методов музыкального воспитания на предмет связи с экологическими проблемами.

Данная статья посвящена рассмотрению использования принципа эмоционального контраста и метода сравнения в объединении задач музыкального и экологического воспитания. Принцип эмоционального контраста – одна из составляющих метода эмоциональной драматургии [9, 47]. Он требует особенно тщательной работы при выборе музыкальных иллюстраций для слушания и подготовке сопутствующей беседы. Развивать музыкальность обучаемых «следует с развития их музыкального сознания в единстве и активности сознательных и бессознательных процессов музыкального восприятия, чувственных (сенсорной и эмоциональной) и интеллектуальных (слуховых и технически-исполнительских) представлений в своей музыкальной (учебно-педагогической, исполнительской) деятельности», – пишет Л.Ш.Какимова [10, 36]. В арсенале педагога – множество музыкальных произведений, посвященных картинам природы. Пейзажные, жанровые, камерные и симфонические, произведения традиционных жанров и опусы академических композиторов. Это и кюи известных мастеров: «Саржайлау» Таттимбета, «Булбул» Дины, «Сарыарка» Курмангазы, «Жезкиик» Ыхласа. Из наиболее подходящих для детского восприятия композиторских опусов можно назвать пьесу «Жайлаудағы тан» Е.Брусиловского, фрагменты сюиты Ж.Дастенова «Эскизы Ала-Тау». Пейзажные зарисовки изобразительного характера особенно хороши для детского восприятия. Запоминается вторая часть – «Долина тюльпанов» – с ее «весенними» трелями, глиссандо, выразительной мелодией восточного характера, а также атмосферная третья часть – «Песня в горах». Не менее выразительны темы симфонической поэмы «Жайлауда» К.Мусина, романса «Булбул» Л.Хамиди и песни «Ақ көгершін» А.Жубанова. При этом подавляющая часть данных произведений воплощает образы положительного наклонения. Авторы музыки выражают любовное, восхищенное отношение к картинам природы. Выразительные мелодии, прозрачная фактура, не перегруженная массивными аккордами, элементы звукоподражания голосам природы – таков комплекс основных выразительных средств. Подобные иллюстрации незаменимы в воспитании эстетического и музыкального вкуса детей, в формировании основ патриотизма, любви к родному краю, в воспитании эстетического отношения к окружающему миру. Для сценария урока, основанного на методике эмоциональной драматургии, необходима антитеза – музыка, контрастная по художественному содержанию и эмоциональному воздействию. Таких произведений меньше, но они есть. Рассмотрим возможные варианты контрастных сопоставлений.

Сюжет древнего кюя-легенды «Аксак кулан» затрагивает важную тему сосуществования человека и природы. «...в местности Сарыаул» есть огромное стадо куланов, на которых никто не смеет нападать... Когда охотники достигли указанной местности, они действительно увидели бесчисленное стадо спокойно лежавших куланов... В этой легенде все необычно, но если отбросить сказочные элементы, то окажется, что в основе сюжета лежит древнейший охотничий обычай, запрещающий охоту на священных животных» [10, 82]. При прослушивании кюя необходимо обратить внимание детей на скорбный характер музыкальной темы, подчеркнуть, что неправильное отношение к окружающей природе привело героев легенды к несчастью. В противовес данному кюю можно предложить светлый и легкий кобызовый күй «Жезкиик» в обработке А.Жубанова. Контрастная атмосфера мрачного кюя «Аксак кулан» и танцевальной мелодии «Жезкиик» оставят эмоциональный след в памяти учащихся.

Аналогично, на основе принципа контраста и метода сравнения можно построить занятие, посвященное кобызовой музыке. Два ярко характерных произведения, воплощающих полярные эмоциональные состояния – «Таутүрген таңы» Г.Жубановой и «Арал мұңы» А.Раимкуловой. Пьеса

Газизы Жубановой звучит в исполнении кобыза в сопровождении фортепиано. Фортепианное вступление создает легкое весеннее настроение, в коротких мотивах угадываются птичьи голоса. Кобыз ведет вдохновенную мелодию гимнического характера в тональности D-dur. Напев, начинаясь с тонической восходящей кварты, с каждой фразой достигает все более высоких тонов, акцентируя при этом терцовый тон, подчеркивая мажорность мелодии. Светлая диэзная тональность, кантилена, прозрачная фактура создают образ величественной природы наших гор, весны, молодости. Средний раздел динамизирует развитие введением темы танцевального характера. В репризе возвращается первоначальный образ. Существенным контрастом в художественном плане станет пьеса современного композитора Актоты Раимкуловой «Арал мұңы». В предварительной беседе, упомянув о важнейшей экологической проблеме Казахстана, связанной с Аральским морем, учитель может предложить детям подумать, какую музыку, посвященную Аралу, мог бы сочинить равнодушный композитор. Выслушав ответы учащихся, необходимо напомнить, или рассказать о старинном обычае оплакивать умерших в жанре «жоктау», о выражении скорби через интонации печальных напевов. Если дети уже знакомы с такими произведениями, как «Ұшардың улуы» и «Елімай», можно напомнить эту музыку. А.Раимкулова использовала жанровую основу жоктау для передачи скорбного состояния. Печальную мелодию в тональности d-moll ведет старинный инструмент кыл-кобыз. Мелодия речитативного характера, ритмически близка эпическим напевам. Каждое построение, начиная с тонического звука, движется в направлении расширения диапазона. Третье построение, начинаясь экспрессивным скачком на м 6, дает постепенный спуск, завершаясь нисходящим движением к тонике по звуку фригийского тетра хорда с низкой второй ступенью, что еще более усугубляет минорность мелодической речи. Средний раздел дробит мелодию, звучание переходит в более высокий регистр, октавой выше, что придает звучанию напряженность и аффектированность. Реприза возвращает первую тему. Вероятно, не случайно композитор избирает для воплощения своего замысла старинный казахский инструмент кыл-кобыз. Призывки, шорохи, обертоны вводят сознание слушателя в атмосферу древнего мира, глубокой старины. Словно голоса древней земли предков слышатся сквозь пелену веков, страдая и сожалея о содеянном, о безвозвратном.

Яркая эмоциональность двух контрастных произведений, посвященных природе родного края, не оставит учащихся равнодушными. Беседа, построенная на методе сравнения, позволит учителю подойти к решению комплекса педагогических задач: воспитанию эстетического вкуса, развитию слуховых представлений, освоению детьми казахстанской музыки, формированию основ экологической культуры.

Таким образом, можно говорить об эффективности использования метода эмоциональной драматургии, принципа эмоционального контраста и метода сравнения в решении задач не только эстетического и собственно музыкального направления, но и при формировании у школьников основ экологической культуры.

1. *Экологический кодекс Республики Казахстан. Астана, Аккорда, 9 января 2007г.*
2. *Музыка. Учебная программа для 1-4 классов общеобразовательной школы. Авторы: Райымбергенов А.И., Райымбергенова С.Ш., Байбосынова У.М. – Астана: Нанальная академия образования им. И.Алтынсарина, 2013.*
3. *Музыка. Учебная программа для начальной школы (1-4 классы) в рамках обновления содержания среднего образования (пробный вариант для апробации в 30-ти пилотных школах). – Астана, 2015. – 26 с.*
4. *Ахтанова С.К. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық дуниетанымын музыка арқылы қалыптастырудың педагогика шарттары: пед.ғыл.канд...дис. - Шымкент, 2010. – 138б.*

5. Зейнуллина Ж.Е. Абай Құнанбаевтың музыкалық мұралары арқылы студенттерге эстетикалық тәрбие беру: пед.ғыл.канд... дис. – Алматы, 2007. – 150б.
6. Валиуллина Р.Н. Музыканты и экологическая культура // Инновационные процессы: традиции и современное состояние культуры и искусства: мат-лы респ.науч.-практ.конф. – Алматы: Құрманғазы атындағы қазақ ұлттық консерваториясы.- Қазақша, орысша. – с.64-68
7. Валиуллина Р.Н., Камза Г.Б. Роль музыкального искусства в формировании экологической культуры младших школьников // Materials of the XI International scientific and practical conference, “Modern scientific potential”, - 2015. Volume 16. Pedagogical sciences. Sheffield. Science and education LTD – с.8-12
8. Валиуллина Р.Н., Федорова А.В. «Музыка как средство экологического воспитания в начальной школе». Метод.пособие. - Алматы: КазНПУ имени Абая, 2015.
9. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Методика музыкального образования. – Москва, 2006. – 334с.
10. Какимова Л.Ш. Музыкальность в русле проблемы музыкальных способностей в хороууправленческой деятельности педагога-музыканта // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика». № 4 (37), 2013.
11. Казахская музыкальная литература. Под ред.Елемановой С.А. – Астана, 2015.

Түйіндеме

Р.Н.Валиуллина – ҚазМӨПУ доценті, ө.ғ.к., ramziav@mail.ru;

А.Т.Айтуарова- ҚазҰПУ доценті, ajar-pojar@mail.ru

Музыка сабағында эмоциялық контраст принципін қолдану және музыка өнері арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру

Бұл мақалада оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру және сабақ драматургиясында эмоциялық контраст принципін қолдану мәселелері қарастырылады. Эмоциялық контраст принципі - музыка сабағына ең лайықты келетін принципі, оның негіздерін Э.Б.Абдуллин ғалымы зерттеген.

Қазіргі кезеңдегі экологиялық мәдениетін қалыптастыру мәселелері, атап айтқанда, өзекті болып табылады және олар арнайы құжаттарда белгіленген. Алайда, эстетикалық циклдағы оқу бағдарламаларында бұл мәселе әлі көрініс тапқан жоқ. Қазақ композиторлардың музыка өнері арқылы оқушыларда экологиялық мәдениетінің негіздерін тәрбиелеу қиыншылықтары - музыка сабағында музыкалық көрнекіліктерді (экология тақырыбында) іріктеу мен қолдану арнайы әдістердің және ұсыныстардың жетіспегендігінде.

Мақаланың авторлары нақты музыкалық шығармаларды экология мәселелері жағынан қарастырып, оларды музыка тыңдау (талдаумен бірге) бағдарламаларына енгізу жолдарын зерттейді. Оған қоса, бұл мысалдарының эстетикалық және экологиялық тәрбиесіндегі орыны анықталады.

Түйін сөздер: музыкалық тәрбие, экологиялық мәдениет, қазақ музыкасы.

Summary

Valiullina Ramziya Nurullova, docent, candidate of Arts study (Ph. D.), KazSWPU, E-mail: ramziav@mail.ru

Aituarova Ajar Tolikbuevna - docent , candidate of Arts study (Ph. D.), Abai NPU, E-mail: ajar-pojar@mail.ru

Principle of emotional contrast as means to form ecological culture of school students at music lessons

This article is devoted to consideration of the principle of emotional contrast in lesson dramatic art with the joint solution of problems of formation of ecological culture of school students. The principle of emotional contrast – the most specific to a lesson of music, its bases were developed by E.B.Abdullinym. Problems of formation of ecological culture at the present stage are particularly acute especially, they are specifically designated in normative documents. However in training programs of an esthetic cycle this task didn't receive the reflection yet. The problem of use of music of the Kazakhstan composers in education of bases of ecological culture consists in not a readiness of a technique and absence of recommendations about a choice of musical illustrations for hearing. The authors of article considers concrete pieces of music in aspect of inclusion them in the program of listening of music for the purpose of the solution of problems of both esthetic, and ecological education.

Keywords: music: music education, ecological culture, Kazakh music.

УДК 78 (075.8)

ОҚУШЫЛАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ ӨНЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

А.Қ. Ахметова – *«Музыкалық білім және хореография» кафедрасының*

профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, aimkul_akhmetova@mail.ru

Б.Қ.Жорғабаева – *№157 жалпы білім беретін мектептің музыка мұғалімі, bakirkadirbaevna@gmail.com*

Бұл мақалада оқушылар тәрбиесіндегі музыкалық өнердің маңыздылығы қарастырылған. Әсіресе, ол оқушыларға өскен ортасын дұрыс тануына, оларды достыққа, жолдастыққа баулып, әрі болашақта тәрбиелі азамат болып өсуіне көмектеседі.

Түйін сөздер: сыныптан тыс жұмыс, музыкалық өнер, музыкалық тәрбие, музыка сабағы, қызығушылық.

Ата-баба ғасырлар бойы армандаған тәуелсіздікке қолы жеткен еліміздің білім, тәрбие беру ісіндегі басты мақсат – рухани жан дүниесі биік, жеке тұлға қалыптастыру. Қазақ халық өз салты мен дәстүрін, ғұмырлық тарихын, ең алдымен, өнерге сіңірген, сол арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізген. Ал осы ғасырлар бойы жиған-терген асыл рухани қазыналарды, жас ұрпақтың бойына сіңіріп тәрбиелеу өзекті мәселелердің бірі.

Көбінесе адам сезімін тәрбиелеу мәселесі көпжақты факторлармен шешімін табады, ал соның ішінде **өнер** басты рөл атқарады. Өйткені өнер арқылы адам өзінің шынайы көңіл күйін білдіреді, сол өнердің өзінен үйрене отырып, оның қиын күрделі тілін түсіне білуге ұмтылады.

Ал қоғам мұратына сай жан-жақты жарасымды дамыған тұлға тәрбиелеуде барлық өнер түрлері үлкен маңызға ие екендігі бәрімізге белгілі. Әсіресе, өнер түрлерінің ішінде өскелең жастардың мәдениетін қалыптастыруда және дамытуда музыкалық (саз) өнерінің алатын орны ерекше.

Сонымен музыкалық өнер арқылы тәрбие беру маңызды жолдардың бірі. Ол көркем бейне арқылы оқушыларды қоршаған ортада болып жатқан түрлі құбылыстардың шын бейнесін ашуда жаңа ой-өрісін байытып, өмір тәжірибесін кеңейтеді.

Жер бетінде қандай да бір музыкасыз ғұмыр кешетін адам болуы мүмкін емес, тіпті күнделікті өмірдің өзі адамға музыка тілімен жетеді. Оқушының өмір тәжірибесі, мұғалімнің күнделікті сабақта пайдаланып жүрген әдістемелері ең қиын музыкалық анықтамаларды түсіндіруге, шығармашылығын, қызығушылығын арттыруына, жеке тұлғаның рухани дамуын тәрбиелеуге көмектеседі. Сондықтан да мектептегі музыка сабағы қоғам талаптарына сай жауап беруі керек.

Жалпы білім беретін мектептегі музыка сабағы мен сыныптан тыс музыкалық жұмыстардың мақсаты – музыка өнері арқылы рухани бай, шығармашылық белсенді, музыкалық дамыған, халық музыкасын өмірдің бейнесі ретінде түсініп және оны сүйетін, халқымыздың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін қастерлеп, классикалық музыка мен басқа да халықтардың өнерін сыйлайтын жеткіншекті тәрбиелеу.

Сыныптан тыс музыкалық жұмыстар сабақтан тыс уақытта жүргізілетін болғандықтан, міндетті түрде ол оқушылардың бос уақыттарын пайдалы іспен айналысу болып табылады. Ал қазіргі кезде оқушылардың бос уақытын дұрыс пайдалануы бүкіл әлем педагогтарын қатты толғандырып отыр, сондықтан олардың жақсы өсулеріне, білімдерінің кеңеюіне, азамат ретінде қалыптасуларына, әсіресе бос уақытын сапалы, пайдалы түрлендіре ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстарының маңызы зор.

Әсіресе оқушыларға шынайы тәрбие беруде олардың әрқайсысының жеке дара психологиясын, жас ерекшелігін, мінез-құлқының өзгешелігін ескеру қажет. Мысалы, жеткіншек жас табиғатынан оқып үйренуге, танып, білуге әуес. Ұстаздар да, ата-аналар да осы кезді тиімді пайдаланып, әдемі музыкалық өнер туындылары арқылы әсер етіп тәрбиелей алса, жас жеткіншектің тек өнерге ғана емес өмірге де сезімталдықпен сергек қарап, өмірді, қоршаған қоғамды тани бастайды, оқушының ортамен қарым-қатынасы кеңейіп, таным қабілеті өсіп, үйлесімді мінез-құлық қалыптасады. Таңдалған музыкалық шығармалардың түрі де, мазмұны да сан-алуан болса, ал оларды тындата, көрсете, білгізе отырып, достыққа, жолдастыққа, тапқырлыққа, іскерлікке, ептілікке, адамгершілікке және т.б. баулуға болады.

Мысалы, Құрманғазының "Сарыарқа", "Кісен ашқан", "Қызыл кайың" шығармалары Х.Ерғалиевтің "Құрманғазы" поэмасымен, Ә.Қастеевтың "Құрманғазының өмірі мен творчествосы" атты тақырыптық сурет-картиналарымен байланыстырылса, "Айша бибі" мазары, ол туралы аңыз әңгіме айша бибі ою-өрнегімен ұштастырылып, А.Қоразбаевтың "Айшаның әні" шығармасымен, Махамбеттің күй-термелері, Наурызбай мүсіншінің туындыларымен, Г.Исмаилованың "Дина" шығармасын Д.Нұрпейісованың өз туындыларымен және С.Бақбергеновтың "Қайран шешем" еңбегімен, Күләш Байсейітованың орындауында бейнеленген "Қыз Жібек", Шараның орындауында бейнеленген "Қазақ вальсі" портреттері Е.Брусиловскийдің "Қыз Жібек" операсы, Л.Хамидидің "Қазақ вальсі" әндерімен және т.с.с. сабақтастырылып берілген де ғана оқушының сана-сезімі, ақыл-ойы өсіп, жетіліп, оның психологиясының қалыптасуына әсер етіп, тіршіліктің небір құпия сырларына үңіле алады. Сонда ғана, жас жеткіншек өмірді түсінуде өз ұрпағына жақсы үлгі-өнеге қалдырған ата-бабаларының даналығын өзіне мұра етіп алып, кейіннен қажетіне жарата алады деп ойлаймыз.

Олай болса, сөз өнері, ән-күй, яғни музыка, бейнелеу өнері өмір үшін де өте қажетті үрдіс. Бұл жөнінде профессор Т.Нұртазиннің: "Педагогика – өнер болса, ол өнер оқушыны ынтықтыра, сабақты асқақ дәрежеде өткізуге, сыныптан тыс оқуға да ынталандыруға жұмсалатын болса, онда мұғалім өнерпаз, оның әрекетінде әртістікпен, сахна өнерімен ағайындас элементтер болғаны. Мұғалім өз табиғатында осындай рольдер барын жадында тұтқаны абзал" деген сөздері музыка мұғалімдерінің басты мақсаты екенін естен шығармағаны жөн [1].

Қазіргі уақытта көңіл аударатын проблема теле-бейне ақпарат құралдарының арқасында берілетін мағынасыз кинофильмдерден соң бала бойында пайда болатын қатыгездік, немқұрай сатқындық, өзімшілдік сияқты және т.б. жағымсыз қылықтардың көбеюі бізді ойландырады. Сонымен қатар жастардың жеңіл де мағынасыз улы-шулы музыкамен әуестенуінің өте-мөте кең етек алағаны көптеген педагогтарды қатты алаңдатып отыр. Оқушыларға музыкалық білім беру жөніндегі соңғы халықаралық конференциялардың бірінде мектептерде халық музыкасын енгізу туралы ұсыныс енгізілді, мұндағы мақсат – халық музыкасының формалары мен ырғақтарына талдау жасау арқылы, жастардың әуен, ырғақсыз, даңғырап құртатын қазіргі кең тараған музыкаға деген кеселді ынтасын, әуестенуін басу.

Осы орайда, қазақтың ұлттық поэзия тарихының бір басында ақындық, әншілік, композиторлық, орындаушылық, жыршылық, импровизаторлық өнерді аса сәтті тоғыстырған, халқымыздың арасынан суырылып шыққан киелі өнердің көрнекті қайраткерлері Біржан сал, Ақан сері, Абай, Мұхит, Балұан Шолақ, Жаяу Мұса, Мәди, Үкілі Ыбырай, Естай, Майра, Нартай, Кенен және т.б. әнші-ақындардың, сал-серілердің, өрелі өнерпаздардың ерекше мәнді табиғатын оқушылар бойына сіңіру өте орынды. Қашан да озық туған таланттың мұрасы, рухы, жарқын бейнесі келешек ұрпақтың қиялын шарықтатып, болашаққа бірге адымдап, бірге жасайтыны анық.

Олай болса, музыка мен тәрбие – өнегелік ұғым. Адамзаттың барлық жақсы қасиеттерін жас ұрпақтар бойына сіңіруде, олардың қоғамға деген көзқарастарының дұрыс қалыптасуына музыкалық тәрбиенің маңызы аса зор. Әсіресе оның оқушыларға өскен ортасын дұрыс тануына, адамдарға сүйіспеншілікпен қарауына, жалпы адамгершілік қасиеттерін бойына сіңіруде өте маңызды. Сонымен бірге балалардың нәзік сезімді, ұшқыр қиялды, алғыр, мейірбан болып өсуіне елеулі ықпал жасайды [2].

Ойшыл Фараби: "Бұл ғылым (музыка, ән) өзінің байсалдылығынан айрылған адамды түзеуге, қызба адамды бір қалыпты ұстауға құдіреті әбден жетеді" - деген екен [3].

Ал музыканың адам жанына әсері жөнінде ұлы ойшыл Аристотель былай деген: «Ырғақ пен әуенде әрқашан өмір шындығы болады. Онда адамдардың қаһары мен көркемділігі, ерлігі мен байсалдылығы және оларға тән барлық қайшылықтар, сонымен бірге адамдардың мінез-құлықтары да бейнеленеді. Мұны біз әдетте өз тәжірибемізден байқауға болады. Біз ырғақ пен әуенді тыңдағанымызда көңіл күйіміз өзгеріп сала береді» [4].

Музыканы сүймейтін адамды кездестіру мүмкін емес, өйткені ол баршаға қажет, ал оның тілі кім-кімге де түсінікті. Музыканы жанымен түсінетін, музыкалық өмірге белсене араласатын білімді адамды дайындау мектептің міндеті.

Тарихқа жүгінсек, музыкалық тағылым беру жөнінде музыка ағартушылары Б.В.Асафьев, Б.Л.Яворский, О.А.Апраксина, Д.Б.Кабалевский, А.Қ.Жұбанов және т.б. еңбектерінде елеулі орын алған. Мысалы: Б.Яворский «Музыканы қабылдау ісіне негіз болатын нәрсе – ойлау, бәрімізге анық естілетін сөйлеген сөз сияқты түсіне білу» - деп есептесе, ал Б.Асафьев ұстаздар ортасында кеңінен қолдау тапқан тәсілдерге мән беруді ұсынды. «Белгілі бір шығарманы жанды орындау арқылы таныстыру, сол арқылы музыкалық терминдерді жеткізу, оларды пайдаланудың анық та, айқын түсінікті түрін қарау. Ең негізгісі – оларды қызықтыра білу» [5].

Ұлы ойшыл Я.А.Коменский қызығушылыққа үлкен мән бере отырып, оны баланың білім меңгерудегі маңызды тірегі деп санаса, ал Ж.Ж. Руссо қызығушылықтың өзінен-өзі пайда болмайтынын, оны дамыту қажеттігін айтқан. Кезінде «қызығушылықты оқу-тәрбие үрдісінің бөлінбес бөлігі» деп есептеген Ы.Алтынсарин, ғылым-білімге балалардың қызығушылығын әңгімелер, ертегілер, өлеңдер мен мысалдар арқылы қалыптастыруға болатындығын көрсетеді. Ал танымдық қызығушылықтың пайда болуы музыка өнеріне деген білім, білік, дағдыларының қалыптасуына әсер етеді.

Музыка, оның түрлері, жанрлары туралы, композиторлардың өмірі мен шығармашылығы туралы білімді музыканың өзімен таныса отырып алу музыкалық танымның кеңеюіне мүмкіндік береді. Егер оқушылар тек сауатты ән айтып, нота жазуын түсініп, кейбір шығармалармен таныс болса,

бірақ шынайы көркем музыкамен кездескенде, ерекше қуаныш сезімін басынан өткізбесе, егер музыка олардың рухани әлемін байытпаса, олардың ойлары мен істеріне деген ойларын туғызбаса, әсемдікті марапаттап, ұсқынсыздыққа төзбеу сезімдерін оятпаса, онда басты мақсат орындалмайды: балалар ең бастысы – музыкалық тәрбие алмағандығы болады.

Сыныптан тыс музыкалық жұмыстарда оқушылардың іс-әрекеттерінің артуына неғұрлым ықпалды да тиімді болуы үшін практикалық жұмыстар жоспарланған белгілі бір шарттар негізінде ұйымдастырылады. Ойнақы не мұңды, салтанатты немесе қайғылы музыка адам жанына денедей еніп, адамдарды біріктіру, өз күштеріне сену қасиетін дарытып, әділдік жолындағы күреске тартып, рухын шыңдайды.

Олай болса, қазіргі таңда қазақ жастары үшін музыканы насихаттаудың ең қолайлы кезеңі туды. Мәселен, сан салалы оқу орындарында халқымыздың өз тілін, тарихын, мәдениетін, әдебиетін, музыкасын оқып үйренуге толық мүмкіндік бар. Сондықтан жас өспірімдерді бірте-бірте халық музыкасына тарту, құрбы-құрдастарымен қазақ концертіне бару – олардың біртіндеп рухани дамуына бірден-бір жол. Халық музыкасы жас сананы жайласа, оқушылар өз халқының жетістіктері мен табыстарын біртіндеп ұлттық мақтанышқа айналдырып, өзін, достарын, өскен ортасын, тіпті Отанды сүйді бастайды деп айтсақ та, артықтық етпейді.

Ал сыныптан тыс музыкалық жұмыстардың ішіндегі ең маңыздысы – танымдық мәні бар үйірмелік жұмыстар ғана емес, көпшілікке арналған тақырыптық өнер кештері, көкпар жарысы, "Ақсүйек" ойыны және т.с.с.

Осы орайда, музыка мұғалімі теориялық, әдістемелік жағынан мықты, өз жұмысын білетін, тиянақты болса, осындай іс-шараларды оқушылар зор ықыласпен, қызығып тыңдайды, әрі мұғалімнің беделі артып, тәрбие жұмыстарының сапасы арта түседі.

Мектептегі музыкалық білім беру үрдісінде пайдаланылып келген «Елім-ай», «Мұрагер», «Музыка» және де т.б. бағдарламаларының тақырыптық мазмұны өмірмен байланыстыру ұстамына негізделі отырып, мақсатты түрде тәрбиелік бағытты көздеген. Бағдарламада туған жерге, Отанға, Қазақстан табиғатына деген сүйіспеншілікке баулу және т.б. музыка мұғалімінің ғана емес, бүкіл қоғамның қасиетті борышы.

Қорыта келгенде, сыныптан тыс музыкалық жұмыстар көркем туындылармен таныстыру және түсіндіру арқылы оқушыларды мәдениетке тәрбиелейді, олардың дәрежесін шыңдай түсіп, одан да жоғары дәрежеге көтереді, сондай-ақ олардың түйсіну, сезіну мүмкіндіктерін қалыптастырып, жан сұлулығына тәрбиелеп, адамгершілікке баулитын – қайнар бастау екеніне көз жеткізеді. Ал сыныптан тыс музыкалық жұмыстар жоспарлы, мақсатты түрде өткізілген жағдайда ғана оқушылардың тыңдаған шығармаларын жан-жақты терең талдай білуге, оның қайталанбас әсемдігін сезініп, қабылдай білуге, талғамын, белсенділігін арттырып, музыкалық туындылардың шығу тарихымен таныса отырып алған әсер ләззаты және т.с. с. мәселелер шешімін табады.

1 Таубалдиева Ж.Ш. Мектептегі музыка тәрбиелеу әдістемесі (оқу құралы). – Алматы, 2002.

2 Нысанбаев Ә., Әбжанов Т. Ойлау тарихының белестері. Фил. тарихы – Алматы, 199., – 76 б.

3 Аль-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии. – Алматы: Ғылым, 1992.

4 Кішібеков Д., Сыдықов Ү. Философия. – Алматы, 1994. – 337 б.

5 Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973.

Аннотация

Ахметова А.К. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкального образования и хореографии», aimkul_akhmetova@mail.ru

Б.К. Жоргабаева - учитель музыки школы № 157, bakirkadirbaevna@gmail.com

Значимость музыкального искусства в воспитании учащихся

В данной статье музыкальное искусство рассматривается как важней компонент в вопросах воспитания учащихся на современном этапе. А именно помогает приобщиться к социальной среде, приучает учащихся к дружбе и товариществу, а также в будущем помогает формированию гражданских чувств и воспитывает в духе патриотизма.

Ключевые слова: внеклассная работа, музыкальное искусство, музыкальное воспитание, урок музыки, интерес.

Summary

Akhmetova A.K. – Candidate of pedagogical sciences, professor of department "Music education and choreography", aimkul_akhmetova@mail.ru

B.K. Zhorgabaeva - school music teacher number 157, bakirkadirbaevna@gmail.com

The importance of music in education of pupils

This article discusses the art of music in the education of students. Specifically it helps to know the environment, teaches students to friendship and partnership, as well as in the future is helping the formation of well-mannered citizen.

Keywords: class work, the art of music, music education, music lesson, interest.

УДК 78 (075.8)

ОҚУШЫЛАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ ӨНЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

А.К. Ахметова – «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, aimkul_akhmetova@mail.ru

Б.К.Жорғабаева – №157 жалпы білім беретін мектептің музыка мұғалімі, bakirkadirbaevna@gmail.com

Бұл мақалада оқушылар тәрбиесіндегі музыкалық өнердің маңыздылығы қарастырылған. Әсіресе, ол оқушыларға өскен ортасын дұрыс тануына, оларды достыққа, жолдастыққа баулып, әрі болашақта тәрбиелі азамат болып өсуіне көмектеседі.

Түйін сөздер: сыныптан тыс жұмыс, музыкалық өнер, музыкалық тәрбие, музыка сабағы,қызығушылық.

Ата-баба ғасырлар бойы армандаған тәуелсіздікке қолы жеткен еліміздің білім, тәрбие беру ісіндегі басты мақсат – рухани жан дүниесі биік, жеке тұлға қалыптастыру. Қазақ халық өз салты мен дәстүрін, ғұмырлық тарихын, ең алдымен, өнерге сіңірген, сол арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізген. Ал осы ғасырлар бойы жиған-терген асыл рухани қазыналарды, жас ұрпақтың бойына сіңіріп тәрбиелеу өзекті мәселелердің бірі.

Көбінесе адам сезімін тәрбиелеу мәселесі көпжақты факторлармен шешімін табады, ал соның ішінде **өнер** басты рөл атқарады. Өйткені өнер арқылы адам өзінің шынайы көңіл күйін білдіреді, сол өнердің өзінен үйрене отырып, оның қиын күрделі тілін түсіне білуге ұмтылады.

Ал қоғам мұратына сай жан-жақты жарасымды дамыған тұлға тәрбиелеуде барлық өнер түрлері үлкен маңызға ие екендігі бәрімізге белгілі. Әсіресе, өнер түрлерінің ішінде өскелең жастардың мәдениетін қалыптастыруда және дамытуда музыкалық (саз) өнерінің алатын орны ерекше.

Сонымен музыкалық өнер арқылы тәрбие беру маңызды жолдардың бірі. Ол көркем бейне арқылы оқушыларды қоршаған ортада болып жатқан түрлі құбылыстардың шын бейнесін ашуда жаңа ой-өрісін байытып, өмір тәжірибесін кеңейтеді.

Жер бетінде қандай да бір музыкасыз ғұмыр кешетін адам болуы мүмкін емес, тіпті күнделікті өмірдің өзі адамға музыка тілімен жетеді. Оқушының өмір тәжірибесі, мұғалімнің күнделікті сабақта пайдаланып жүрген әдістемелері ең қиын музыкалық анықтамаларды түсіндіруге, шығармашылығын, қызығушылығын арттыруына, жеке тұлғаның рухани дамуын тәрбиелеуге көмектеседі. Сондықтан да мектептегі музыка сабағы қоғам талаптарына сай жауап беруі керек.

Жалпы білім беретін мектептегі музыка сабағы мен сыныптан тыс музыкалық жұмыстардың мақсаты – музыка өнері арқылы рухани бай, шығармашылық белсенді, музыкалық дамыған, халық музыкасын өмірдің бейнесі ретінде түсініп және оны сүйетін, халқымыздың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін қастерлеп, классикалық музыка мен басқа да халықтардың өнерін сыйлайтын жеткіншекті тәрбиелеу.

Сыныптан тыс музыкалық жұмыстар сабақтан тыс уақытта жүргізілетін болғандықтан, міндетті түрде ол оқушылардың бос уақыттарын пайдалы іспен айналысу болып табылады. Ал қазіргі кезде оқушылардың бос уақытын дұрыс пайдалануы бүкіл әлем педагогтарын қатты толғандырып отыр, сондықтан олардың жақсы өсулеріне, білімдерінің кеңеюіне, азамат ретінде қалыптасуларына, әсіресе бос уақытын сапалы, пайдалы түрлендіре ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстарының маңызы зор.

Әсіресе оқушыларға шынайы тәрбие беруде олардың әрқайсысының жеке дара психологиясын, жас ерекшелігін, мінез-құлқының өзгешелігін ескеру қажет. Мысалы, жеткіншек жас табиғатынан оқып үйренуге, танып, білуге әуес. Ұстаздар да, ата-аналар да осы кезді тиімді пайдаланып, әдемі музыкалық өнер туындылары арқылы әсер етіп тәрбиелей алса, жас жеткіншектің тек өнерге ғана емес өмірге де сезімталдықпен сергек қарап, өмірді, қоршаған қоғамды тани бастайды, оқушының ортамен қарым-қатынасы кеңейіп, таным қабілеті өсіп, үйлесімді мінез-құлық қалыптасады. Таңдалған музыкалық шығармалардың түрі де, мазмұны да сан-алуан болса, ал оларды тындата, көрсете, білгізе отырып, достыққа, жолдастыққа, тапқырлыққа, іскерлікке, ептілікке, адамгершілікке және т.б. баулуға болады.

Мысалы, Құрманғазының "Сарыарқа", "Кісен ашқан", "Қызыл қайың" шығармалары Х.Ерғалиевтің "Құрманғазы" поэмасымен, Ә.Қастеевтың "Құрманғазының өмірі мен творчествосы" атты тақырыптық сурет-картиналарымен байланыстырылса, "Айша бибі" мазары, ол туралы аңыз әңгіме айша бибі ою-өрнегімен ұштастырылып, А.Қоразбаевтың "Айшаның әні" шығармасымен, Махамбеттің күй-термелері, Наурызбай мүсіншінің туындыларымен, Г.Исмаилованың "Дина" шығармасын Д.Нұрпейісованың өз туындыларымен және С.Бақбергеновтың "Қайран шешем" еңбегімен, Күләш Байсейітованың орындауында бейнеленген "Қыз Жібек", Шараның орындауында бейнеленген "Қазақ вальсі" портреттері Е.Брусиловскийдің "Қыз Жібек" операсы, Л.Хамидидің "Қазақ вальсі" әндерімен және т.с.с. сабақтастырылып берілген де ғана оқушының сана-сезімі, ақыл-ойы өсіп, жетіліп, оның психологиясының қалыптасуына әсер етіп, тіршіліктің небір құпия сырларына үңіле алады. Сонда ғана, жас жеткіншек өмірді түсінуде өз ұрпағына жақсы үлгі-өнеге

қалдырған ата-бабаларының даналығын өзіне мұра етіп алып, кейіннен қажетіне жарата алады деп ойлаймыз.

Олай болса, сөз өнері, ән-күй, яғни музыка, бейнелеу өнері өмір үшін де өте қажетті үрдіс. Бұл жөнінде профессор Т.Нұртазиннің: "Педагогика – өнер болса, ол өнер оқушыны ынтықтыра, сабақты асқақ дәрежеде өткізуге, сыныптан тыс оқуға да ынталандыруға жұмсалатын болса, онда мұғалім өнерпаз, оның әрекетінде әртістікпен, сахна өнерімен ағайындас элементтер болғаны. Мұғалім өз табиғатында осындай рольдер барын жадында тұтқаны абзал" деген сөздері музыка мұғалімдерінің басты мақсаты екенін естен шығармағаны жөн [1].

Қазіргі уақытта көңіл аударатын проблема теле-бейне ақпарат құралдарының арқасында берілетін мағынасыз кинофильмдерден соң бала бойында пайда болатын қатыгездік, немқұрай сатқындық, өзімшілдік сияқты және т.б. жағымсыз қылықтардың көбеюі бізді ойландырады. Сонымен қатар жастардың жеңіл де мағынасыз улы-шулы музыкамен әуестенуінің өте-мөте кең етек алағаны көптеген педагогтарды қатты алаңдатып отыр. Оқушыларға музыкалық білім беру жөніндегі соңғы халықаралық конференциялардың бірінде мектептерде халық музыкасын енгізу туралы ұсыныс енгізілді, мұндағы мақсат – халық музыкасының формалары мен ырғақтарына талдау жасау арқылы, жастардың әуен, ырғақсыз, даңғырап құртатын қазіргі кең тараған музыкаға деген кеселді ынтасын, әуестенуін басу.

Осы орайда, қазақтың ұлттық поэзия тарихының бір басында ақындық, әншілік, композиторлық, орындаушылық, жыршылық, импровизаторлық өнерді аса сәтті тоғыстырған, халқымыздың арасынан суырылып шыққан киелі өнердің көрнекті қайраткерлері Біржан сал, Ақан сері, Абай, Мұхит, Балуан Шолақ, Жаяу Мұса, Мәди, Үкілі Ыбырай, Естай, Майра, Нартай, Кенен және т.б. әнші-ақындардың, сал-серілердің, өрелі өнерпаздардың ерекше мәнді табиғатын оқушылар бойына сіңіру өте орынды. Қашан да озық туған таланттың мұрасы, рухы, жарқын бейнесі келешек ұрпақтың қиялын шарықтатып, болашаққа бірге адымдап, бірге жасайтыны анық.

Олай болса, музыка мен тәрбие – өнегелік ұғым. Адамзаттың барлық жақсы қасиеттерін жас ұрпақтар бойына сіңіруде, олардың қоғамға деген көзқарстарының дұрыс қалыптасуына музыкалық тәрбиенің маңызы аса зор. Әсіресе оның оқушыларға өскен ортасын дұрыс тануына, адамдарға сүйіспеншілікпен қарауына, жалпы адамгершілік қасиеттерін бойына сіңіруде өте маңызды. Сонымен бірге балалардың нәзік сезімді, ұшқыр қиялды, алғыр, мейірбан болып өсуіне елеулі ықпал жасайды [2].

Ойшыл Фараби: "Бұл ғылым (музыка, ән) өзінің байсалдылығынан айрылған адамды түзеуге, қызба адамды бір қалыпты ұстауға құдіреті әбден жетеді" - деген екен [3].

Ал музыканың адам жанына әсері жөнінде ұлы ойшыл Аристотель былай деген: «Ырғақ пен әуенде әрқашан өмір шындығы болады. Онда адамдардың қаһары мен көркемділігі, ерлігі мен байсалдылығы және оларға тән барлық қайшылықтар, сонымен бірге адамдардың мінез-құлықтары да бейнеленеді. Мұны біз әдетте өз тәжірбиемізден байқауға болады. Біз ырғақ пен әуенді тыңдағанымызда көңіл күйіміз өзгеріп сала береді» [4].

Музыканы сүймейтін адамды кездестіру мүмкін емес, өйткені ол баршаға қажет, ал оның тілі кім-кімге де түсінікті. Музыканы жанымен түсінетін, музыкалық өмірге белсене араласатын білімді адамды дайындау мектептің міндеті.

Тарихқа жүгінсек, музыкалық тағылым беру жөнінде музыка ағартушылары Б.В.Асафьев, Б.Л.Яворский, О.А.Апраксина, Д.Б.Кабалевский, А.Қ.Жұбанов және т.б. еңбектерінде елеулі орын алған. Мысалы: Б.Яворский «Музыканы қабылдау ісіне негіз болатын нәрсе – ойлау, бәрімізге анық естілетін сөйлеген сөз сияқты түсіне білу» - деп есептесе, ал Б.Асафьев ұстаздар ортасында кеңінен қолдау тапқан тәсілдерге мән беруді ұсынды. «Белгілі бір шығарманы жанды орындау арқылы таныстыру, сол арқылы музыкалық терминдерді жеткізу, оларды пайдаланудың анық та, айқын түсінікті түрін қарау. Ең негізгісі – оларды қызықтыра білу» [5].

Ұлы ойшыл Я.А.Коменский қызығушылыққа үлкен мән бере отырып, оны баланың білім меңгерудегі маңызды тірегі деп санаса, ал Ж.Ж. Руссо қызығушылықтың өзінен-өзі пайда

болмайтынын, оны дамыту қажеттігін айтқан. Кезінде «қызығушылықты оқу-тәрбие үрдісінің бөлінбес бөлігі» деп есептеген Ы.Алтынсарин, ғылым-білімге балалардың қызығушылығын әңгімелер, ертегілер, өлеңдер мен мысалдар арқылы қалыптастыруға болатындығын көрсетеді. Ал танымдық қызығушылықтың пайда болуы музыка өнеріне деген білім, білік, дағдыларының қалыптасуына әсер етеді.

Музыка, оның түрлері, жанрлары туралы, композиторлардың өмірі мен шығармашылығы туралы білімді музыканың өзімен таныса отырып алу музыкалық танымның кеңеюіне мүмкіндік береді. Егер оқушылар тек сауатты ән айтып, нота жазуын түсініп, кейбір шығармалармен таныс болса, бірақ шынайы көркем музыкамен кездескенде, ерекше қуаныш сезімін басынан өткізбесе, егер музыка олардың рухани әлемін байытпаса, олардың ойлары мен істеріне деген ойларын туғызбаса, әсемдікті марапаттап, ұсқынсыздыққа төзбеу сезімдерін оятпаса, онда басты мақсат орындалмайды: балалар ең бастысы – музыкалық тәрбие алмағандығы болады.

Сыныптан тыс музыкалық жұмыстарда оқушылардың іс-әрекеттерінің артуына неғұрлым ықпалды да тиімді болуы үшін практикалық жұмыстар жоспарланған белгілі бір шарттар негізінде ұйымдастырылады. Ойнақы не мұнды, салтанатты немесе қайғылы музыка адам жанына денедей еніп, адамдарды біріктіру, өз күштеріне сену қасиетін дарытып, әділдік жолындағы күреске тартып, рухын шыңдайды.

Олай болса, қазіргі таңда қазақ жастары үшін музыканы насихаттаудың ең қолайлы кезеңі туды. Мәселен, сан салалы оқу орындарында халқымыздың өз тілін, тарихын, мәдениетін, әдебиетін, музыкасын оқып үйренуге толық мүмкіндік бар. Сондықтан жас өспірімдерді бірте-бірте халық музыкасына тарту, құрбы-құрдастарымен қазақ концерттеріне бару – олардың біртіндеп рухани дамуына бірден-бір жол. Халық музыкасы жас сананы жайласа, оқушылар өз халқының жетістіктері мен табыстарын біртіндеп ұлттық мақтанышқа айналдырып, өзін, достарын, өскен ортасын, тіпті Отанды сүюді бастайды деп айтсақ та, артықтық етпейді.

Ал сыныптан тыс музыкалық жұмыстардың ішіндегі ең маңыздысы – танымдық мәні бар үйірмелік жұмыстар ғана емес, көпшілікке арналған тақырыптық өнер кештері, көкпар жарысы, "Ақсүйек" ойыны және т.с.с.

Осы орайда, музыка мұғалімі теориялық, әдістемелік жағынан мықты, өз жұмысын білетін, тиянақты болса, осындай іс-шараларды оқушылар зор ықыласпен, қызығып тыңдайды, әрі мұғалімнің беделі артып, тәрбие жұмыстарының сапасы арта түседі.

Мектептегі музыкалық білім беру үрдісінде пайдаланылып келген «Елім-ай», «Мұрагер», «Музыка» және де т.б. бағдарламаларының тақырыптық мазмұны өмірмен байланыстыру ұстамына негізделі отырып, мақсатты түрде тәрбиелік бағытты көздеген. Бағдарламада туған жерге, Отанға, Қазақстан табиғатына деген сүйіспеншілікке баулу және т.б. музыка мұғалімінің ғана емес, бүкіл қоғамның қасиетті борышы.

Қорыта келгенде, сыныптан тыс музыкалық жұмыстар көркем туындылармен таныстыру және түсіндіру арқылы оқушыларды мәдениетке тәрбиелейді, олардың дәрежесін шыңдай түсіп, одан да жоғары дәрежеге көтереді, сондай-ақ олардың түйсіну, сезіну мүмкіндіктерін қалыптастырып, жан сұлулығына тәрбиелеп, адамгершілікке баулитын – қайнар бастау екеніне көз жеткізеді. Ал сыныптан тыс музыкалық жұмыстар жоспарлы, мақсатты түрде өткізілген жағдайда ғана оқушылардың тыңдаған шығармаларын жан-жақты терең талдай білуге, оның қайталанбас әсемдігін сезініп, қабылдай білуге, талғамын, белсенділігін арттырып, музыкалық туындылардың шығу тарихымен таныса отырып алған әсер ләззаты және т.с. с. мәселелер шешімін табады.

2 Нысанбаев Ә., Әбжанов Т. Ойлау тарихының белестері. Фил. тарихы – Алматы, 199., – 76 б.

3 Аль-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии. – Алматы: Ғылым, 1992.

4 Кішібеков Д., Сыдықов Ү. Философия. – Алматы, 1994. – 337 б.

5 Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973.

Аннотация

Ахметова А.К. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкального образования и хореографии».

Б.К.Жоргабаева – учитель музыки школы №157

Значимость музыкального искусства в воспитании учащихся

В данной статье рассматривается музыкальное искусство в воспитании учащихся. А именно помогает узнать среду, приучает учащихся к дружбе и товариществу, а также в будущем помогает становлению воспитанным гражданином.

Ключевые слова: внеклассная работа, музыкальное искусство, музыкальное воспитание, урок музыки, интерес.

Summary

Akhmetova A.K. – Candidate of pedagogical sciences, professor of department "Music education and choreography", aimkul_akhmetova@mail.ru

B.K.Zhorgabaeva - school music teacher №157

The importance of music in education of pupils

This article discusses the art of music in the education of students. Specifically it helps to know the environment, teaches students to friendship and partnership, as well as in the future is helping the formation of well-mannered citizen.

Keywords: class work, the art of music, music education, music lesson, interest.

УДК 78 (075.8)

ОҚУШЫЛАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ ХОР ӨНЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ

Ахметова А.Қ. – «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының

профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, aimkul_akhmetova@mail.ru

Апсаматова Р.Д. – Абай атындағы Тараз гуманитарлық колледжінің оқытушысы, 11011962@mail.ru

Мақалада оқушылар тәрбиесіндегі хор өнерінің маңыздылығы қарастырылған. Оқушылардың бірлесе отырып, хормен ән айту олардың музыкалық қабілеттерін (есту, ырғақ, есте сақтау) қалыптастырады, көркемдік талғам сезімдерін арттырып, ой-өрісін ұштап, таным түсінігін жетілдіре түседі. Хор балалардың өзара көпшіл болуына үйретеді, оларды достыққа, жолдастыққа баулып, әрі болашақта тәрбиелі азамат болып өсуіне көмектеседі.

Түйін сөздер: хор, сыныптан тыс жұмыс, көркемдік талғам, диапазон, қызығушылық, музыкалық-эстетикалық тәрбие.

Қазіргі педагогика ғылымының алдында тұрған ауқымды істердің бірі – ұрпақ тәрбиесі мәселесін дүниежүзілік құндылықтар негізінде жетілдіру. Әрбір жас ұрпақтың жеке тұлғалық сапаларын жан-жақты дамыту жаңа мектептің басты мақсаты болып табылады, сондықтан жеке оқушыны рухани құндылықтарға, көркем шығармашылық әрекеттерге тарту басым бағыт алуда.

Олай болса, балаларды жастайынан өнерге баулу ең өзекті міндет болып отырғаны баршамызға мәлім. Осы орайда, оқушылар арасында музыкалық білім беру жұмысын жетілдіру мәселелеріне аса зор көңіл бөлінген жөн. Мектепте оқушылармен сабақтан тыс жүргізілетін әртүрлі көркемөнер үйірмелері арқылы оқушылар қоғам талабына сай музыкалық-эстетикалық білім алады.

Осындай сыныптан тыс музыкалық жұмыстың ең көбірек тараған түрі – **хор үйірмесі**. Хор үйірмесіне белсене қатысу, баланың музыка тілін жақсы терең түсінуіне әсерін тигізеді. Әрбір хор мүшелерінің өз орындауына жауапкершілігі артып әншілік шеберлікке дағдылануы хор шығармаларының көркем дағдыларын меңгеруіне байланысты жүзеге асады. Олай болса, әр шығарманың мағынасын өз мәнінде сезіну, сол шығарманы беріле орындау баланың музыкаға деген сезімін, ынтасын, орындау шеберлігін тәрбиелейді. Міне, осындай жұмыстар жүргізудің оқушыларға берері мол.

Музыкалық педагогикада балаларды әнге тәрбиелеудің мәселелері О.А.Апраксина, Г.Г.Голык, В.Л.Живов, З.С.Квасница, О.П.Соколова, қазақстандық мұғалім-музыкант дирижерлар Г.А.Ахметова, А.В.Молодов, Х.К.Мусина, Т.Н.Нұрымбетов және т.б. арнаулы ізденіс еңбектері мен әдебиет, мақалаларында көрініс тапты.

Біршама еңбектерде балалар даусын тәрбиелеу арқылы музыкалық-эстетикалық тәрбие беру Ә.Нұғманова, халық әндері арқылы оқушылардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесін қалыптастыру Р.Қ.Дүйсенбінова, әндік дауыс дағдыларын қазақ тілі фонетикасы негізінде қалыптастыру А.Ш.Қожахметова зерттеулерінде жан-жақты талданған.

Мектептердегі жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, көбінесе орындалатын шығармалардың ішінде көп қолданылатыны (әсіресе қала жағдайында) – **хор шығармалары**.

Оқушылардың музыкаға деген қызығушылықтарын, хор шығармаларын орындау дағдыларын қалыптастыруда, оқу-тәрбие үрдісіне хор шығармаларын ендірудің әдістерін, хордың мектеп оқушыларына музыкалық білім берудегі рөлін қарастыру – өз алдына зерттеуді қажет тұтатын проблема.

Осы жолда көптеген еңбектер жасалып, біраз жетістіктер бар дей тұрсақ та, балаларды әнге баулу, **хор үйірмелерін** ұйымдастырып, жұмыс жасау ең қиын жұмыстардың бірі болып отыр. Мұның заңдылығы мен **өзектілігі** заман талабына сай жан-жақты жетілген азамат тәрбиелеуге септігін тигізетіндігінде.

Оқушылардың музыкаға деген тиянақты ынтасы мен сүйіспеншілігін тәрбиелеу, бірлесе отырып, хормен ән айту, би билеу олардың музыкалық қабілеттерін (есту, ырғақ, есте сақтау) қалыптастырумен қатар, ортақ табысқа қуана білуге, көркемдік талғам сезімдерін дамытуға тәрбиелейді. Үлкен салтанатты мейрамдарда ұйымдастырылатын көпшіліктің құрама хоры оқушыларды бір іске, бір мақсатқа топтастырып құлшындырады, достыққа, ынтымаққа ықылас-тандырады. Әр мұғалімнің музыкалық шығарманың терең мазмұнын талғампаздық көзқараспен түсініп, өмірге аса маңызды мәселе екендігі туралы ойын дамыта отырып, оның ішіндегі халықтың асыл мұраларын бағалауға үйрету негізгі міндет. Музыкалық бейнелер, суреттемелер, оның көркемдік сөзі, әсерлі әуені, жағымды саз арқылы патриотизмге, отанды сүйуге, еңбекке сапалы тәртіпке, жақсы әдет-ғұрыпқа, әдептілікке, мейірім-шапағатқа, адамгершілікке, ынтымаққа, достыққа тәрбиелеу хор жетекшісінің негізгі міндеті.

Хормен ән айтудың ерекше ролі: жеке басты қалыптастыруда ең жақсы, тиімді әдіс болып табылады. Хормен ән айтудың маңызы жайында әйгілі педагог К.Д.Ушинский былай деген: «Әнде, әсіресе хормен ән айтуда адамға нәр беретін, еңбекті ұйымдастыратын тату әншілерді жұмылдыратын... бірнеше жеке сезімдерді бір үлкен сезімге ұйытатын күш бар. Әнде, сонымен бірге, жанды, сезімді тәрбиелейтін бір нәрсе бар» [1].

Хормен ән айту көпшіліктің, сүйікті жанрларының бірі болып қаралады. Хормен ән айту - көпшілік өнер, ұжымдық шығармашылық. Бұлай дегеніміз, адамдардың үлкен тобы бір ой, санаға ұйымдасады, бір көркем-орындаушылық арқауға бағынады, сөзбен музыкадағы сезім, ойлар жеке адам арқылы емес, көпшілікпен жеткізіледі. Орындауда хор әншілерінің әрбірінің қуанышы ортақ іске өзінің үлесін, жанының бір бөлігін қосқан ойының өсуі анықталады.

Ал хор үйірмесінің негізгі мақсаты – оқушылардың музыкалық қабілетін арттыру, хор шығармаларына қызықтыру, музыкалық ой-өрісін кеңейту.

Сонымен қатар, оқушылардың музыка сабағынан алған білімдерін әрі қарай жалғастыра отырып, жетілдіру. Бұл хор үйірмесінің негізгі міндеті болып табылады.

Хор жанры халық арасына кеңінен таралып, көпшілікпен орындалатын лайықты шығармаларды уағыздау, халықты өнерге тәрбиелеу мен ортақ іске жұмылдыру мақсатында дамып келеді. Кейбіреулер кез-келген бір топ адамның бас қосып ән салуын **хор** деп санайды. Тіпті, жеке дауыста орындаса да хормен орындадық деп мәз болысады. Оны орындаудағы біркелкілік, мәнерлілікке еш мән берілмейді. Мұндай топтың орындауларын **хор** деп атауға болмайды. Ондай кездейсоқ орындалған әуендерді көпшіліктің үйреншікті жалпылама айтып жүрген әні деуге болады.

Хор – әр түрлі дауыста ән салатын адамдардан топтасып, ұйымдасқан ұжымы. Дәлірек айтқанда, **хор дегеніміз** – шығарманы көркем тілмен бірнеше дауыстың үндескен әуені арқылы идеялық мазмұнын бұзбай, нақтылы түрде тыңдаушыға жеткізетін және хор айтудың техникалық орындау шеберлігін игерген, әсемдеу жағынан толық мағлұматы бар ұжым.

Хорды П.Г.Чесноков, «дыбысталуында тұрақты ансамблі бар, тура құрылымды және көркем таза қойылған нюансы бар әншілер жиыны деп анықтаса [2], А.Егоров вокалды-хор шығармасын орындайтын көп әншілер құрамы деп тұжырымдайды [3].

Л.Абеян: "Хормен ән айту, оның мәні – орындалатын шығарма арқылы берілетін автордың ойын ұйымдасқан түрде мәнерлеп жеткізу. Бұл – өнер шығармасын сезіну мен белсенді қабылдау ғана емес, көркем шығарманы баян етілген мазмұнға сай тыңдаушының ойы мен сезімін оята білу" деп көрсетеді [4].

Сонымен, хор – негізінде ән айтуға қабілетті адамдардың ұйымдасқан ұжымы.

Хор мүшелері үшін ең негізгісі – автор ойын ұғынып, көркем бейне жасауда белсенділік таныта білу. Осыдан барып оқушылар үшін дыбыс жасаудың түрлі жолдары – регистрге, тесситураға байланысты, әдеби мазмұнын дауыс арқылы бере біліп, демді үнемдеу, жалғастыра алу тәсілдерін бірлесе меңгеру қажеттігі туады.

Хормен ән айтудың білімділік мәні зор. Сол арқылы оқушылардың музыкалық есте сақтау қабілеті мен талғамы өсіп, мәнерлеп орындау шеберлігі артады. Хормен ән айту дегеніміз – әнді құр жаттап алу емес, шығарманың көркемдік мәнін сезіне және түсіне орындау. Орындаушылық шеберлікті меңгеру барысында оқушының музыкалық-теориялық білімі артады. Нотамен ән айта отырып, лад басқыштарын сезіне білу қабілеті дамиды.

Музыкалық-педагогикалық анализ (талдау), әдістемелік әдебиеттер хормен ән айтуды музыкалық шығармашылықтың жүргізушісі ретінде қарастырылады. Мектеп хорларының негізгі

басты шарты – балалардың музыкалық қабілеттерін дамыту, музыкалық деңгейін кеңейту, музыкаға, хормен ән айтуға деген сүйіспеншілігін тәрбиелеу, хорда ән айту тәсілдерін үйрету болып табылады. Сонымен қатар музыкалық бейнелер, жағымды саз арқылы патриотизмге, елін сүйуге, еңбекке, тәртіпке, адамгершілікке, ынтымақтыққа, достыққа тәрбиелеу негізгі міндеттердің бірі.

Хор үйрмесінің негізгі мақсаты – сыныптағы музыка сабағына қарағанда хормен ән айту жоғары орындаушылық деңгейде болу қажет. Сондықтан хормен жұмыс барысында музыка сабағының репертуарын, өту деңгейін қайталамау керек, керісінше ол жоғары талапта құрылуы керек. Мектеп хорының музыка сабағында үйретілетін хормен ән айтуынан тағы бір айырмашылығы: хорға өз ынтасымен, қалауымен ән айтқысы келетіндер және вокальдық қабілеттері бар балалар қабылданады. Мектептегі музыка сабағы барлық оқушыларға міндетті сабақ болып табылады және бірде-бір оқушы ол сабақтан босатылмайды.

Музыка мұғалімі қызметі және оның жеке кәсіби құрылымындағы модельді қарастыруда академик Б.В.Асафьев былай деп атап көрсетеді: "Педагог-музыкант өзінің күнделікті жұмысында аспапта орындаушы ретінде, хордың жетекшісі ретінде, музыкалық әдебиетті жақсы білетін, әрі оны еркін меңгерген музыка тарихшысы ретінде өзін көрсете білуі тиіс" [5]. Яғни кез-келген сауатты музыкант сияқты, мұғалім музыка әдебиеттерін, музыка тарихын жақсы біліп, музыка тілінің ерекшеліктері мен заңдылықтарын талдай білуі тиіс.

Хормен ән айту оқушының музыкалық қабілетін дамытуда, рухани жан дүниесін тәрбиелеуге, мінез-құлқын қалыптастыруда өз әсерін тигізеді. Ән айту балалардың музыкалық, әрі көркемдік талғамын арттырып, ой-өрісін ұштап, таным түсінігін жетілдіре түседі. Хор балалардың өзара көпшіл болуына үйретеді, оларды достыққа, жолдастыққа баулып, өзара қарым-қатынастарын нығайта түседі, әрі болашақта мәдениетті азамат болып өсуіне көмектеседі.

Дұрыс ән айтуға үйрету арқылы балалардың дауыс аппараты жақсы дамиды. Әнді өз нышанына келтіріп айту үшін көптеген жұмыстар атқарылуы тиіс, яғни әннің мазмұнын тыңдаушыға жеткізу, дауыстардың бір-бірімен үйлесіп, интонациясының таза, дикциясының анық шығуын, әнді жинақы жабық дауыспен академиялық үлгіде айтып жаттықтыру керек.

Әнді хормен айту – халықтың бүкіл мәдениетінің негізі музыкалық білім мен тәрбие берудің ең ықпалды құралы. Оқушылардың музыкалық-эстетикалық дамуы табиғатқа, қоршаған ортаға, еңбекке, қоғамға деген көзқарасын тәрбиелеумен тығыз байланысты. Сан алуан тақырыптағы музыкалық шығармалар арқылы оқушылардың жан-дүниесіне, сана-сезіміне әсер ете отырып, музыкалық-эстетикалық белсенділігін арттыру, жоғары көркемдік талғаммен рухани дүниесін байыту, музыкалық шығармаларға деген сүйіспеншілігін арттыру – болашақ мамандардың негізгі мақсаты болуы тиіс.

Сонымен, музыка сабағында жүзеге асырылатын іс-әрекеттердің бірі – ән айту болып табылады. Ән айту балалардың орындаушылық үрдіске белсенді қатысып, музыкалық қабілетінің дамуына, музыкалық есту қабілетін тәрбиелеуге жағдай жасайды.

Егер педагогикалық деңгейде ән айту дұрыс ұйымдастырылса, онда ол музыкалық білім берудің ең тиімді жолы болып есептелінеді. Жоғары деңгей туралы айта отырып, педагогикалық үрдіс тек техникалық нәтижелер дәрежесіне жеткендігін орынды аңғару керек, сонда ән айту тәрбиесі "таза" ән айтуға айналады. Сонымен бірге балалар әнді қалай орындап тұрғанына, ән айту үрдісінің техникалық жағына аса жауапкершілікпен қарау өте қажет. Дыбысталу сапасын қалыптастыру, яғни дауыс аппаратының жұмысын ән айтатын жағдайға келтіру, жалпы және музыка мәдениетін, әсіресе вокальдық есту мәдениетін білу мұғалімнің, хор жетекшісінің арнайы білімі мен шеберлігіне байланысты іске асырылады.

Тәжірибе жүзінде бақылау формаларының пайда болуын қадағалап, балалардың жеке ән айту тәсілдерінің дамуын тексеру қажет. Барлық осы формалар практика жүзінде кең қолданғанда қанағаттанарлықтай болуы керек.

Адамның қиын да күрделі ән айту функциялары көптен бері зерттеліп келеді. Қазіргі уақытта осы тұрғыда зерттеуге тек қана вокальдық педагогика қайраткерлері ғана емес, сол сияқты бір-бірімен байланысты ғылымдар да қызығушылық білдіруде. Сонымен адамның дауыс аппараты ең үлкен байлық, оны күтіп, қадағалап, саналы түрде қолдану керек. Сонымен қатар, белгілі фониатрлар И.Левидов, Е.Алмазов, А.Содейко, А.Рябченко және т.б. кейбір жағдайларда дауыс аппаратының ауруларын вокальдық педагогика әдістері арқылы емдеуге болады деп дұрыс айтқан. Көптеген зерттеушілер дұрыс ән айту тәрбиесі дауысты қорғау болып табылады деген тұжырымға келген.

Балалар хорының дауыстары олардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Дегенмен, әйелдер хорының дауыстарына ұқсастау болғандықтан, олардың дауысы сопрано және альт деп аталады. Олардың айырмашылығы диапазондарының көлеміне байланысты, жалпы балалар даусының көлемі кішілеу үн шығару сипаты да әлсіздеу және әйелдер даусына қарағанда ашық, жарқын естіледі.

Балалар даусының диапазоны жас ерекшеліктеріне қарай төмендегідей болады:

6 жасарлар: $pe^1 - do^2$

1 сынып (7-8 жастағы) $pe^1 / do^1 / - do^2 / pe^2$;

2 сынып (8-9 жастағы) $do^1 - pe^2$;

3 сынып (9-10 жастағы) $do^1 - pe^2 / mi^2$;

1-ші дауыс

4 сынып (10-11 жастағы) $do^1 - mi^2$;

5 сынып (11-12 жастағы) $do^1 - mi^2 / fa^2$;

6 сынып (12-13 жастағы) $do^1 - mi^2$;

2-ші дауыс

$do^1 - do^2$;

$si_k - pe^2$;

$la_k / si_k / - pe^2 / do^2$;

7 сынып (13-14 жастағы) $mi^1 / pe^1 / - si^1 / do^2$;

$si_k - do^1$;

8-11 сыныптар (14-16/17/ жастағы) $si_k - fa^2 / соль^2$;

$pe_k - pe^2$

Балалар хорының орындаушылық сипаты жас ерекшеліктеріне байланысты вокальдық орындау мүмкіншіліктерімен тығыз байланысты.

Хор ұйымдастыруда балалардың жас ерекшеліктеріне көп мәселелердің байланысты екенін ұмытпай, естен шығармау дирижердың негізгі міндеті. Міне, осыған байланысты хор үйірмесі оқушылардың жас шамасына қарай үш топқа бөлініп ұйымдастырылады.

1. Кіші сынып оқушыларының хоры – **кішкентайлар хоры**, бұған 1-2 сынып оқушылары кейде көбінесе 3 сынып оқушыларын қосуға болады.

2. Орта сынып оқушыларының хоры – **орташалар хоры**, бұған 3-4 сынып оқушылары кейде 5 сынып оқушыларын қосуға болады.

3. Жоғарғы сынып оқушыларының хоры – **үлкендер хоры**, бұған 5-7 сынып, кейде өз қалауларымен 8-10 сынып оқушылары, әсіресе қыздардың қатысуына болады.

Хор үйірмелерін мұндай топтарға бөлудегі негізгі мақсат балалардың дауысындағы болатын мутациялық өзгерістерді еске ала отырып, олардың дауысының өсуі мен қалыптасуына зиян

келтірмеу. Хорды мұндай топқа бөлудің тағы бір пайдасы балалардың жас шамасына қарай репертуарларды лайықты таңдауға, яғни мазмұнының көлемі олардың ой-өрісіне лайық болуы, дауыс диапазондарына сай, дәл болуды ескеруге мүмкіншілік жасайды. Дегенмен кейде мектептің, ондағы сыныптардың оқушылар санына байланысты және музыка сабағынан беретін мұғалімнің мүмкіндігіне байланысты хор үйірмесін екі топқа ғана бөліп ұйымдастыруға тура келеді. Мұндайда кішкентайлар хорына 1-4 сынып, орташалар хорына 5-8 сынып оқушыларын қатыстырып топтауға болады.

Бүгінгі күннің өскелең талабына сай егеменді еліміздің мұғалімдерінің алдында жаңа міндеттер қойылып отыр.

Мектепте музыка сабағымен қатар сыныптан тыс хор үйірмелерін ұйымдастыру оқушылардың ән айту, бірігіп хормен ән салуға қабілеттерін қалыптастырады. Оқушылардың музыкалық-эстетикалық дамуы – табиғатқа, қоршаған ортаға, еңбекке, сүйікті Отанымызға, қоғамға көзқарасын тәрбиелеу. Сан алуан тақырыптағы музыкалық шығармалар арқылы оқушылардың жан-дүниесіне, сана-сезіміне әсер ете отырып, музыкалық-эстетикалық белсенділігін арттыру, жоғары көркемдік талғаммен рухани дүниесін байыту, музыкалық шығармаларға деген сүйіспеншілігін арттыру мектептегі музыка мұғалімінің негізгі мақсаты.

«Музыкалық тәрбие берудің мақсаты – музыкант тәрбиелеу емес, ең алдымен адам тәрбиелеу» деп белгілі педагог А.Сухомлинский [6] айтқандай, мектептерде өткізілетін сыныптан тыс жұмыстардың, соның ішінде хор жұмысының басты міндеті оқушыларға музыкалық-эстетикалық тәрбие беру арқылы сезімталдыққа, әдемілік пен сұлулықты көре, сезіне білуге, иманжүзділікке баулу. Дұрыс ұйымдастырылған хор жұмысы жан-жақты адамгершілік қасиеттерді бойына сіңірген, өз ұлттық және классикалық өнеріміз өзге ұлттардың, әлемдік музыка мәдениетінің үлгілерін қатар игерген білікті, ойлы азамат тәрбиелеп шығаруға септігін тигізеді.

Бүгінгі таңда біздің республикамызда үйірмелерді жақсы жолға қоя білген, көптеген кәсіби хор ұжымдары бар, хор үйірмелері бар. Сонымен қатар, біздің елімізге ғана емес, шетелдерге танымал балалар хор ұжымдары сахнаға шығып жүр. Олар: «Елім-ай», «Көктем», ер балалардың хоры және т.б.

Балалар хоры тек музыка мектептерінде ғана емес, жалпы білім беретін мектептерінде де ұйымдастырылады. Осындай балалар хор ұжымдарының репертуарында қазақ, шетел композиторларының шығармалары, қазақ әндерінің өңдеулері бар. Балалардың хорға қатысуы – олардың музыкалық қабілеттіліктерін дамыту, музыкалық шығармаларды түсіну, музыкалық талғамын тәрбиелеу жұмысына көмек береді.

Кез-келген мектепте хор үйірмесі болуы керек. Ал хор үйірмесінің тәрбиелік мәні зор. Оқушылардың үйірмеге қатыса жүріп, өнерге деген сүйіспеншіліктері, қызығушылықтары молайып, музыка сабағына да ынталары арта түседі. Сонымен бірге татулыққа, достыққа, бір-бірін сыйлауға тәрбиеленеді.

Қазіргі таңда көптеген балалар хоры шетелдерге барып, өз өнерлерін көрсетіп жүр.

Алдағы уақытта балаларды қызықтыратындай тартымды, әсерлі, хорға лайықталған әндер көп болса деген ұсыныс білдіреміз.

Қорыта келгенде, музыкалық-педагогика саласындағы көркемдік-шығармашылық қызметінің бір түрі болып хор өнерінің атқаратын рөлі үлкен және маңызды. Себебі ол оқушыға өмір құбылыстарын терең қабылдауға, білімге құштарлығын арттыруға ықпал етеді, байқағыштығы мен әсерленгіштігін жетілдіріп, олардың әсемдік жөніндегі түсінігін кеңейтеді, музыкалық-эстетикалық, музыкалық талғамын, қиялын дамытады. Сонымен хор өнері музыкалық тәрбиенің басты құралы бола отырып, жан-жақты жарасымды дамыған ұрпақ тәрбиелеуге ерекше көңіл аударады.

2 Чесноков П.Г. Хор и управление им. – Москва, 1952.

3 Егоров А.А. Теория и практика работы с хором. – Москва, 1958.

4 Абуова К. Хор жургізу. – Алматы, 1993.

5 Асафьев Б.В. О хоровом искусстве. - М., 1980.

6 Сухомлинский В.А. Избр. пед. соч. В 3-х т. – М., 1981.

Аннотация

Ахметова А.К. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Музыкального образования и хореографии»

Апсаматова Р.Д. – преподаватель Таразского гуманитарного колледжа им. Абая

Значимость хорового искусства в воспитании учащихся

В статье рассматривается значимость хорового искусства в воспитании учащихся. Во время совместного пения в хоре у учащихся развиваются музыкальные способности (слух, ритм, память), художественный вкус, а также совершенствуются кругозор, понятие о познании. Хор приучает детей к общительности, воспитывает к дружбе и товариществу, а также в будущем помогает становлению воспитанным гражданином.

Ключевые слова: хор, внеклассная работа, художественный вкус, диапазон, интерес, музыкально-эстетическое воспитание

Summary

Akhmetova A.K. – Candidate of pedagogical sciences, professor of department "Music education and choreography

Apsamatova R.D. –teacher of humanitarian college in Taraz after Abai,

The significance of choral art in the education of pupils

The article discusses the importance of choral art in the education of students. During of common a joint singing in the choir the students are developing musical abilities (hearing, rhythm, memory), artistic taste, as well as the improved outlook, the concept of knowledge. Chorus teaches children to sociability, brings up a friendship and partnership, as well as in the future is helping the formation of well-mannered citizen.

Keywords: choir, class work, artistic taste, the range of interest, musical and aesthetic education.

Раздел III. ДЕКОРАТИВНО - ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО

УДК 5527

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ОБРАБОТКА КОЖИ КАК ТРАДИЦИОННЫЙ ВИД КАЗАХСКОГО ИСКУССТВА

Кулжабаев Е.У., Жаманкараев С.К. Институт искусств, культуры и спорта

КазНПУ им. Абая

Мир декоративно-прикладного искусства Казахстана богат и разнообразен, и представлен различными художественными ремеслами: художественная металлообработка и ювелирное искусство; художественная обработка дерева, кожи, кости, камня; обработка шерсти и войлока, ткачество и ковроделие, вышивка и плетение циновки из степного тростника. Оно развивалось на основе искусства различных племен и этнических групп некогда, населявших Великую степь, и сменявших друг друга на протяжении многих тысячелетий. При этом, изначальный духовный фундамент скорее обогащался, чем претерпевал кардинальные изменения. В этой многообразной среде сохранялись и получали дальнейшее развитие лишь наиболее яркие, убедительные, художественно выразительные и этически привлекательные образы, отвечавшие реалиям, эстетике и мироощущению кочевого народа, коим является казахский народ. Статья посвящена краткому обзору художественной обработке кожи казахов, его специфики, символики и сакральности.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, казахи, кочевники, символика, сакральное, образный язык

Казахи-кочевники за тысячелетия выработали свой специфический способ мышления и общественной организации. Память об этом многовековом специфическом ритме жизни сохранилась в языке и художественном творчестве народа, рожденных особенностями кочевого образа жизни, быта, нравов, обрядов, обычаев и традиций, а также под влиянием той политической, экономической, социальной и культурной среды, в окружении которой протекала вся жизнь казахов. Казахский народ сумел сохранить и пронести через века свою самобытную культуру. «Она способна воссоздать мир собственными художественными средствами в соответствии со своим миропониманием и обогащаться в процессе взаимодействия с культурами других народов, сообщая им при этом свое эстетическое качество» [1, с.55].

Таким образом, особенности образа жизни, истории, взаимоотношения людей между собой и своеобразие художественного мышления, понятий казахского народа лежат в основе художественного творчества. Специально исследовавший традиции и обычаи казахского народа Н. Сарсенбаев справедливо пишет: «Психический склад и национальный характер проявляются в национальном искусстве и литературе в виде специфических черт, признаков и особенностей национальной культуры, которые часто облекаются в формы национальных обычаев и традиций» [2, с.43].

Одним из особых видов казахского искусства является традиционная художественная обработка кожи. Так, кожа - материал, который люди начали обрабатывать и использовать одним из первых с эпохи неолита. Простейшая одежда из шкур заменяется (у народов не знавших ткачества) одеждой из кожи и меха. Тогда же появляются первые декоративные приемы - гравировка и аппликация. Но даже открытие ткачества не вытеснило кожу из быта - ремни, сумки, обувь, доспехи (а с открытием бронзы - поддоспешные рубахи) кажется, что они были всегда и у всех народов.

Предметами ежедневного обихода казахов были многочисленные изделия из кожи. Обычно каждая семья самостоятельно занималась выделкой шкур, получаемых как от домашних животных, так и в результате охотничьего промысла.

Из обработанных шкур изготавливалась разнообразная теплая зимняя одежда - меховые шапки, шубы и тулупы. На многие кожаные предметы с помощью специальных штампов наносились тиснение. Важнейшее значение в условиях кочевого хозяйства приобретало изготовление кожаных

элементов конской сбруи: подпруги, узды, нагрудников, подхвостников, кожаных седел и т.п. Из кожи шились сосуды для переноски воды и хранения кумыса. С выделкой и обработкой кожи было тесно связано сапожное ремесло (етікшілік). В кожевенном производстве (тері өндеу), находившемся по большей части в компетенции мужчин, принимали участие и женщины [3].

В тоже время происхождение материала придавало ему и сакральное значение. В книге «Фольклор в Ветхом Завете» [4] Джеймс Джордж Фрэзер описывает древние семитские и африканские ритуалы, в которых кожаные кольца и браслеты являются ключевыми элементами. Индейцы Южной Америки до сих пор верят в магическую силу кожаных амулетов, а австралийские аборигены делают волшебные ловушки сновидений из выделенных и разрисованных шкур летучих мышей. Подобное применение кожи мы находим и у других народов.

К примеру, Д.Г. Савинов в статье «Первичные материалы и стиль саяно-алтайских изображений раннескифского времени», описывая находки Пазырыкских курганов утверждает, что кожа использовалась «... не только для изготовления бытовых и хозяйственных предметов, но и (в силу своей доступности, пластичности и способности давать четкие плавные силуэты) для создания художественных изделий в ритуальной практике древнего населения, в условиях мерзлоты сохранились многочисленные изображения из кожи» [5].

Видимо этой «сакральностью» и «энергетичностью» кожи в сочетании с пластичностью и практичностью можно объяснить тот факт, что на протяжении всей истории человечества кожа применялась не только как сугубо технический, но и художественный материал. Соответственно, по мере развития религии и искусства в целом, развивалось и художественная обработка кожи. Натуральная кожа обладает уникальными свойствами, которые позволяют использовать ее для изготовления самых разных вещей. Но что именно определяет такой широкий спектр возможностей этого материала? Почему и сейчас процесс превращения шкуры животного в кожу, и кожи в изделие не всегда понятен, а иногда имеет просто мистический характер? Причина, видимо, в том, что шкура животного – это сложная биологическая система. Она служит для защиты живого организма от воздействия внешней среды, является органом осязания, регулятором температуры тела и обмена веществ.

Приемы выделки кожи у разных народов отличались. Для предохранения шкуры животного от гниения и разрушения применялись разные способы дубления. Один из самых древних-выдерживания шкуры в дыму сжигаемых растений (альдегидное дубление). Кочевники смазывали шкуры жиром и мозгом животного, а индейцы втирали в кожу смесь из яиц и жира. Затем кожу отмывали в проточной воде и разминали гладкими камнями округлой формы. Это приемы жирового дубления. В Индии и у народов Севера, для дубления кожи использовали отвары и настои из веток и листьев растений – это пример растительного дубления. В Азии применялся способ квасцового дубления с использованием смеси мук, соли, яичного желтка и алюминиевых квасцов. В зависимости от происхождения и способа дубления получаются кожи с различными свойствами.

Наши предки из овчины изготавливали брюки, шубу, головные уборы, другие изделия. По возрастным особенностям овец шкура делится на несколько видов. К примеру, из свежей шкуры новорожденного ягненка шили одежду для женщин и детей. Такую шкуру называют «Елтірі» (мерлушка). А шкуру двух-трехмесячного ягненка называют «Дәлекі» (выпоротки). Эта шкура по сравнению со шкурой новорожденного ягненка является более плотным. Шкура ягненка, достигшего шестилетнего возраста называют «Сеңсең» (поярок). Под каждую из этих шкур можно использовать при шитье разнообразную ткань, т.к. эти шкуры мягкие и легко шьются.

Остановимся на способе изготовления этих шкур.

При снятии шкуры со скота необходимо делать это осторожно, не обрезая шкуру, и не делая на ней дыры, желательнее снимать шкуру при помощи кулака. Тогда шкура получается гладкой, без отходов. Свежеснятую шкуру нужно очистить от крови, внутреннюю сторону нужно густо посыпать солью (40-50 г/л, количество соли зависит от объема шкуры) и оставить в завернутом виде до следующего дня. На второй день шкуру необходимо расправить, постелить на гладкую поверхность доски или повесить в тень, ветреную сторону и дать просохнуть.

Чтобы в меховую часть или изгибы не попали микробы, используются антисептические химические средства.

К антисептическим химикатам относятся хлорид цинка (2 г/л), формалин (0,5 г/л), сульфидин, нурсульфазол, фурацилин, 1-2 таблетки которых растворяются в 10 литрах воды, затем этим раствором опрыскивается шкура. Также отличным дополнением к этим химикатам служит смесь, приготовленный из дуба, клена, эвкалипта (0,5 литров). В этом случае шкура приобретает прекрасное качество. Если под рукой нет этих химикатов, то можно использовать раствор из хозяйственного мыла с порошком «Нептун» (из расчета 1,5 г/л). После этого шкуру достаточно прополоскать. Если шкура не смягчилась за 12 часов, то процесс нужно повторить.

После тщательной сушки шкуру необходимо положить на специально приготовленную доску. Доска должна быть покрыта мешком, только потом на него надевают шкуру. Это создает удобства при работе со шкурой. Высота доски должна быть 70-80 см, длина -120-150 см. Затем осторожно очищают шкуру, мех.

Очистка шкуры производится с задней части в сторону головы, а боковая часть – от ребер к внутренней стороне. В результате такой очистки шкура полностью очищается от остатков жира, мяса и т.д.

В некоторых случаях, когда шкура бывает очень жирная, для более быстрой очистки шкуры применяют древесные стружки, зерновые отходы, которые кладут слоем на шкуру. Затем шкуру встряхивают и поверхность протирают тряпкой.

После этого меховую сторону моют с мылом и тщательно высушивают. В последнее время для очистки шкуры часто стали использовать разное мыло. Например, для очистки овчины используют хозяйственное мыло, для очистки каракуля – туалетное мыло, иногда используют и шампунь.

Наряду с этим, мех приобретает приятный блеск, если применить стиральные порошки «Нептун», «Лотос» (3,5 г/л). После стирки меховую сторону шкуры отбивают палкой, а внутреннюю сторону вытирают тканью. Только тогда кожа становится мягкой и тонкой, податливой как ткань. Существует несколько способов для придания коже такого вида, чтобы ее можно было максимально использовать в быту. Один из этих способов не потерял свою актуальность до сих пор, этот древний способ обработки – приготовление опары (кваса). Учитывая вышеуказанные способы и современные нововведения мы предлагаем вам нижеследующее:

В эмалированную посуду нужно положить 200 г. овсяной муки пшеничную муку грубого помола, залить 1л горячей воды, добавить 20-30г столовой соли, 7г опары, 0,5г соды, все тщательно перемешать.

После остужения эта смесь наносится на внутреннюю часть кожи. Кожу выворачивают, складывают в несколько слоев и оставляют в теплом месте на 3-4 дня. Чтобы узнать, готова ли кожа

для дальнейшей обработки, нужно осторожно потянуть мех. Если он влажный, то смесь на коже соскребают руками, кладут на деревянную поверхность и тщательно моют. После промывания с мылом кожу нужно встряхнуть, поддерживая с двух сторон, затем высушить в тени. После просушки кожу выколачивают, в процессе которого вся опара (весь квас) выбивается. Затем вычесывают остатки скребком или расческой. Во время расчесывания на кожу необходимо сыпать муку. Тогда шкура становится мягкой.

1. В ведро горячей воды добавляется 2,4 кг овсяной муки, 60 г (л) поваренной соли, после чего получается густая опара. Полученная масса наносится на внутреннюю часть кожи. Каждые 36 часов кожа переворачивается. Если с тонкой стороны кожа легко отходит, значит кожа готова к дальнейшей обработке.

Готовность кожи к очистке можно проверить и другим способом: тонкую часть кожи свернуть вчетверо, крепко прижать, затем приподнять угловую часть и провести ногтем, если остается белый след, то кожа хорошо высушилась и готова к дальнейшей обработке. Дальше кожа обрабатывается по вышесказанному способу.

2. Малма (малу – окунать) – способ, который в последнее время применяют любители кожевенники. На 940мл воды берется 60мл 75%-ной уксусной эссенции, 30г/л поваренной соли. Если малма готовится из 12%-ной уксусной эссенции, то ее количество должно быть в расчете 350мл на 650мл воды, 9%-ной уксусной эссенции – 466мл соответственно на 533 мл воды. При более высоком проценте кожа теряет свой вид, получает ожог и мех выпадает.

Для обработки кроличьего меха нужно использовать 1,4%-ный уксус.

Кожу вынимают из раствора, изворачивают наизнанку, затем сверху кладут тяжелые булыжники или тяжелый предмет, оставляют на 2-3 дня в теплом месте. Овчину лучше накрывать влажной мешковиной. Обычно в шкуре остается кислотный раствор, поэтому для нейтрализации можно добавить 1-1,5 г/л соды или 10 г/л гипосульфита, в таком растворе кожу необходимо продержать от 10 минут до 1 часа.

При использовании кожи для одежды нужно учитывать то, что ей надо придать товарный вид, чтобы она была устойчивой против дождя и снега, для этого используют химикаты.

Приготовление хромового квасца: на 7 г/л хромового квасца добавляют 50-60 г/л поваренной соли. В этом растворе кожу оставляют на 12-24 часа. Затем сушат и растягивают.

В случае, когда трудно достать этот химикат, используют раствор из коры дуба. В ведро насыпают до краев, не утрамбовывая, кору, заливают водой и кипятят полчаса. В отдельную посуду выкладывают густую массу, добавляют 50 г/л соли, после чего в эту массу кладут кожу, оставив ее от 12 часов до 4 суток. После этого кожу высушивают.

Чтобы выяснить водонепроницаемость кожи, туда наносят глицерин или нашатырный спирт. Эмульсию можно приготовить следующим способом: глицерин и желток яйца в расчете 1:1 хорошо взбить.

На 50 литров воды добавляют 50 г мыла, 500 г свиного сала или же 500 г рыбьего жира, 5-10 мл нашатырного спирта, все это наносят на кожу.

Если под рукой нет химикатов, то на кожу наносят кислое молоко или размягченный курт, кожу выворачивают наизнанку, сворачивают несколько раз и оставляют в теплом месте на 3-4 дня.

Дальше кожа обрабатывается так, как сказано выше. Починка кожи имеет свои особенности. Это зависит от вида кожи и изготавливаемого товара. В народе широко применяются два способа дубления кожи.

Первый способ – в деревянную ступу или широкую деревянную посуду наливают водный желтый осадок от кислого молока, добавляют муку, шелуху от зерен, соль и опускают в эту массу кожу.

Второй способ – на кожу наносится раствор из муки и соли.

Чтобы из шкуры крупнорогатого скота приготовить бытовые изделия, необходимо кожу смягчить и соскоблить волосинки. А шкуру свежезабитого скота сворачивают, на 2-3 дня оставляют в теплом месте, волосинки выпадают сами. Шкуру выкладывают в деревянную посуду и заливают массой. Такая шкура должна быть полностью покрыта раствором. Через неделю она бывает готова к дальнейшей обработке. Иногда кожу сворачивают в несколько слоев и сбивают палкой, кожа смягчается.

Кожу, предназначенную для бытовых предметов после обработки оставляют в том же растянутом виде на правилке и в нужное время выкраивают столько, сколько нужно.

В целом, прикладное искусство казахов имеет большое значение в эстетическом воспитании будущего поколения. Народное прикладное искусство в основном передает нам материальное и культурное развитие народа. Оно передается в наследство из поколения в поколение. Казахское народное прикладное искусство тоже имеет свою историю развития, доказательством тому служат древние образцы культуры, найденные на необъятной казахской земле и изученные учеными. Казахский народ является прямым наследником древней сложившейся культуры, он должен ее дальше развивать и двигать вперед.

На сегодняшний день нас радует то, что искусство и мастерство нашего народа не исчезло, а наоборот набирает силу. Развитие культуры связано с определенной исторической эпохой общества, с тем или иным классом, народом. В различные периоды исторического развития каждый класс, нация, социальная группа вырабатывают свою культуру, свои взгляды, понятия и представления. Так, и сейчас мы выбираем путь – путь развития традиционной казахской культуры в новых глобализирующихся условиях современности.

1. Балтабаев М.Х. *Современная художественная культура Казахстана: гносеология, ментальность, преемственность, перспективы.* – Алматы: РНЦПК, 1997, - 156 с.
2. Зиммель Георг. *Религиозное искусство.* - М.: АРТ-Пресс, 2003, - 178 с.
3. *Традиционная жизнь в степи: ремесла и промыслы казахов [Электронный ресурс].* Режим доступа: <http://e-history.kz/ru/publications/view/1389/> Дата обращения 7 октября 2016 года.
4. Фрезер Дж. *Фольклор в Ветхом Завете.* М.: АСТ, 2003. - С. 5-8.
5. Савинов Д.Г. *Первичные материалы и стиль саяно-алтайских изображений раннескифского времени // Сборник: Итоги изучения скифской эпохи Алтая и сопредельных территорий, Барнаул. – 1999. – С. 15 – 34.*
- 6.

Summary

E.U. Kulzhabaev, S.K. Zhamankaraev - Institute of Art, Culture and Sports KazNPU named Abai

Art processing of skin as traditional type of the kazakh art

The world of arts and crafts of Kazakhstan is rich and varied, and presented various artistic crafts: artistic metal and jewelry art; art processing of wood, leather, bone, stone; processing wool and felt, weaving and carpet weaving, embroidery and weaving mats of steppe cane. It developed based on the art of different

tribes and ethnic groups once inhabiting the Great Steppe, and the successive over many millennia. In this case, the original spiritual foundation enriched rather than undergoing dramatic changes. In this diverse environment preserved and developed further, only the most vivid, convincing, artistically expressive and ethically attractive images that correspond to the realities, aesthetics and outlook of nomadic people, which is the Kazakh people. The article is devoted to a brief review of the arts and crafts of the Kazakhs, its specificity, and sacred symbols.

Keywords: arts and crafts, Kazakh nomads, symbols, sacred, figurative language

Түйіндеме

Кулжабаев Е.У., Жаманкараев С.К. Абай атындағы ҚазҰПУ

Өнер, мәдениет және спорт институты

Көркем тері өңдеу дәстүрлі қазақ өнерінің түрі ретінде

Қазақстан қолданбалы өнерінің әлемі бай және алуан түрлі болып келеді, әр түрлі көркем қолөнердің ажырамас бөліктері келесілер болып табылады: металл өңдеу және зергерлік өнер; ағаштан, теріден, сүйек, тас өңдеу; жүнді қайта өңдеу және қамыс тоқу, тоқыма өнері және кілем тоқу, кесте тоқу. Ол Ұлы даланы мекендеген түрлі тайпалар мен этникалық топтардың өнерлерімен толықтырылып, мыңжылдықтар бойы сақталып бізге жеткен. Мақала қысқаша қазақтардың қолданбалы өнері туралы, оның ерекшеліктері мен құрылымын талдауға арналған.

Кілтті сөздер: өнер мен қолөнер, қазақтар, көшпенділер, символдар, қасиетті, бейнелеу тілі

ОӘЖ 745.52

ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДЕГІ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЮЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЖӘНЕ ТАРИХИ АНАЛИЗІН ТАЛДАУ

Р.Х.Канапьянова –Абай атындағы ҚазҰПУ-ң п.ғ.к., аға оқытушы,

ҚР суретшілер одағының мүшесі

А.Ш. Абижанова–Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Бейнелеу өнері және сызу

мамандығының I курс докторанты

Мақалада ұсынылып отырған Қазақ ұлттық костюмінің қазіргі киім дизайны тәжірибесіндегі өзектілігі, дәстүрдің қолданылуымен айқындалады.

Қазақ ұлттық костюмі ұлттың тарихи тәжірибесі мен оның дүниетанымдары болып табылады.

Түйін сөздер: заманауи бұйымдар,көркемдік, конструктивтік шешімдер.

XV ғасыр ортасы– XVI ғ. Ортаазиялық аймақтағы туыстық ұлттардың аналогтарының максималды ұқсастығы, туника тектес пішу, пішу барысында қалдықсыз пішілуі, бөлшектеудің төменгі сатысы, көпқабаттылық, киімнің пішіні мен түрінің айқын ерекшеліктерінің таралуымен сипатталады. Бұл ерекшеліктер кейінде базалық композицияның негізгі тәсілдері болып қала берді. Қазақ ұлттық киімі Еуропалық саяхатшылар, зерттеушілердің анықтауынша XVII–XVIII ғғ. қалыптасқан. Келесі екімыңжылдықта киімнің негізгі пішінінің дамуы жалғасын тапты. Пішу, құрылымы және әрлеу әдістері, пішуді күрделілендіру заңды түрде айқындалды.

Жазды күндері түйе жүнінен қолдан тоқылған шидем шалбарды да тігіп киген. Жастарға арналған шалбарларға әртүрлі ою-өрнектер салынған.

Айырбалақ шалбар - айырбалақ кестелі шалбарды, шалақ, шапанымен, кестелі камзолымен қоса тігкен. Осы ұлттық киімінің әшекейленіп безендіретін кестесі өте жоғары деңгейде, нағыз он саусағынан өнер тамған майталман шеберлердің қолынан шыққан. Бұл ұлттық киім әркімнің бетке ұстар, біркіері болуы тиіс. Қаншалықты дәрежеде кестелеу әркімнің өз қалауынша болған.

Ою-өрнек қазақ даласында әр түрлі үлгіде дамыған. Оның негізгі элементі мүйіз тектес больш, қазақ халқының тұрмысында жіп қолданылатын өру, тігу, тоқу, құрау, еріту, балқыту, қию арқылы уй жиһаздарын, құрал-саймандарды, киіз үйлерді, құрылыстарды, зергерлік бұйымдарды, кілем, алаша, сырмақ, терме алаша, қоржын, ыдыс-аяқтарды, киім-кешектерді ою-өрнектерме

жауқазынгүл, ирек, ирексу, өткізбе, райхангүл, су, үзілмес, үшжапырақ, шиыршық.

Қару-құралдарға байлаысты өрнектер: айбата, айыр, балдақ, балта, қармақ шынжыр.

Геометриялық фигуралар тектес өрнектер: қосдөңгелек қостұмарша төртқұлақ, тұмар н әшекейлеп, безендіріп отырған, оны Ахмет Яссауи, Қарахан, Айшабиді т.б. мавзолейлерден көруге болады.

Ою - өрнек түрлері мен атаулары:

Көк әлеміне байланыты өрнектер-ай, айшық жарты ай, жұлдыз, кемпірқосақ, күн.

Малға, малдың, денесіне, ізіне байланысты өрнектер: айыртұяқ, арқар мүйіз, атерін, қошқар мүйіз, тайтұяқ, түйе табан, омыртқа.

Аңға, аңның денесіне ізіне байланысты өрнекте: бөрікөз бөріқұлақ, итемшек, иттабан, иттіс.

Құрт құмырсқаға байланысты өрнектер алақұрт, жұлдызқұрт, көбелек, құмырсқа, құмырсқа ізі.

Құстарға байланысты өрнектер: қазмойын, қазтабан, құсқанат, құсмұрын.

Жер, су, өсімдік, гул, жапырақ, бұтақ, бейнелі өрнектер: ағаш, бітпес, гул, жапырақ, ша, сүйір.[26]

Қазақтың ұлттық ою-өрнектері мен оның атаулары көп. Ғалымдар әзірше 200-дей түрін ғана анықтайды. Қазақ оюларының мазмұны мал есіру мен аңшылықты, жер-су, көшіп-қону, көріністерін, күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі заттардың сыртқы бейнесін аңғартады және бәрінде де мүйіз оны үнемі араласып отырады. Әрбір оюшы ою-өрнек жасап, оған ат беріп, оны тұрмыста қолданған. Сондықтан қазақтың ұлттық ою-өрнектерінің ең басты мәнері, ең көп түрі және әр түрлі мәнер жасауда жиі қолданатыны «мүйіз» тектес ою-өрнектер. Ғалымдардың анықталуынша, ол ежелгі өрнек, сондықтан онда көбінесе мал шаруашылығы мен көшпенді өмір салты бейнеленген.

Мүйіз тектес ою-өрнектер кейде өте ұсақ, кейде өте ірі болып келеді. Ұсағы зергерлі кесте тігу, ағаш, сүйек, мүйіз ұқсату сияқты нәзік істерге қолданылса, ірісі кілем, алаша, терме алаша, текемет, сырмақ, ши орау, қоржын, киім-кешек, құрылысқа қолданылады.

Халық шеберлері мүйіз өрнегінен сан қилы мәнерлермен құбылта, бір элементке екінші, үшінші элементтерді қосып молықтырады да, құлпырған әдемі де мазмұнды композиция жасайды. Мұндай мүйіз тектес ою-өрнектер Тізбегін Қазақстан Республикасы ғылым академиясы уйінің ішкі тіреулерінің төбесімен жалғасқан жерінен көруге болады. «Мүйіз» тектес ою-өрнектерді бұрын-соңды зерттеуші ғалымдардың барлығы бұл өрнектердің негізгі қойдың, арқардың, ешкінің, сиырдың, бұланнның, бұғының, қодастың, еліктің мүйіздерін бейнелеуден шыққан деп түйеді.[27]

Табиғат пен қоршаған ортаның кәміл көркемдігін көзбен көріп қана қоймай, бар болмыс дүниесінің сұлулыққа деген таусылмас іңкәрлігінен туған ұлттық ою-өрнектер адам жанының нәзік пернелерін қозғап, сезімін оятатын сарқылмас бұлақ көзі. Адамның кеңіліні шаттандырып, зердесін ашатын, ойын кемелдендіріп, рухына қуат қосатын асыл мұра.

Ою-өрнекте композиция, симметрия, ассиметрия, колорит, ритм сияқты шарттардың үйлесімділігін, пропорциясын табу арқылы философиялық дүниетанымды жеткізу үлкен шеберліктен асқан талғамды талап етеді

Қазіргі заманның суреткер-дизайнерлерше таныс - пропорция, симметрия, ассиметрия, колорит, ритм, композиция сияқты теориялық ұғымдардан еш мағлұматы жоқ, дала шеберлердің ою-өрнектеріндегі өлшем мен геометриялық, пропорциялардың үйлесімділігіне, түс пен түрдің жарасымдығына ғажаптанбай қалуға болмайды!

Өрнектерге рең беруде шеберлер тек табиғи түстерді ғана пайдаланатын болған және бояудың қанықтылығын асқан талғампаздықпен орынды қолданған.

Өрнекті әшекеймен безендіретін колөнері туындыларының түрлері де, атаулары да өте көп. Солардың ішінде халық арасында көбірек тарағаны - ою-өрнек өнері. Ою-өрнек ерте заманнан бастап-ақ колөнердің барлық түрлерінің негізі болып келген.

«Ою» және «өрнек» деген сөздер ортақ мағынаны білдіргенімен, әрқайсысының өзінше ерекшелігі бар.

«Ою» - бір нәрсені ойып із кесіп алып, немесе екі затты оя кесіп қиюластырып әлде бір нәрсенің бетіне бедер түсіру дегенді білдіреді.

Ал «өрнек» дегеніміз, әр түрлі бедерлі бейнені із оюды күйдіріп, сырлап, жабыстырып, батырып, қалыптап істелетін көркемдеу әдісінің бір түрі. Сондықтан да осы екі ұғым көбінесе «ою-өрнек» деп қосарланып аталады. Оюшылық өнері суретшілік дарынды талап ететін күрделі өнер.[19.36]

Бір көрген ою-өрнектердің үлкен шеберлер жадына сақтап қалып, кейіннен қағазға түсіріп, қарапайым әдістің өзін неше түрлі өрімдер, мүйізшелермен өңдеп, оны жарғақ теріге батыра бедерлеп, ағашқа ойып із күйдіріп салып, киізге, матаға түсіріп алуан түрлі бұйымдар жасаған.

Қазақ ою-өрнек әлі түбегейлі, жан-жақты, толық зерттеле қойған жоқ, дегенмен, бұл өнер саласын белгілі бір жүйеге келтіру жұмысына этнографы өнертанушы - ғалымдар атсалысуда. Ал суретші-дизайнерлер ою-өрнек шеберлері негізгі көне үлгілерге сабақтастыра, замана талғамына сайтың элементтер сызып, олардың мыңдаған жаңа нұсқаларын жасап жаңа түстермен әрлеп, ою-өрнек өнері эстетикасын жоғары деңгейге көтерді.

Оюлардың бастапқы және жай формаларының пайда болуы, адамның мәдени қызметі сияқты, еңбек өнімділігінің қалыптасуы мен ерекшеліктерінің пайда болуымен байланысты. Ежелгі адамның таңырлық, тәжірибелік арасындағы өзара байланыс пен бірлік, сөзсіз қоршаған ортаға және көп объектілерінің, түрлердің, нышандардың пайда болуына әсер етті.

Мұндай себептердің арасында жиі кездесетін ою түрлері спираль тәрізді таңбалары. Олар теңіздегі қабыршақтардың, ұлу қабыршақтарын еске салады. Қабыршақтар бұл, өз кезегінде дәлірек график түрінде форманың ерекшеліктерін және Галактика қозғалыстарын қайталайды. Бұл мысал табиғатта пішім берудің көп тараған түрі. Осы жағдайда біз Галактика қозғалыстары нақтылы аса жоғары жылдамдықтың әсерінен қабыршақтың формасы оңай құрастырылуын ұсынамыз.

Арнайы әдебиеттерде мынадай пікір қалыптасқан: ортадағы исламның түрік халықтардың таратылуы тірі адамдардың суреттерін қолданбалы өнерде діни ұстанымдар бойынша тыйым салынған. Дегенмен мотивтерді қарастыру кезінде олардың дамуы исламның кірісіне дейін үстем болатын себептерін, ою-өрнектерін айшықталуы болған. Өткен өмірде өмір сүру кезінде өз бақташы – малшы халықтар, әлемді түсінуге көзқарастары және ұғынулары болған. Сақтардың, скифтердің дәуірінен бастай, (ерте көшпелілердің дәуірі деп аталатын), жануарлар түрінің, құстардың және жыртқыштардың суреттері олардың аңыздарының тақырыбымен табынуымен байланысты. Керек болса бірнеше рет қайталау арқылы суретшілер, ұжымының барлық мүшелері, кейіпкерлер ылғи бір жақсы түрлердің және әрбірін ерекше белгісін қайталау арқылы суреттерді ақыр соңында оюлы таңбаның күйлеріне дейін жеткізеді.

Сондықтан мағыналы ұстанушылық оюдың формалары бұл таңбалау жүйесі сияқты, қоршаған орта туралы мәліметтерді және оның құбылыстары сақтап, ұрпақтан – ұрпаққа берілініп отырған.

Қолданбалы өнердегі оюдың рөлі бұл қатыныста өте маңызды. Осыған байланысты ертедегі дәлелдерге сүйенсек, дәстүрлі тіркестер бұрынғы элементтермен қосылады. Бұл жоспар бойынша ою-өрнекті дамыту, өзінің генезистік ортақ түбірлері жартас өнерімен байланысты, таңбалы - бейнелі түрде бағытталған, барлық шексіз алуан түрлілікті тапсыру соның ішінде қорытылған дәрежелер және нышандардың абстрактілі графикалық нышандары түрде келеді.

Кез келген болжағыш халық тұрмыс-салтының ансамбліндегі оюлы композициялық, абстрактілі форманың элементтері, форманың конструктивті - майысқақ сапалары бар өзара байланысындағы композициялығының оюлы өңдеуінің жанында, шындық эстетикалық құндылықты, көркем бейнені жасауды қабілеттіліктер алатын өзінің идеялы - қызу мазмұнына қарастыратын зат әрдайым бола тұрады. Бұл факторлардың мәні, жоғарыда көрсетілгендей халықтың өткен өміріндегі (терминнің түсінуінде бұл түр) бейнелеу өнерінің жоқтығымен күшейеді. Ислам дінін келмей тұрып малшы халықтардың әлемі пішінді бейнелеу өнерінің дәстүрі араб халифатында орын алмады.

Қазақ ұлттық киімі Еуропалық саяхатшылар, зерттеушілердің анықтауынша XVII – XVIII ғғ. қалыптасқан. Келесі екі мың жылдықта киімнің негізгі пішінінің дамуы жалғасын тапты. Пішу, құрылымы және әрлеу әдістері, пішуді күрделілендіру заңды түрде айқындалды.

Қазақ ұлттық костюмінің қазіргі киім дизайны тәжірибесіндегі өзектілігі, дәстүрдің қолданылуымен айқындалады, сонымен қатар осы тақырыптың алдағы уақыттағы даму үдерістері айқындалып отыр.

Қазақ ұлттық костюмінің шығармашылық құрылымы мен оның қазіргі киім дизайнерлерінің салыстырмалы анализі бізге төмендегідей қорытынды жасауға әкелді: - Қазақ ұлттық костюмі ұлттың тарихи тәжірибесі мен оның дүниетанымдары болып табылады [4].

Қорыта келгенде, Қазақ ұлттық костюмінің негізгі рухани-эстетикалық, тарихи-мәдени қалыптастыру кешені болып табылады.

Ұлттық костюмнің көркемдік-композициялық құрылымдық сараптамасы жасалып, заманауи киім дизайны тәжірибесінде қолданылатын стилистикалық ерекшеліктері анықталды. Қазақ ұлттық киімінің классификациясына анықтамалар енгізілді [5].

Қазақстандық киім дизайнында қазақ ұлттық костюмнің дәстүрлі көркемдік-бейнесі белсенді қолданылып, заманауи дизайн дамуы тұрғысынан стильдердің араласуы және жобалау процесінде түрлі әдісте қолданылған.

Ұлттық нақыштағы элементтермен заманауи үлгідегі матаны қолдану арқылы бұйымды дайындадық. Тігілген бұйым құрылысы тарихи ұлттық киім элементтерімен және түстік шешімімен, конструкциялық құрылым ұқсастықтарымен зерттеле дайындалды.

1. Акишев К.А. Курган Иссык. Искусство саков Казахстана. - М.: Искусство, 1978. - 47-54 с.

2. Байпаков К.М. Великий Шелковый путь на территории Казахстана - Алматы: Адамар, 2007 - 11-32 с.

Аннотация

Канапьянова Р.Х. - к.п.н., ст. преподаватель КазНПУ имени Абая, Член Союза Художников РК

Абижанова А.Ш. – докторант 1 курса специальности «Изобразительное искусство и черчение» КазНПУ им. Абая

Художественный и исторический анализ национального орнамента в прикладном искусстве

Автор рассматривает образцы историй национального декоративно-прикладного искусства казахского народного орнамента, а именно линейные рисунки орнамента, символы, знаки и т.д. Раскрывает пути развития традиционных элементов декоративно-прикладного искусства казахского народного орнамента в современности.

Ключевые слова: современные изделия, художественные, конструктивные решения.

Summary

Kanapyanova Raushan Habdulmutalapovna - is a candidate of pedagogical sciences, doscent departments of the decorative-applied art, KAZNPU of the name of Abaya, Almaty.

Assem Abizhanova- 1st year doctoral specialty "Fine arts and drawing" KAZNPU of the name of Abaya, Almaty.

Artistic and historical analysis of national decorative pattern is in the applied art

The author considers the samples of national arts and crafts of Kazakh people, namely linear figures, symbols, signs, etc. made on rocks. Reveals the ways of development of Traditional elements of an applied art to the present time.

Keywords: modern products, art, design solutions.

ӘОЖ: 378.07

ҚАЗАҚ СӘНДІК ҚОЛӨНЕРІНІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН СИПАТТАМАСЫ

Бекенова Б.Н.- магистр, аға оқытушы

Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер теориясы мен әдістемесі кафедрасы,

Манасов Б.А.-оқытушы

Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер теориясы мен әдістемесі кафедрасы,

Мақалада кәзіргі көркемдік білім беру жүйесіндегі жаңа талаптар мен өзгерістер және сәндік қолөнер мамандарын дайындаудың ерекшеліктері айтылады. Қазақ сәндік қолөнерінің тарихы, дамуы жайлы түсініктеме және түрлеріне анықтама берілді. Сәндік қолөнер түрлерін меңгерудегі теориялық білімнің маңызы сипатталып, техникасы, технологиясы алуан түрлілігі көрсетілді.

Кілтті сөзер: сәндік қолөнер, зергер, темір өңдеу, ағаш өңдеу, тоқыма, шебер.

Болашақ жас мамандарға ұлттық тәрбие берудің негізгі бағдарлы идеялары еліміздің Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» халыққа жолдауында былай деп жазылған: «Толық өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды бойымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылғанымыз жөн» [1]. Демек, – жас мамандарды ұлттық мәдениеттер мен адамзаттық құндылықтар, тарихи мұраларымызды сақтай отырып даярлау міндетті болып тұр.

Осы жоғарыда қойылған міндеттерді жүзеге асыруда көркемдік білім берудегі «Сәндік қолөнер» мамандығы бойынша маман даярлаудағы міндеттер мен мақсаттарды жүзеге асыру барысы өзекті. Өзіндік оқу жұмыс жоспары негізінде жүзеге асырылатын сәндік қолөнер мамандығының оқу мерзімі төрт жылды қамтиды. Өнер бакалавры дәрежесін алуға лайықты да, кәзіргі нарықтағы сұранысқа жауап бере алатын болашақ маманның әлеуметтік әлеуетінің жоғары, орташа, төмен болуы әбден мүмкін. Маман даярлауда өзіндік қайшылықтары мен табыстары қатар жүріп жатады. Жеке тұлғаның өз мамандығын игерудегі өзіндік психологиялық күй кешіп, өтпелі кезеңдерді өткереді. Бұл жағдайлардың бәрі педагог мамандардың міндетті пәндерді, кәсіптендіру пәндерін және таңдау пәндерінен теориялық, практикалық білімдер беруде байқалады. Мамандықты игерудегі аса бір ерекше цикл кәсіптендіру пәндері болып табылады. Осы кәсіптендіру цикліндегі міндетті және таңдау пәндерінің дұрыс жоспарланып, бүгінгі білім беру ісіндегі педагогикалық шеберлікпен жүзеге асырылуы өте маңызды, әрі жағымды жағдайларға жеткізеді. Себебі, бүгінгі жоғары кәсіптік білім беру жүйесіндегі талап-тілектер мен жауапкершіліктер орасан. Жаһандану барысындағы қазақ елінің өзінің ұлттық тарихы мен дамуына, мәдениетіне, діліне қатысты қазақ сәндік қолөнерінен болашақ маман иесін дайындау өте өзекті. Педагогикалық емес, шығармашылық бағыттағы бұл мамандықтың болашақ өнер бакалаврлары қазақ сәндік қолөнерінің негізінен, түрлерінен, дайындау техникасы мен технологиясынан, дәстүрлі және дәстүрлі емес үлгілерінен, дизайнынан, жіктелмесінен білімдері жоғары болуы үшін оқу үдерісіндегі мамандық педагогтарының біліктілік, шығармашылық, ғылымилық әлеуеттері көп себепші. Осы орайда, жоғары білім беру мекемелеріндегі оқу үдерісін ұйымдастыру мен жоспарлауының, мамандықтың Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым

министрлігі талаптарына сәйкес кадрлық әлеуетінің ғылыми дәрежесінің де белгілеген талапқа толық жауап беруін қадағалауы да орынды. Бұл жаңаша білім беруді қамтамасыз етудегі алғашқы қадамдардың бірі ретінде педагог-мамандардың ғылыми біліктілік дәрежесін жетілдіруі жүктелуде. Яғни, қазіргі жоғары білім баллондық жүйесіне қатысты, магистратура, докторантурада толықтыру мәселелері. Ғылыми дәрежесі жоқ профессор-оқытушылар құрамының өз пәнінің мәселесі аясында, ғылыми-практикалық конференцияларға қатысып, тезистер, мақалалар жариялауы міндеттелуде. Сәндік қолөнер шеберлігін практикалық тұрғыда жетік меңгеріп, қол еңбегінің қызығушылығымен шеберлікті шыңдап, жазу мен оқу үдерісін тыс қалдырып қойған оқытушылар құрамы да баршылық. Ал, бүгінгі талап өнердің қай түрі болмасын, теориялық білімді ғылыми-әдістемелік жүзеге асырудың талабы күшеюде. Бұл мақаламызда осы жоғары да айтылғандар негізінде, сәндік қолөнер бойынша түсініктеме дәріс ретінде жинақталған материалымыз жайлы жариялаймыз.

Тарихы мен дамуына түсініктеме. Қазақ сәндік қолөнерінің өсу жолы, өзіне тән даму тарихы бар. Ол тарих ерте заманнан басталады. Оған Қазақстан жеріндегі бұрын соңды жүргізілген архелогиялық зерттеулердің нәтижесінде анықталған мәдениеттің үлгілері дәлел болады. Мұның өзі қазақ өнерінің республика жерінде мекендеген сақ, үйсін, қыпшақ, ғұн және тағы басқа көне түркі тайпаларының төркіндігінің айғағы. Жергілікті және көне мәдениет сырттан келген мәдениет элементтерінің сан толқынынан бойына сіңіріп, үнемі жақсару үстінде болды.

Қазақ халқының мәдениеті мен өнері – оның тарихи болмысының құрамдас бөлігі. Рухани өнердің өмірге келуі, біртіндеп дамуы, халықтық сипат алуы оның біртұтас бөлінбейтін құбылыс екенін аңғартады. Қазақ халқында өнердің көнеден келе жатқандығын дәлелдейтін деректер баршылық. Мұны қазақ даласындағы қазба жұмыстардың нәтижесі, яғни алғашқы қауымдық құрылыс кезеңіндегі тас және қола дәуірлер көне бұйымдары мен тасқа салынған бейнелі, бедерлі суреттер айқындайды. Ұлтымыздың өнерінің тамыры тереңде жатқандығын кең байтақ даламыздағы тұңғыш қауымдастық тұсындағы Андронов мәдениеті – Қазақстан, Сібір және Орталық Азия аумақтарын мекендеген тайпалар мәдениеті болып табылады. Ал Беғазы-Дәндібай мәдениеті б.з.д. XI-IX ғасырларға жатқызылады. Қоғамның рухани мәдениеті мен өнерінің іргетасы тым ерте кезеңдерден бастап қалыптасты. Ежелгі Қазақстан өнері үш кезеңнен: *тас дәуірі, қола дәуірі, темір дәуірі*. Тас дәуірінің өзі үш кезеңге бөлінеді: плеолит - бастапқы, мезолит - ортаңғы, неолит - соңғы кезең.

Қазақ сәндік қолөнер тарихы көшпелі өмірдің салт-дәстүрімен тығыз байланысты. Халық шеберлері сәндік қолөнер мұраларын өмірге әкелді. Яғни, ұста, зергер, ісмерлердің еңбегінің нәтижесінде қазақ ұлты қолөнерінің көркем туындылары біздерге жетті. Назар аударатын болсақ, ұсталар: найза, айбалта, семсер сияқты қару-жарақ түрлерін жасады. Ағаш бұйымдарын дайындайтын шеберлер киіз үйдің сүйегінен бастап, үй жиһаздарын: сандық, кебеже, асадал, тостаған, ожау, асау жасаса, музыка аспаптары: домбыра, қобыз, шертер, т.б. даярлаған. Зергерлер сәндік әшекей бұйымдар: сырға, білезік, алқа, өңіржиек, бойтұмар, шашбау, т.б. жасады. Тігіншілер, тоқымашылар және ісмерлер тоқыма, киіз басу, киім тігу өнерін дамытты.

Қазақ сәндік қолөнерінің түрлері ағаш өңдеу, тері өңдеу, темір өңдеудегі технологиялық ерекшеліктері мен дайындалу жолдары болған.

Киіз – көп қолданылатын материалдың бірі. Жүннен жасалған бұйымдардың ішінен кілем, текемет, сырмақ, алаша, түскиіз, қоржын, т.б. түрлерін атауға болады.

Қазақ халқы қолөнерінің шығуы ежелгі дәуірден басталады. Жоғарыда берілген мәліметтер Қазақстан территориясынан табылған қола дәуіріндегі ескерткіштер: сүйектен жасалған керамикалық бұйымдар (құмыралар, зергерлік бұйымдар, құрал-саймандар, ас үй заттары және т.б.), мыс, қола және алтыннан жасалған әшекейлер дәлелдейді.

Қола дәуірінде сүйек ұқсату өнері кеңінен дамыды. Шортанды бұлақ мекенінен, Қарқалы даласынан шағын, жарты ай пішінді жылтырақ түйме, үшбұрыш және ромб тәрізді жылқының жілікті сүйегі, екі шетінде екі қатар ұсақ үшбұрыштар түсірілген және ортасына шеңбер тәрізді күн әлемі бейнеленген пластина табылған.

Қостанай маңындағы Алексеевка ауылынан табылған сүйектен жасалған түймеліктерге ойылған ою-өрнектер де аса зор көркемдік қызығушылық тудырады. Қазақ сәндік қолөнерінің шығу тегі ертедегі Қазақстан территориясын мекендеген сақ, үйсін, ғұн және басқа да тайпалар өнерінің дамуынан да негіз алады. Өйткені, олардың тұрмысы мен шаруашылығында ортақ ұқсастықтар көп. Олардың бәрі де көшпелі өмір салтын кешіп, қолөнермен айналысқан.

Қазақ халқының зергерлік өнерінен де ерекше шеберлікті көруге болады. Қазақ зергерлері зер салып бедерлеуде дәстүрлі өрнектер мен сәндік ұтымдылықты сақтай білген. Тоқыма өнері де көнеден келе жатқан қолөнердің бірі болып табылады. Кілем тоқушы шеберлер қазақтың қолөнеріне өз үлестерін қоса білді. Тоқыма өнерінің түрлері – кілем, алаша, ши тоқу, гобелен өнері жылдан-жылға дамып келеді. Әсіресе қолөнер кәсібімен айналысқан шеберлер шығармашылығы қазақ халқының мәдениетін жаңа қырынан байытып отырды. Сәндік қолөнерге әр дәуір өзінше өшпес із қалдырып, көркемдік жағынан өз әсерін тигізді. Сәндік қолөнер туындылары айналадағы құбылыс, күнделікті кәсіп, қоғамдық құбылысқа қарай өзгеріп, ұрпақтан – ұрпаққа мирас болып келеді. Ғасырлар бойы екшеліп, көркемдік сапасы артып, күні бүгінге дейін жеткен қолөнер қазіргі заманмен ұштасуда. Қазақ халқының тұрмысында ежелден бері ағаштан жасалатын үй бұйымдарының алатын орны ерекше.

Ағаш өңдеуді кәсіп еткен шеберлерді халық олардың өндіретін бұйымдарына қарай: *үйші, ерші, арбашы, ұста* деп даралап бөлген. Қазақ шеберлері ішінде ел арасында тұрып, тері илеуді кәсіп еткендері де аз болмаған. Осындай ісмерлер Семей, Өскемен, Омбы, Орынбор, Верный, Тараз, Ақмешіт (Қызылорда) қалаларында тері илеп, былғары жасауды үйреніп, кейінірек ел арасына шығып, осы кәсіппен айналысқан. Жетісу өнер шеберлері күнделікті тұрмыс мүмкіндіктеріне қарай киім-кешек тігуде, ат әбзелдерін сәндеп, әшекейлеуде аянбаған. Ерте заманнан күні бүгінге дейін өнердің озық үлгісі ретінде ғана емес, әсемдігімен әрі ыңғайлығымен де пайдаланудан қалмай келе жатқан бұйымдар – ұлттық киімдер. Археологиялық қазбалар арқылы күні бүгінге дейін жетіп, мәдени мұраға айналған сәндік қолөнер туындыларын халық мәдениетінің бастауы деп білеміз.

Қазақ сәндік қолөнері туралы, тәрбиелік мәні жайлы Ө.Марғұлан, Х.Арғынбаев, Ө.Жәнібеков, Н.Сәрсенбаев, С.Қасиманов, еңбектерінде көрсетеді.

Қазақтың сәндік қолөнерінің мәні өте ауқымды және көптүрлі. Өйткені, Қазақстанда қазан төңкерісіне дейін тері ұқсату және етікшілік, тас өңдеу, ағаш ұқсату, тоқымашылық, кілем тоқу, кесте тоқу орташа дамыған.

А.Левшин қазақтардың тәрбиелеу дәстүрін айтқанда «Қазақта балаға әкеден гөрі ана көп қарайды, қыздарын үй ішіндегі өнердің бәрін үйретеді» деп айтқан [3].

Сәндік қолөнер шеберлері шығармашылық ерекшеліктері студенттерге әсемдікке тәрбиелеу іс-шараларын жүргізудің формаларын дәрістер оқу, бейнефильмдер көрсету, мұражайға экскурсия жасау, әңгімелесу, өнер адамдарымен кездесу, қазақ сәндік қолөнер шеберлерінің шығармашылық апталығын өткізу т.б. Болашақ сәндік қолөнер мамандарында өнерге үйретуде теориялық негіздері қазақтың ағартушы педагогтары мен ғалым-педагогтарының еңбектерінде мазмұндық талдау арқылы жасалынған.

Сәндік қолөнері шеберлерінің шығармашылығын оқу-тәрбие үрдісінде пайдаланудағы мамандардың іскерлігі мынадай бағыттарды қамтиды:

а) халық шеберлері жасаған бұйымдарды іріктеу арқылы болашақ мамандарға сәндік қолөнер түрлерінен білім беру, көркемдік білім беру мүмкіндіктерін ескере отырып лайықты бұйымды таңдап алуы; б) таңдалған бұйымдардың тәрбиелік мүмкіндіктерін анықтау – олардың эстетикалық, әсемдік сезімдері, әсемдік талғамы, әсемдік көзқарастарын дамыту мүмкіндіктерін ашып көрсетуі; в) студенттердің қолөнер шеберлерінің туындыларын пайдалану негізінде еңбек іс-әрекетін ұйымдастыруы; өнер туындыларын талдауға үйрету, қарапайым қолөнер бұйымдарын жасау жолдарын түсіндіре білуі; г) қолөнер шеберлері шығармаларын талдау даярлығын меңгеруі; д) сәндік қолөнер шеберлерімен кездесуін өткізу, қолөнер шеберінің шеберханасына немесе қолөнер көрмесіне экскурсия ұйымдастыруы; қолөнер апталығын ұйымдастыру іс-шарасын өткізудің нәтижесін талдауы арқылы айқындалады.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030: Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы: Білім, 2001. - 96 б.
2. Марғұлан Ө. Казахское народное прикладное искусство. – Алматы: Өнер, 1986. – Т.1. - 256 с.
3. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих орд и степей. - Спб., 1832. – Ч.III.
4. Қасиманов С. Қазақ халқының қолөнері. – Алматы: Қазақстан, 1995.-240 б.

Аннотация

Бекенова Б.Н.- магистр, старший преподаватель *кафедры методики и теории изобразительного и декоративно-прикладного искусства*

Манасов Б.А. - преподаватель кафедры методики и теории изобразительного и декоративно-прикладного искусства

Виды и описание казахского декоративно – прикладного искусства

В статье рассматриваются новые требования и особенности подготовки специалистов в системе художественного образования по специальности декоративно-прикладного искусства. Даны определения и объяснения о различных ее видах в историческом развитии казахского декоративно-прикладного искусства. Показаны разновидности технологий, значение в усвоении теоретических знаний с описанием видов декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, ювелир, обработка металла, обработка дерева, ткачество, мастер.

Summary

Bekenova B. N. - senior teacher of department of methodology and theory of fine and decoratively-applied art

Manasov B. A. - teacher of department of methodology and theory of fine and decoratively-applied art

Types and description of the kazakh arts and crafts

In article new requirements and features of training of specialists in system of art education as arts and crafts are considered. The opredeleniia and explanations about her different types in historical development of the Kazakh arts and crafts are offered. Kinds of technologies, value in assimilation of theoretical knowledge with the description of types of arts and crafts are shown.

Keywords: arts and crafts, jeweler, metal working, processing of a tree, weaving, master.

Раздел IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

УДК 5527

КУЛЬТ НЕБЕСНОГО КОНЯ У ДРЕВНИХ КОЧЕВНИКОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА

(на материалах полевых исследований петроглифов
урочища Теректы-Аулие)

Шайгозова Ж. – к.п.н., член СХРК, Институт искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая
Султанова М. – кандидат искусствоведения, член СХРК, Институт искусств, культуры и
спорта КазНПУ им. Абая

В статье представлены полевые материалы экспедиции членов и экспертов Национального комитета по охране нематериального культурного наследия Казахстана при Национальной комиссии РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО и съемочной группы студии «Мерген», прошедшей с 28.04 – 04.05 2016 года в Жезказганско-Улытауском регионе Карагандинской области. В качестве, подтверждающего факта эндогенного характера степного коневодства региона и традиционных праздников, связанных с ним была произведена фото- и видеосъемка наскальных изображений лошадей Теректы-Аулие - древнего святилища, с эпохи бронзы связанного с культом коня и сохранившим свою культовую роль святого места до нашего времени.

Ключевые слова: культ коня, Теректы-Аулие, эпоха бронзы, сакский и тюркский периоды

В центре степных просторов Сары-Арки в 90 километрах на восток от города Жезказган уютно расположилось живописное урочище Теректы-Аулие – один из значительных историко-археологических комплексов Центрального Казахстана, состоящий из галереи наскальных рисунков-петроглифов, неолитической стоянки, поселений и некрополей эпохи бронзы, курганов раннего железного века и издревле популярное место поклонения. Дорога к Теректы-Аулие лежит через прекрасные степные ландшафты. На расстоянии видимости, кое-где виднеются *кыстау-зимовки* современных коневодов, чьи табуны лошадей мирно пасутся на богатых пастбищных угодьях, еще не высушенных летним солнцем. И вот, вдалеке показались растянутые по ширине скалистые сопки. Это и есть, урочище Теректы-Аулие.

Специалисты отмечают, что самое раннее историческое упоминание о урочище Теректы - Аулие имеется в работах аль-Бируни (XI в.) и относится к рисункам человеческой стопы и конских копыт вблизи водных источников [1, с. 6]. Аль-Бируни в своем сочинении приводит региональную легенду о мусульманском отшельнике Хазрете-Али, обосновавшемся в урочище Теректы-Аулие. Согласно легенде: «весь израненный в борьбе с местными кочевыми племенами Хазрет-Али решил умереть на гранитных сопках, места, которые ему понравились. Привязав на вершине своего коня, совершив молитву, он выбрал среди камней место и прилег в удобное ложе. Утром, проснувшись, Хазрет-Али не поверил в чудо. Раны все исцелились и он поднялся совершенно здоровым. У святого родника он увидел одинокое дерево – терек (тополь)» [2, с. 172]. Считается, что именно Хазрет-Али назвал эту местность Теректы-Аулие. Народная молва приписывает этому мифическому персонажу фольклора след стопы, выбитый на вершине самого высокого холма урочища. Эта «стопа, направленная в сторону Мекки, естественно, напоминает о том, что каждый мусульманин должен стремиться исполнить свой основной столп исламской веры - паломничество в Мекку, придерживаясь канонов религии» [3, с. 3].

Урочище окутано и другими тайнами, и легендами. К примеру, местное население хранительницей урочища считает двуглавую змею, живущую в колодез с кремневыми жилами. Металлическая сетка, покрывающая колодез обильно обвита лоскутками разноцветных полосок ткани – одному из многочисленных знаков коллективной памяти доисламского периода казахов, в широком смысле означающего желание исцеления от различных недугов, как телесных, так и душевных. Подобные лоскуты встречаются и на кустарниках и ветвях деревьев в урочище, а на одной из сопки возвышается оплетенный лоскутами молитвенный флаг в виде деревянного шеста. Кое-где в

расщелинах сопок заткнуты куски белой материи, называемой казахами – актық, демонстрирующие открытость и чистоту намерений.

Гид экспедиции по Теректы-Аулие археолог Сембинова Л.А. рассказала нам процедуру сеансов оздоровления паломников, включающая: чтение Корана, жертвоприношение и угощение, питье целебной воды из святого источника, скатывание по заполированной до блеска дорожке на наклонной плоскости одной из сопок с загадыванием желаний, ночлег на урочище и др. Как мы видим, набор лечебных процедур – это микс из языческих и мусульманских элементов. Возможно, поэтому за урочищем с древности прочно закрепился термин «святилище». Об этом говорит и само его название в переводе с казахского языка означающее: Аулие – Святой, а Терек (Байтерек) – Тополь, в сознании казахов фигурирующий как аналог *Мирового Древа*. Кстати, на эту мысль наталкивают и разноцветные лоскутки на деревьях и кустарниках, как и сам шест.

Отмечая, характеристики святынь вообще, археолог З. Самашев пишет, что ими принято называть «долговременно функционировавшие многокомпонентные сакральные центры сосредоточения духовной культуры человеческих сообществ, а конкретно - своеобразные храмы под открытым небом, где благодаря нахождению комплекса почитаемых объектов - скал с пригодными для нанесения рисунков плоскостями, водных источников, жертвенных площадок, скальных расщелин, гротов, валунов - совершались различные культово-мистериальные действия, приуроченные к важнейшим событиям календарного или иного цикла в жизни конкретных социумов и связанных с их религиозно-мифологическими представлениями» [4, с. 32].

В этом аспекте, урочище Теректы-Аулие служит своеобразным местом силы или духовным центром, храмом под открытым небом уже многие тысячелетия, о чем свидетельствуют не только исполнение паломниками в сегодняшней реальности различных религиозных и лечебных обрядов, синтезирующих древние языческие культы и мусульманские традиции, но и богатые сюжеты теректинских петроглифов - «молчаливые» свидетели, давно минувших дней. Огромный интерес представляет не только техника нанесения рисунка, когда сначала художником наносился контур изображения и только потом рисунок по контуру выглаживался галечником, но и сам сюжет теректинских петроглифов.

Их сюжетная линия многообразна, здесь присутствуют «несколько вариантов изображений быков с разной длиной и формой рогов; бактрианов, рисунки 12-ти козлов, расположенных друг за другом по спирали возможно, олицетворяющих с периодом жизни человека «мүшел» или календарем. Встречаются рисунки животных с длинной клювовидной мордой, с укороченными ногами и древовидными рогами, напоминающие оленей; трехпалого хищника из семейства кошачьих с длинным спирально закрученным хвостом и телом лошади» [1, с. 6].

Но, все же главный герой петроглифов - Конь/Лошадь. Именно, ему посвящено более 90% теректинских изображений, которые датируются специалистами тремя эпохами: бронзы, сакским и тюркским периодом, отмечает Сембинова Л.А. [5]. Большинство из них относятся к эпохе бронзы. Примечательно, что лошадь бронзы изображалась древними художниками статично/без движения, но узнаваемо реалистично, четко различаемы холка, конский хвост и другие более мелкие детали. Изображение ориентировано на восток. Специалисты отмечают, что в эту эпоху части тела лошади соотносились с моделью Космоса, были его метафорой. Так, «в индоевропейских ритуалах жертвоприношения (например, в древнеиндийском) части тела жертвы ассоциировались с элементами космоса: передняя часть - восток; задняя - запад; 4 ноги - 4 стороны света; голова - небо, бог Агни; тело - Земля; хвост - нижний мир» [6, с. 34-36].

Восточная ориентация лошади теректинских петроглифов продолжается и в скифо-сакское время. Но, здесь художник уже стремится изобразить лошадь в динамике, в движении. Появляются рога и крылья - характерные признаки божественности и царственности. Что, находит параллели в изобразительном творчестве ранних кочевников скифо-сакского ареала в других регионах Казахстана (Иссык, Тенлик, Бес-Шатыр, Берель и другие). В этом аспекте, иссыкские композиции «золотых коней и солнечная квадрига – символ движения Солнца по небосводу или пути солярного божества через 4 угла света» [7, с. 34] в центре с одним конем представляют последнего в качестве главного символа Космоса.

В тюркскую эпоху на Теректы-Аулие появляются петроглифы с изображением всадников на лошади, ориентированных на запад. Среди этих петроглифов обнаружено изображение лошади,

приносимой в ритуальную жертву. Что, несомненно говорит о продолжении и наращении палитры древнего культа коня новым колоритом.

Нам бы, хотелось сконцентрироваться на одной очень интересной композиции из всех наскальных изображений Теректы-Аулие, которая на наш взгляд, наиболее рельефно показывает эндогенный характер культа коня в Жезказганско-Улытауском регионе и табунном коневодстве в целом. Так, в 1,5-2 км на запад от основного массива петроглифов на небольшой возвышенности изображена лошадь, ориентированная на восток. Сразу поражает размер лошади, составляющий в ширину 1,5 м. и в высоту в 1 м. Данный петроглиф по мнению, известного этнографа и исследователя казахской лошади А.У. Токтабая, самое большое ее изображение в Центральной Азии.

Композиция выполнена практически реалистично. Позу же коня, ученые характеризуют как «динамичную позу», «готовностью к совокуплению» [1, с. 7]. По линии спины лошади древний художник расположил 24 углубления, которые символизируют союз 24 племен (родов) региона. Эти углубления, пройдя по линии спины лошади упираются в «Алтайский крест», расположенный на голове лошади, что говорит о нем как о Высшем Божестве. По мнению Сембиновой Л.А., это изображение одомашненной лошади – Айгыра/Самца/Солнца символа богатства, достатка, единства и процветания всех 24 – х племен региона [5].

В свою очередь, Бедельбаева М.В. считает, что над лошадью изображены «25 лунок различного диаметра (от 4 до 7 см) и глубины (от 0,5 до 1,5 см). Над головой (между первой и второй лунками) вписан крест. Аналогичный крест расположен над изображением в 1,5 м выше по плите [1, с. 7]. При этом, вокруг главной лошади – центра композиции расположились мелкие изображения жеребят и кобылиц, «горного козла и неопределенных животных, ориентированных в разные стороны и расположенных хаотично, бессистемно» [1, с. 7]. Но, мнения специалистов сходятся в одном: данная композиция символизирует собой «модель Вселенной с центром - солнцем, воплощенном в коне и олицетворяющем одновременно его оплодотворяющую силу [8, с.31].

Подытоживая первую часть обзора нашей экспедиции, мы представляем определенные выводы, которые способны пролить свет на проблематику *Коня* как единицы культурного кода Жезказганско-Улытауского региона. В этом отношении значение урочища Теректы-Аулие неопределимо. Так, вся сакрализованная территория Теректы-Аулие, некогда служившая обрядовой жизни индоевропейских племен - коне-, солнцепоклонников, диахронически отражаясь в тенгрианском мировоззрении тюркских кочевников, где *Конь* продолжая статус *Царя* становится зооморфным образом Бога-Тенгри, а впоследствии пройдя осмысление ислама культ коня возродился с новой силой, привнося свежую суфийскую эстетику и поныне предстает перед нами в качестве своеобразного Центра духовного очищения, дарующего человеку исцеление от многих болезней, исполнения желаний и долголетия, практикуемого в народной среде до сих пор. И здесь, *Конь* предстает в ипостаси Великого врачевателя, целителя душ.

Мы смело можем сказать, что Теректы-Аулие, рассматриваемое через концепт «Лошадь/Конь» говорит об ее особом статусе Божества, Демидурга и Покровителя этих краев с давних времен, выступающего в качестве одной из главных жизнеобеспечивающих единиц Жезказганско-Улытауского региона до настоящих дней.

1. Бедельбаева М.В. Научно-исследовательские и консервационные работы на святилище Теректы-Аулие в Улытауском районе// Вестник Карагандинского университета. Серия «История. Философия. Право». - 2010. – № 2 [58]. - С. 5-11.
2. Турсинбаева К.С., Артемьев А.М., Абдреева Ш.Т. Петроглифы Теректы-Аулие Центрального Казахстана//Вестник КазНУ. Серия экологическая. -№ 2/1 (38). – 2013. – С. 170 – 172.
3. Чумакова З. Святой источник с тополями, или Теректы-Аулие//Жезказганская правда, 2003 – 15 августа, С. 3.
4. Самашев З. Петроглифы Казахстана. - Алматы: Өнер, 2006. - 200 с.
5. Сембинова Л.А. Из интервью в Урочище Теректы-Аулие, 1 мая 2016 года.
6. Валиханов Ч. О киргиз-кайсацких могилах и древностях вообще // Собрание сочинений: В 5 т. - Т. I -Алма-Ата: Гл. ред. Каз. сов. энцикл., 1984. - 431 с.
7. Акишев А.К. Искусство и мифология саков. – Алма-Ата, Наука, 1984. – 176 с.

8. Ишангали С. Изображение коня в петроглифах Теректи Аулие (Центральный Казахстан) // Историко-культурное наследие Северной Азии: Сб. науч. тр. - Барнаул: Изд-во АГУ, 2001. - С. 29-32.

Түйіндеме

Шайгозова Ж. – п.э.к., ҚРСО мүшесі, Абай атындағы ҚазҰПУ Өнер, мәдениет және спорт институты

Сұлтанова М. – өнертану кандидаты, ҚРСО мүшесі, Абай атындағы ҚазҰПУ Өнер, мәдениет және спорт институты

Орталық қазақстанның ежелгі көшпелілердің аспан ат табынушылығы
(Теректі- аулие петроглиф далалық зерттеу материалдары арқылы)

Бұл мақалада материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі Ұлттық комитетінің ҚР ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі Ұлттық комиссияның мүшелері және сарапшылардың және «Мерген» студиясының түсіру тобы Қарағанды облысы Ұлытау-Жезқазған өңіріндегі экспедиция өткен 2016 28.04-04.05 материалдар жарияланған. Фактісін растайтын басқа эндогендік сипаттағы дәстүрлі мерекелер ретінде есептейді өңір және оларға байланысты фото - және бейнетүсірілім аулие Теректі ауылы - қола дәуіріндегі ежелгі суреттер жартас жүргізілген болса, біздің заманымыздың дейін өз діни қасиетті орны мен рөлін ат жылқы ғибадатхананы мәденимен байланысты шығатын.

Кілтті сөздер: қола дәуірі және түркі кезеңдері, аттың аулие Теректі ауылы сакский ғұрыпы

Summary

Shaygozova Zh.N. - k.p.n., member UAPK Institute of Arts, Culture and Sports KazNPU name of Abai
Sultanova M. - is the candidate of art criticism, the member of AURK, Institute of arts, culture and sport of KAZNPU named of Abai

Cult of the heavenly horse at ancient nomads of the central kazakhstan
(on materials of field researches of petroglyphs
natural boundaries Terekty-Auliye)

In article are presented field materials of expedition of members and experts of National committee on protection of non-material cultural heritage of Kazakhstan at the National commission of RK for UNESCO and ISESKO and a film crew of the Mergen studio which has passed since 28.04 - 04.05 2016 in the Zhezkazgan-Ulytau region of the Karaganda region. In quality, the confirming fact of endogenous nature of steppe horse has been made breeding of the region and traditional holidays, related photo and video filming of rock drawings of horses of Terekty-Auliye - the ancient sanctuary, since an era of bronze connected with a cult of a horse and kept the cult role of the holy site till our time.

Keywords: cult of a horse, Terekty-Auliye, bronze era, saksy and Turkic periods

ӘӨЖ 792.072

САХНАЛЫҚ БЕЙНЕ ЖАСАУДЫҢ ШЕБЕРІ

Нұрпейіс Б.К. –өнертану докторы, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры
(bakytn_70@mail.ru)

Мақалада Қазақстанның еңбек сіңірген артисі Рахилам Машурованың М.Әуезов атындағы академиялық драма театрының сахнасында сомдаған рөлдері талдау нысанына алынған. Актриса өзінің шығармашылық еңбек жолында әлемдік және орыс, қазақ классикалық пьесаларынан бөлек тарихи, заманауи драмалық туындыларда да қайталанбайтын бейнелер жасады. Оның рөлдері

көрермендер санасына өзгеше эстетика, өзгеше психологиялық әсер етуімен бедерленді. Кейіпкерлерінің интонациялық бояуы, ойлану-толғану сәттері, сөз сөйлеу мәнерлері өмірдің өзінен алынғандай айшықты болды. Ол әрбір кейіпкердің сезімін тереңнен толғап, оқиғаның өрбуіне сай психологиялық тебіреністерін нанымды бере біледі. Психофизикалық, пластикалық тұрғыда көз ілеспес жылдамдықпен өтетін әрекет үстінде кейіпкердің даралығын таныта алуы Р.Машурованың актерлік шеберлігінің нәтижесі ретінде зерттелді.

Кілт сөздер: театр, шығармашылық, спектакль, сценография, режиссер, актер.

Өнер өлкесінде бірегей туған қайталанбас ірі тұлғалар болады. Қазақ театр өнерінің биік белестерге көтерілуіне орасан зор еңбек сіңірген дарынды да, майталман шеберлердің бірі Машурова Рахиям Әбдрахманқызы сондай өзгеше жаратылған жан. Биік мақсаттарға қол созған арманшыл бойжеткен Алматы қаласындағы Мемлекеттік Құрманғазы атындағы консерваторияның театр факультетінің актерлік бөліміне қабылданып, аталған оқу орнын үздік бағамен тәмамдайды. Студент кезінен сабаққа деген алғырлығымен, зеректігімен көзге түскен Рахилам Әбрахманқызы мектепті орыс тілінде бітіргеніне қарамастан қазақ тілін өз бетінше оқып еркін игеріп алады. Бұл туралы курстасы, белгілі театр сыншысы Әшірбек Төребайұлы былайша еске алған болатын: «Ұйғырдың осы бір пысық та ұшқыр қызы бертін келе талайымыздың тәубемізді есімізге түсірді. Әйтсе де, биге де, тілге де, ең бастысы, мамандық болып есептелетін актер шеберлігі пәніне де қырғидай тиді. Нағыз «қасқырдың» өзі болып шықты. Тынымсыз, дегбірсіз. Таңның атысы, күннің батысы консерватория кластарынан шықпайды. Қазақ тілінің оқулықтары қолынан түспегеніне түгеліміз куәміз. Алуан түрлі сөздердің түп-төркінін, ауызекі айтылу үлгісін (орпозия) немесе жазылу жобасын (орфография) сұрастырып, дүйім студенттерді ығыр қылғаны көз алдымызда. Қысылып, қымтырылғанын көрген емеспіз. Ойына түсіп кетсе, көшеде келе жатқан кез келген қазақтан сөз мәнісін сұрап жату Рахиламға дағды болды. Соның арқасында ғана орыс тілді, ұйғыр қызы Рахиям Машурова қазақ сахнасының айтулы шеберлерінің біріне айналды» [1]. Міне, осындай талмай ізденудің арқасында қабілет-қарымын көрсеткен жас ару 1968 жылы М.Әуезов атындағы академиялық драма театрына актерлік қызметке қабылданды. Содан бергі шығармашылық ғұмыры осы қара шаңырақпен тығыз байланысып жатыр. Осы қасиетті сахна төрінен таңғы шықтай мөлдіреген таза, жүрегі сырға, көкірегі жырға толы лирикалық, романтикалық кейіпкерлерді ғана емес ішкі жан дүниелері қарама-қайшылыққа толы сан-алуан бейнелердің галереясын жасады. «Нағыз актер үшін рольдің үлкен-кішісі жоқ», – деп К.С.Станиславский айтқандай Р.Машурова кез-келген рольге аса үлкен ықыласпен кірісіп, қиял көкжиегінің кеңдігін, тасқындаған шабытының молдығын әрдайым танытып отырды. Тіпті, «Ана – Жер – анадағы» Жанболат, «Ана жүрегіндегі» Марат секілді ер балалардың бейнесін де сомдады. Өз мамандығын ерекше құрметтейтін актрисаның басты кредосы қандай роль берілсе де, кейіпкер жан дүниесін ашу болды.

Тәжірибе жинақтау, шеберлік ұштау, ел алдында өзінді еркін ұстап, сахналас серіктестермен ұғынысу аса маңызды. Р.Машурова қазақ сахна өнерінің шашасына шаң жұқтырмайтын небір дүлдүл өнерпаздары С.Қожамқұлов, С.Майқанова, Б.Римова, Н.Жантөрин т.б. сахналас бола жүріп, өзінің шабыт шалымын, өнер адамына тән өрелі өнерін көрсете алды. Әсіресе, ұлттық бояуы мол, ішкі толғанысы толассыз ағыл-тегіл дарын иесі Сәбира апаның рөлмен жұмыс жасаудағы ізденістері қайран қалдыратын. Сахнадан сан тағдырлы, алуан мінезді әйел-аналардың қайталанбас бейнесін бедерлеген С.Майқановамен бірге бірнеше спектакльдерде қатар ойнауы жас актрисаның шыңдалуына зор әсерін тигізді. Шетінен жүйірік, ешкімге көлеңкесін түсірмей, тек қана шуақ шашатын, текті тарландармен сахналас болу бақытына ие болған Р.Машурова тамсана жүріп өзі де түледі. Адамды шыңдайтын, ұшыратын – ортасы. Расында да, ұлағат пен ұлылықтың қасиетті мекеніне айналған бұл театрда тау тұлғалы жұлдыздармен еңбек еткен Рахила Әбрахманқызы алға өрлей берді.

Сахна төрінде жасындай жарқыраған Р.Машурова сонау тұсаукесер алғашқы ролі Ә.Тәжібаевтың «Майрасында» (реж. Б.Омаров) Айбарша ролімен көрермендер назарын ерекше аударғанын театр сыншысы Қ.Қуандықов былайша жазған: «Ал, Айбарша – Рахилам Машурованы көру де бір ғанибет. Ол лапылдап жанып тұрған өрт. Сахнадағы серіктестерінің көңіл күйін қас пен қабағынан аңғарады. Сүйген, сенген адамына құлай берілу, қасына қасша қарау – Айбарша – Машуроваға тән мінез. Осымен бірге, Рахилам ойынында балалық аңғалдық, сүйкімділік ерекше

көзге түседі» [2]. Бұл мақаладан жас актрисаның серіктестерімен жарасымды қарым-қатынас түзіп, кейіпкер болмыс бітімі мен жаратылысын ашатындай әрекеттер жасағанын байқауға болады. Табиғатынан аса дарынды, іштей сезімтал актриса осы Айбарша ролінен бастап күні бүгінге дейін 70-тен астам бейне жасапты. Қай заманның адамын ойнаса да, салт-сана ерекшелігіне орай адамдық, азаматтық, тіпті пендешілік өзгешелік, ешкімге ұқсамас қызық қылық, әдет, психологиялық иірім, философиялық толғам тауып, бір-біріне ұқсастырмай кесек те, кескінді кейіпкерлер етіп мүсіндеді. Мәселен, ұлттық классика мен заманауи драматургиядан: М.Әуезовтің «Айман-Шолпанында» Шолпан, «Қара қыпшақ Қобыландысында» Күнікей (реж. Ә.Мәмбетов), Ш.Айтматовтың «Ана-Жер-анасында» Әлиман (реж. Ә.Мәмбетов, ауд. Қ.Мұхамеджанов), Иран-Ғайыптың «Шыңғысханында» Есүй, А.Тасымбеков, Қ.Ысқақтың «Кебенек киген аруларында» Хеличем (реж. Б.Атабаев), А.Сүлейменовтің «Кегінде» Шұға (реж. Ә.Рахимов), Б.Мұқайдың «Өмірзаясында» Ирма (реж. Қ.Сүгірбеков), Ә.Әмзеевтің «Қаракемпірінде» Қали (реж. Е.Обаев), С.Балғабаевтың «Сағыныш пен елесінде» Анар, Т.Мәмесейіттің «Бәкей қызында» Жамал (реж. Ә.Рахимов), Т.Жүженоғлының «Көшкінінде» (реж. А.Кәкішева) Кемпір, М.Әуезовтің «Абайында» (реж. Е.Обаев) Зейнеп ақын т.б. бейнелерді жасау тұсында Р.Машурова адам мінезін, көңіл-күйін жіті барлап, өзгеше күйге енді, бар бейнелеу құралдарын сарқа пайдаланды. Оның ойындары көрермендер санасына өзгеше эстетика, өзгеше психологиялық әсер етуімен бедерленді. Кейіпкерлерінің интонациялық бояуы, ойлану-толғану сәттері, сөз сөйлеу мәнерлері өмірдің өзінен алынғандай айшықты болды.

М.Әуезов атындағы академиялық драма театрында көптеген режиссерлер Ә.Мәмбетов, Б.Омаров, А.Пашков, В.Мажурин, Р.Сейтметов, Қ.Жетпісбаев, Ж.Омаров, Мен Дон Ук, Е.Обаев, Ә.Рахимов, Б.Атабаев, Қ.Сүгірбеков, А.Кәкішева т.б. жұмыс жасады. Солардың әрқайсысы да актриса шеберлігінің шындалуына, суреткерлік қырының ұшталуына өшпестей із қалдырды. Алымды актриса өзіндік қолтаңбалары сан-алуан болып келетін режиссерлердің барлығымен де ортақ тіл табыса білді. Олар қандай рольді ұсынса да тез игеріп, шабыттана өнер толғады. Кейіпкер жанының «кілтін» табу жолындағы қиындықтардың бәрін жеңіп, биік асуларды бағындырды.

Р.Машурованың актерлік өмірбаянынан әлемдік драматургиядан ойнаған рольдері айрықша орын алады. Солардың бірқатарын атап өтетін болсақ Шекспирдің «Юлий Цезарінде» (реж. Қ.Жетпісбаев) Порция, М.Булгаковтың «Жендеттерінде» («Мольер», ауд. А.Сүлейменов, реж. В.Мажурин,) Арманда Бежар, А.Чеховтың «Сүйікті менің ағатайымында» («Ваня ағай», ауд. Ә.Кекілбаев, реж. Ә.Мәмбетов) Соня, Е.Замятиннің «Еділ патшасында» («Аттила», ауд. Ә.Бөпежанова, реж. Ю.Коненкин,) Еділдің бәйбішесі Кіреуке, Гогольдің «Парасында» («Ревизор», реж. Е.Обаев, ауд. М.Әуезов) Анна Андреевна т.б.

М.Булгаковтың әлем театрларының сахнасына көп қойылған пьесаларының бірі – «Мольер». Бұл пьеса қазақ театрына В.Мажуриннің режиссурасымен «Жендеттер» деген атпен жарық көрді. Спектакльдің тартымды шығуына басты рольде ойнаған Мольер – Н.Жантөрин, Людовиг XIV – Т.Жаманқұлов, Шараон – Р.Сейтметов, Муарро – Т.Аралбаев, Мадлен – Г.Әспетова, Арманда – Р.Машурова мол үлес қосты. Театр сыншысы, профессор Л.Богатенкова спектакль премьерасынан кейін жазған мақаласында: «Сахнадағы Муарро мен жас актриса Р.Машурова ойнаған Арманданы қалай бағаласақ та артық емес. Осы көріністе бар өнерін салып, сахналық «тәуекелге» бел байлаған Р.Машурованың шынайы да нақышты, әуенді де ырғақты ойыны оның аса сирек кезігетін актрисалық дара қабілетін танытып, Арманда Бежарды ойнаған Мольер труппасындағы актерлердің алдыңғы санына қосты деуге болады» [3, 240 б.]. Иә, Арманда әлемінің астарлы, қалың қыртысты жан дүниесіне бойлай білген актриса еңбегі ұлттық сахна өнеріміздің табысына айналды.

А.П.Чеховтың психологиялық терең иірімге толы пьесаларын қоюға кез-келген театрдың батылы бара бермейді. Себебі пьеса кейіпкерлерін сомдайтын актерлік құрам мықты болуы керек. 1982 жылы М.Әуезов атындағы академиялық драма театрының сахнасына Ә.Мәмбетовтың режиссурасымен қойылған «Сүйікті менің ағатайым» спектаклінің жоғары бағаға ие болғаны қазақ театрының тарихынан белгілі. Театрдың Москвадағы гастролі кезінде аталмыш қойылым көрермендер күткен биіктен шығып, зор ризашылықпен қабылданғанын Одақтық баспасөз беттері жарыса жазды. Әсіресе, Войницкий ролінде ойнаған майталман актер Әнуар Молдабековтың актерлік шеберлігі аңызға айналып жүре берді. Ф.Шәріпова – Елена Андреевна, Ы.Ноғайбаев – Астров, С.Оразбаев – Серебряков, Соня – Р.Машурова т.б. дарабоз саңлақтардың ойындары да өзіндік ерекшеліктерімен ел есінде қалды.

Бұл спектакль туралы Л.Богатенкова кеңінен жазды. Ол Ә.Мәмбетов режиссурасымен рольде ойнаған актерлердің барлығының жұмысын кәсіби деңгейде талдап берді. Соня ролін ойнаған Р.Машурованың кейіпкердің жан тазалығы мен адалдығын, мұңы мен қуанышын нанымды бедерлегенін кеңінен сипаттаған. Театртанушы өзінің пікірін былайша білдірген: «Спектакль «Дядя Ваня» убедительно доказал, что в казахском театре «есть режиссер и актеры, которые чувствуют Чехова тонко и сложно». Лучшим подтверждением этой линии становится в спектакле решение образа Сони актрисами С.Даулетчиной и Р.Машуровой и особенно их умение передать духовное богатство героини и ее глубокую, всепоглощающую любовь к Астрову.

...Что бы ни делала героиня – отправляла няню к мужикам, успокаивала ли спорящих бабушку и дядю Ваню – в каждом своем движении и порыве она ни на минуту не забывает о присутствии Астрова. Она всей душой понимает, как измотан этот человек непосильной работой, ей физический больно видеть Астрова в подпитии. Но она знет, вернее чувствует, что в этом виновата сама жизнь, в которой все еще свирепствует сыпной тиф и холера, виновата безжалостная судьба отрезавшая талантливого человека от малейшей веры в осмысленность происходящего. Героиня Р.Машуровой одинока и несчастна. Но как много в ней деятельного и неиссякаемого добра к людям» [4, С.59]. Шынында да, Р.Машурованың Сонясы өте мейірімді, қақ-соқпен ісі жоқ, жүріс-тұрысы сыпайы, туған-туыстарын өте жақсы көреді. Спектакль финалындағы Соня монологын актриса жүрек толқытардай әсерлі жеткізді. Әділетсіздіктен жаны күйген момақан қыздың аузынан шыққан әрбір сөз сабырлы да, салмақты болғаны сондай, бүкіл жердің бетін жайлаған қатыгездікке үкім шығарып тұрғандай сезімге бөледі.

Талантты актрисаның музыкалық, әншілік қыры Ф.Эрвенің «Түлкі бикешіндегі» (ауд. С.Шаймерденов, реж. Ә.Мәмбетов) Дениза, Д.Файзидің «Башмағымындағы» (реж.А.Пашков) Сәруар, Қ.Аманжоловтың «Досымның үйленуіндегі» Мәмпәси (реж. Ж.Омаров), Қ.Мұхамеджановтың «Бөлтірік бөрік астында» комедиясындағы (реж.Ә.Мәмбетов) Марфуға т.б. рольдерінде айрықша көрінді.

Ал, 1983 жылы Қазақтың Абай атындағы академиялық опера және балет театрына А.Онеггердің «Жанна д'Арк» операсындағы Жанна д'Арк роліне шақырылып, азаттық пен отаншылдық идеясымен рухтанған батыр қыздың бейнесін сәтті шығарды. Р.Машурованың аталған рольде жарқырай көрінгенін Ә.Сығай жоғарыдағы мақаласында былайша сипаттаған: «Операның аты шулы майталмандарымен иық тірестіре жүріп, қаншама хор, би көріністері мол көлемді музыкалық туындының туын жықпай, жұрт алдына алып шыққан жас драма артисінің табиғи талантына сонда-ақ бас игенміз. Украиналық режиссер Владимир Бегма жас артист Машурованың сахналық ішкі даярлығын жоғары бағалап, жергілікті басылым беттерінде оған сүйіспеншілік танытқаны көпке белгілі». Расында да, драма театры актерлерінің опера әншілерімен қатар тұрып роль сомдауы сирек құбылыс. Р.Машурова Жанна д'Аркты өз деңгейінде кейіптеуге барын салды. Оның ойыны сан бояулы нақышқа толы болды. Әсіресе жүрек жұтқан батыр қыздың сезімін тереңнен толғап, оқиғаның өрбуіне сай психологиялық тебіреністерін нанымды берді. Музыкалық, пластикалық тұрғыда көз ілеспес жылдамдықпен өтетін әрекет үстінде кейіпкердің өмірге деген шексіз құштарлығын, ең бастысы рухының кемелдігін таныта алуы Р.Машурованың актерлік шеберлігінің нәтижесі еді.

Иә, Р.Машурованың кез келген ролі – бір асу, әрбір кейіпкер жолы – бір өткел. Сондай рольдерінің бірі Ә.Әмзеевтің «Қаракемпіріндегі» – Қали. Соғыстан оралмаған балаларын зарыға күтіп, бүкіл қайғысы ішіне түсіп кеткен бейбақ ананың жан азабын орындаушы бет әлпетіндегі құбылмалы өзгерістермен бере білді. Дөң басына күнде шығып сағымды далаға көз тіккен қарт ананың балаларынан күдерін үзбей, өз-өзіне дем беруі, оның рухының мықтылығын танытады. Қайғы мен кәріліктен мүжілген шүйкедей қара кемпірдің бойындағы тылсым күштің қуаты таңдай қақтырады. Өз-өзімен күбірлеп сөйлесіп, біресе жылап, біресе күліп жанын қоярға жер таппаған Қали–Р.Машурова қайғысына барша көрермендер ортақтасып отырады. Актриса әрбір қимыл-қозғалысын ойға құрып бар ғұмыры күтумен өткен адамның трагедиясын көрсете алды.

Дарқан дарын иесі Р.Машурова бірнеше кинофильмдерге де түсіп, есте қалатындай бейнелер жасады. «Қасқырдың қасіретінде» (Ш.Айтматовтың «Жанпида» романы бойынша, «Қырғызфильм», реж. Садырбаев) Гүлімхан, «Назугумда» («Өзбектелефильм», реж.А.Қасымов) Айымхан, «Қазақы оқиғадағы» (реж. Д. Манабай, «Қазақфильм») Маржан т.б.

Біртуар өнерпаз Р.Машурова 1975 жылдан бері Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясында дәріс беріп, сан буын шәкірттер тәрбиелеп шығарды. Оның жетекшілігімен бітірген түлектер Қазақстанның түкпір – түкпірінде өнімді еңбек етіп келеді. Атап айтатын болсақ Роза Рымбаева, Майра Илиясова, Әсел Мәмбетова, Гүлбаушан Тілеубекова, Ерлан Шәкеев сынды т.б. өнерпаздар республикамызға ғана емес, алыс-жақын шетелдерге де жақсы мәлім.

Білікті ұстаз өзінің бітіруші студенттерімен бірнеше дипломдық спектакльдерді А.Чеховтің «Ұсыныс», Д.Файзидің «Башмағым», М.Әуезовтің «Еңлік-Кебек», Е.Брусиловский мен Ғ.Мүсіреповтің «Қыз Жібек», Ф.Эрвенің «Түлкі бикеш», М.Төлебаевтың «Біржан-Сара», Моцарт, Бомаршенің «Фигароның үйленуі», С.Алексиевичтің «Мамандығы: Отанды қорғаушылар», «Тағдыр» (Шәкәрім мен М.Әуезов туындылары желісімен) т.б. қойылымдарды сәтті сахналады. Бұл шығармалардың қай-қайсысы болмасын студенттердің эстетикалық талғамын қалыптастыруға үлкен септігін тигізді. Дарынды жастардың қарым-қабілетін аша білді. Ұлағатты ұстаз шәкірттеріне сахнада шынайы өмір сүруді, оларды өз бетінше ой қорытып іздене алуға үйретті.

Рахилам Әбдірахманқызы «Театр өнері» факультетінің «Актер шеберлігі және режиссура» кафедрасын ұзақ жылдардан бері басқарып келеді. Студенттердің сапалы білім алуына кафедра меңгеруші ретінде мол үлес қосты. Оның «Шығармашылық психотехниканы жаттықтыру», «Вокальдық-сахналық бейне жасаудағы актерлік ізденістер», «Сахналық этюдтер мен үзінді ойнаудағы идеялық-эстетикалық тәрбиенің маңызы» атты т.б. оқу-әдістемелік құралдарының студенттерді актер шеберлігі мен режиссураға оқытуда пайдасы зор.

Сахна суреткері Р.Машурованың театр сахнасында сомдаған рольдері белгілі театр сыншылары Қ.Қуандықовтың, Б.Құндақбайұлының, Ә.Сығайдың, А.Қадыровтың, Л.Богатенкованың және басқа да жазушылар мен журналистердің, өнертанушылардың назарынан тыс қалған жоқ.

Р.Машурованың еліне сіңірген еңбегі Мемлекет тарапынан жоғары бағаланды. Ол Қазақстанның еңбек сіңірген артисі (1991), доцент (1997), ҚР білім беру ісінің үздігі (1998), профессор (2005), ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері (2009), «Құрмет» (2005) және «Парасат» (2015) ордендерінің иегері.

Өресі биік өнер иесі, кісілік пен кішілікті, парасат пен мейірімді қатар сыйдырған Рахилам Әбдірахманқызының сахналық, экрандық бейнелері болашақта арнайы зерттеуді қажет етеді.

1. Сығай Ә.Т. «Ақ қанат арман жетелеп», //Қазақ әдебиеті, –1996 ж. 05.03.
2. Қ.Қуандықов. «Майра», //Социалистік Қазақстан, –1968 ж. 16.12.
3. Богатенкова Л.И. «Жендеттер». Бел-белестер (құрастырған Б.Құндақбайұлы), –Алматы, «Өнер», 1987 ж., – 586 б.
4. Богатенкова Л.И. «В поисках не вымышленного времени», – Алматы, Ғылым, 1996. –176 с.

Аннотация

Нурпеис Б.К. – доктор искусствоведения, профессор Казахской национальной академии искусств имени Т.Жүргенова.

Мастер сценического образа

Предметом исследования данной статьи являются роли, исполненные Заслуженной артисткой Казахстана Рахилам Машуровой на сцене Казахского академического драматического театра имени М.Ауэзова. Актриса воплотила неповторимые образы не только в спектаклях, поставленных по пьесам зарубежных, русских и казахских классиков, но и в постановках на современную и историческую тему. Ее роли отличаются особой эстетикой, особым психологическим влиянием на сознание зрителей. Интонационные краски, моменты раздумий, манера вести беседу у ее героинь органичны настолько, словно взяты из самой жизни. Актриса глубоко ощущает чувства каждой героини, согласно развитию сюжета правдиво передает психологические переживания. Р. Машурова благодаря своему актерскому мастерству способна в мимолетное действие представить уникальность героини с точки зрения психофизиологии, пластики.

Ключевые слова: театр, творчество, спектакль, сценография, режиссер, актер.

Summary

Nurpeis B.K. – PhD in Art History, professor of the Kazakh National Arts Academy named after T.Zhurgenov

Master of scenic image

The subject of the research in this article are the roles performed Honored Artist of Kazakhstan Mashurova Rakhilyam on the stage of the Kazakh Academic Drama Theatre named after M. Auezov. The actress embodies unique images not only in performances, staged the play by foreign, Russian and Kazakh classics, but also in performances on modern and historical theme. Her roles are particularly aesthetics, special psychological influence on the minds of viewers. Intonation paint, moments of reflection, the way to conduct a conversation at her heroines are so organically, as if taken from life itself. The actress feels a deep sense of each character, according to the development of the plot she truly displays the psychological experiences. R. Mashurova according to her acting abilities in a fleeting effect present unique character in terms of psychophysiology, plastics.

Key words: theater, art, classic, performance, set design, director, actor.

ӘӨЖ 792.072

ТЕАТР КЕЛБЕТІ: ӨТКЕНІ МЕН БҮГІНГІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Нұрпейіс Б.К. – өнертану докторы, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры

Ескендіров Н.Р. – PhD докторы, Қазақ Ұлттық өнер университетінің доценті.

Құмарғалиева Н.Р. – өнер магистрі, Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының оқытушысы

Мақалада F.Мүсірепов атындағы академиялық балалар мен жастар театрының қалыптасуы мен даму жолдары қарастырылған. Өзге театрлармен салыстырып қарағанда аталмыш театрдың шығармашылық құрамында болсын, алдына қойған жоспарында болсын көптеген айырмашылықтар бар. Ең бастысы театрдың өзіндік ерекшелігіне қарай көрермендердің жас мөлшерінің әркелкі болуымен байланысып жатыр. Соған байланысты театрдың репертуар саясаты, актерлік құрамы және режиссурасындағы ізденістер арнайы зерттелді. Театрдың өркендеуіне зор үлес қосқан Н.И.Сац, А.Тоқпанов, М.Қосыбаев, С.Шәріпов, М.Байсеркенов, Ж.Хаджиев, Н.Жақыпбай т.б. режиссерлер театрдың балалар өміріндегі маңыздылығын терең сезініп, уақыттың биік талабына жауап беретін мазмұнды спектакльдер жасауға ұмтылыс танытты. Жетпіс жыл аралығында театр шығармашылық жетістіктер мен сәтсіздіктерді бастан кешіре отырып, республикамыздағы іргелі өнер ордаларының біріне айналғаны талданды.

Кілт сөздер: театр, шығармашылық, спектакль, сценография, режиссер, актерлік ансамбль, ұлттық драматургия, актерлік ойын, режиссерлік өнер, сахналық әрекет.

XX ғасыр сахна өнерінің болашақ дамуына, режиссер мен актер шығармашылығына, театрдың эстетикасына, сахналық талдау теориясы мен көркемдік критерийіне ірі төңкерістер жасаған дәуір болып тарихта қалды. Осы ғасыр басында кеңес өкіметінде балалар театрының дүниеге келуі уақыт тудырған тамаша табыстардың бірі болды. Театр өнеріндегі мұндай феноменді дүниежүзіндегі басқа театрлар бірнеше ондаған жылдарға дейін білген емес.

Кеңес мемлекетінің алғашқы жылдары саяси, әлеуметтік және экономикалық қиындықтарға толы болғанына қарамастан балалардың өмірі мен болашақ тағдырына қамқорлық жасауды өкімет өзінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде қолға алды. Сол аласапыран ауыр шақтарда балаларды аштық пен суықтан аман сақтап қалу мәселесінен басқа оларға білім беру мен өнерге баулу қатар жүргізілді. Әрине, мұның терең астарында ел-жұртты бір идеологияға бағындырып, өздеріне табындырып ұстау саясатын балалардың кішкентай кезінен бастағандарын ұғыну қиын емес. Дегенмен де, қызыл империя иелері социалистік әдебиет пен мәдениеттің, руханият пен өнердің өрістеуіне жағдай жасады. Сондай әріден ойластырылған кешенді идеология негіздері, сонау балабақша, мектеп жасындағы бүлдіршіндерге театр ашып беруді алдыңғы кезекке қойды.

Кеңестік кеңістікте 1918 жылдан бастап құрыла бастаған балалар мен жасөспірімдер театрының саны жыл өткен сайын артып, жеткіншектерді ізгі адамгершілік қасиеттерге, өнегелі істерге, жақсы мінез құлыққа тәрбиелеу ісінде белсенділік танытып, жаңа толқын жас ұрпақтың эстетикалық талғамы мен рухани сұранысын қанағаттандырудың үздік үлгісін де көрсетіп берді.

Бұрын ешбір елдің топырағында болып көрмеген бұл театрдың тууына белгілі өнер қайраткерлері Н.И.Сац, А.А.Брянцев, С.Я.Маршак, М.Ф.Макарьев, Ю.М.Бонди сияқты көрнекті тұлғалар елеулі түрде еңбек сіңірді. Олар өз істерінің өркен жайып өрбитініне сенімдері мол болды.

Орта Азия бойынша балалар театры Өзбекстанда 1928 жылы дүниеге келді. Кейінгі 1938–1940 жылдардың арасында Ашхабад, Бішкек, Самарқан, Бұқар, Қокан, Әндіжан, Наманған қалаларында да балалар мен жасөспірімдер театры құрылды. Алайда, бұлардың бәрі бірдей аяғынан тік тұрып өз беттерінше дами алмағандықтан кейбіреулері драма, музыка театрларына қосылып кетті. Осылардың ішінде Ресейдегі балалар театрларынан басқа Армения, Әзербайжан, Грузия, Латвия, Өзбекстан, Қазақстан жасөспірімдер мен балалар театрлары барлық қиындықтарға төтеп беріп іргелі театрлардың қатарына қосылды.

Қазақстанда балаларға арнап театр ашу мәселесі ХХ ғасырдың отызыншы жылдардан бастап қозғала келіп, 1940–шы жылдың алғашқы жартысында іске асты. 1930–шы жылдары оны ұйымдастыра қалатындай жағдай біздің елімізде болған жоқ. Оның басты себептерінің бірі дәл сол жылдары Қазақстанда драмалық театрлар бірінен соң бірі шаңырақ көтеріп жатты. «Қазақ театр тарихында»: «1937 жылы Қазақстанда 24 театр жұмыс істеді. Ал, 1940 жылы республикадағы жалпы театр саны 34–ке жетті. Оның ішінде 20–дан астамы қазақ театрлары еді» [1,146 б.], – деп көрсетілген. Сол жылдары осыншама театрларды мамандармен қамтамасыз етудің өзі үлкен мәселеге айналғаны жасырын емес. 1933 жылдан бастап Москва театры комбинатына (қазіргі Луначарский атындағы мемлекеттік театр өнері институты (ГИТИС) және Ленинградтағы (Санкт–Петербург) сахна өнері техникумының жанынан ашылған қазақтың актерлік студияларына талапкерлердің алғашқы легі жіберіле бастады. Сонымен қоса республика өкіметінің шараларына сәйкес әр театрдың жанынан актерлік студиялар ашылып, сахна өнерінің теориялық және тәжірибелік мәселелеріне қатысты Ресейден шақырылған мамандар дәрістер өткізді. Осындай қауырт кезеңде балаларға арналған қуыршақ театрлары да (1935 жылы орыс, 1938 жылы қазақ труппалары) дүниеге келді. Ал, балалар мен жасөспірімдер театрын ашу үшін де мамандар қажет екені түсінікті. Сонымен қоса балалар репертуарын түзетін драмалық шығармалар да жоқ еді.

Қазақ театр өнері енді ғана кең өріс алып, құлашын сермей берген тұста Ұлы Отан соғысы басталып, көптеген игі бастамалар кідіріп қалды. Соның ішінде оқтын-оқтын көтеріліп жүрген балалар мен жасөспірімдер театрын ашу мәселесі де кейінге қалдырылды.

Отан соғысының отты жылдары Қазақстанға эвакуациямен РСФСР–дің, Украинаның, Белоруссияның шығармашылық ұжымдары келіп, жұмыстарын жалғастыра берді. Алматыға Москва мен Ленинград киностудиялары да қоныс аударды. Қазақстандықтардың кеңес мәдениетінің ірі қайраткерлерімен қоян–қолтық, шығармашылық ынтымақта еңбек еткені «Қазақ театр тарихының» екінші томында кеңінен жазылған.

Соғыстың сұрапыл жылдары эвакуациядан басқа, сталиндік репрессиямен Қазақстанға жер аударылып келген өнер майталмандары да шығармашылық жұмыстарымен көзге түсті. Солардың бірі балалар театрының майталманы – Наталья Ильинична Сац болатын. Ол 1937 жылы сталиндік репрессияның қармағына ілігіп, ауыр азап пен қуғын құрығынан зорға құтылып, 1942 жылдың 21 тамызында бостандыққа шығып Алматыдағы опера және балет театрына режиссер болып келуі үлкен мәдени оқиғаға айналды. Әсіресе, 1944 жылдың 14 мамырында опера театрында Н.И.Сацтың режиссурасымен қойылған Дж.Пуччинидің «Чио-Чио-Сан» операсы аса үлкен жетістікке ие болды. Өз спектаклін көріп отырып, қазақтың майталман актерлерінің шеберлігіне елжірей сүйсініп, ерекше тебіренген Н.И.Сац: «Хотелось обнять всех артистов на сцене и в оркестре, в первую очередь Куляш Байсеитову за ее талант, за ее бережное несение в себе мною найденного, не расплеснутого–приумноженного. Какое счастье, что это была первая европейская опера в репертуаре казахского театра, что актеры не обросли еще оперными штампами, не требовали успеха лично себе – они верили всему, что пели и делали на сцене, как дети, которые сами получают радость от игры» [2, С.415]. Спектакльдің сәтті қойылғаны сондай, Н.Сацтың есімі бір күннің ішінде-ақ асқақтап даңқы алыста қалған Москваға жетіп үлгірді. Ол сол табысымен жер аударылу мерзімі біткенше жүре берсе де болушы еді, алайда соғыстың аласапыран жылдарында жас бүлдіршіндердің жарымжан көңілін аулап, олардың еңсесін көтеру туралы ойы оған маза бермейді. Білікті маманның іскерлігіне сенім артқан Қазақстан Орталық Комитетінің екінші хатшысы қазақ өнерінің үлкен жанашыры Жұмабай Шаяхметұлы Шаяхметов оның бастамасын құптап, сөзге келместен қолдау көрсетеді. Осы кездесуден соң Н.И.Сац арнайы түрде Москваға іс сапармен барып, өнер ісі комитетінің төрағасы М.Б.Храпченкоға жолығып, Қазақстанға балалар мен жасөспірімдер театрының ауадай қажет екендігін дәлелдеп, оны көп кешіктірмей ашуға рұқсат сұрайды. Шығармашылық жетістіктерімен сенімдерін ақтаған Н.Сацтың бұл сапары оң жемісін беріп, әуелі орыс балалар мен жасөспірімдер театрын ашуға келісім алады.

1944 жылдың 6 қыркүйегінде жасөспірімдер мен балалар театрын ашу мәселесіне байланысты Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті мен Республика үкіметі арнайы қаулы қабылдады. Соғыстың ауыртпалығы кеудені жаншып тұрған ауыр шақта, театр ашу қиын болса да, бұл іс қызу қолға алынды. Бұрынғы «Алатау» кинотеатры үйін балалар театрына бейімдеп қайта салу жұмысы қарқынды жүргізілді. Тіпті, Н.И.Сацтың жетекшілігімен өтіп жатқан репетициялар күндіз тоқтатылып (репетициялар кешке өткізілді) актерлердің барлығы да театрдың құрылысына көмектесті. Бұған қаланың комсомол, пионер ұйымдары да бір кісідей ат салысып, сенбіліктер мен жексенбіліктер жиі болды. Көптің күшімен тез арада салынып біткен «Алатау» кинотеатры, енді жасөспірімдер мен балалар театры болып кішкентай көрермендердің құтты мекеніне айналды.

1945 жылдың 7 қарашасында Қазан төңкерісінің 28 жылдық құрметіне орай, балалар мен жасөспірімдер театрының орыс труппасы Е.Шварцтың «Қызыл телпек» пьесасымен ашылды. Қазақ труппасын ұйымдастыру жұмысы қатар жүргізілді. Осы мақсатқа орай бірен – саран қазақ актерлері қызметке шақырылып, орыс тілінде қойылып жатқан спектакльдерге қатыстырыла бастады. Айталық, Аққағаз Мәмбетова мен Тұрсын Жармұхамедова «Қызыл телпек» спектаклінде ойнаған еді.

1946 – 1947 жылдары қазақ труппасы құрылып, 1947 жылдың 2 ақпанында А.Н.Островскийдің «Мысыққа күнде той бола бермес» атты комедиясын көрсетті. Бірақ дәл сол уақытта XIX ғасырдағы орыс өмірін боямасыз суреттеп берген Островскийдің пьесасын терең ұғып, бірден игеріп кетуге театрдың шығармашылық тәжірибесі мен дайындықтары жетіспегендіктен де спектакль ойдағыдай шықпай қалды. Бұл туралы С.Шәріпов былайша еске алады: «Алғаш құрылған кезде артистер құрамы да өте шағын еді, труппада оншақты ғана (А.Мәмбетова, Р.Өтегенова, Л.Ғалымжанова, С.Сқақова, Қ.Көпбаев, Г.Тұрсынбаева, Ж.Мұсатаева, С.Шәріпов) адам болатын» [3,139 б.].

Әрине, бұл актерлердің қатары бірте-бірте Алматының театр училищесі мен кинотеатрлар мектебін бітірген жастармен толықтырылды. Қызылорда облыстық театры жабылып қалғандықтан, оның біраз актерлері 1948 жылы жаңадан ұйымдастырылып жатқан балалар театрына шақырылды. Олардың ішінде Ж.Бектасова, Б.Құланбаева, М.Құланбаев т.б. бар еді. Құрамын жаңа актерлермен толықтырған театр ұжымы көп ұзамай А.Толстойдың «Алтын кілт» (аударған Қ.Тоғұзақов) пьесасын қоюға әзірлене бастайды. Кеңес Одағы көлеміндегі бірнеше балалар театрының дәл осы ертегімен бүлдіршіндер әлемінің сиқырлы есігін ашқанын жақсы білетін Н.Сац репетицияға қызу кіріседі. Ол сахна өнерінің қыр-сырын жетік меңгеріп үлгірмеген жас труппа мүшелерінің актерлік шеберлігін жетілдіру мәселесіне баса көңіл бөлді. Режиссер ән-би, музыка сабақтарын жүргізумен шектелмей, пьеса кейіпкерлерінің ерекшелігі туралы мазмұнды дәрістер оқып отырды.

Сөйтіп, араға бір жарым жылдай уақыт салып ұзақ дайындалғаннан кейін, 1948 жылдың 4 шілдесінде А.Толстойдың «Алтын кілтімен» театр өз шымылдығын ресми түрде ашты. Қазақ балалары өзгеше шаттыққа бөленіп, қойылымды қуана тамашалады.

Театрдың шаңырағын көтерісіп, уығын керіскен актерлер А.Мәмбетова, К.Өмірзақов, Ж.Бектасова, Д.Шәріпов, К.Жаманов, Е.Қонақбаев, С.Шәріпов, С.Ысқақова, Н.Бәйімбетов, Т.Жармұхамедова, Р.Өтегенова, А.Құрашев, Ә.Ысмаилов, Т.Өкіметова (Т.Қосыбаева), С. Омарходжаева, Б.Құланбаева, А.Құланбаев, М.Құланбаев, Г. Тұрсынбаева, Х.Камардинова есімдері театр тарихының бетіне алтын әріппен жазылды.

Өзге театрлармен салыстырып қарағанда аталмыш театрдың шығармашылық құрамында болсын, алдына қойған жоспарында болсын көптеген айырмашылықтар бар. Осы орайда ең әуелі тілге тиек етер нәрсе- театрдың өзіндік ерекшелігіне қарай көрермендердің жас мөлшерінің әркелкі болуымен байланысты. Мұнда тілі енді ғана шыққан балғын бүлдіршіннен бастап, мектеп қабырғасында жүрген әр жастағы оқушылар, студенттер, жұмысшы жастармен қоса театрға ынтызар өзге де көрермендердің келетіндігінде. Театр алғашқы жылдары өз репертуарын негізінен мектеп бағдарламасына сай шығармалардан түзді. Атап айтқанда, Мұсатай Ақынжанов пен Қапан Бадыров бірлесіп жазған «Алтын сақа» пьесасы алғаш рет 1948 жылы Н.Молчанов режиссурасымен сахналық өмірін бастап талай буын жас ұрпақтың жүрегін толқытып, қиялын тербеген балалар пьесасының біріне айналды. Сол тәрізді В.Любимованың «Ақшақар» (аударған А. Хангельдин), М.Иманжановтың «Жас өмір» пьесалары бүгінгі күн адамдарының типтік мінездерін ашуға машықтануда актерлер үшін үлкен сабақ болды. Сол жылдары өткір көтеріліп жүрген тақырыпқа жазылған, саяси маңызы күшті, идеялық және көркемдік сапасы жағынан бағалы боп саналатын құнды спектакльдер ретінде театр репертуарынан кең орын алды.

Өзбек драматургі Б.Рахмановтың «Жүрек сырлары» комедиясының қойылуы да (аударған Қ. Мұхамеджанов, режиссері М.Қосыбаев) елеулі оқиға болды. Бұл театр ұжымы үшін жылдан жылға, сахна мәдениетін біртіндеп игере отырып, психологиялық негізде жазылған драмалық шығармаларды қоюға жасаған барлау қадамының дұрыс екенін танытты.

Мұнан кейін, жастар театры драматург Қ. Сатыбалдиннің «Аягөз ару» атты ертегі пьесасын дайындады. Спектакльдің тартымды болып шығуына ұжымның бұдан бұрын бірнеше ертегі пьесаларды дайындап, олардың өзіне тән өзгешеліктері мен ерекшеліктерін жете түсінудегі тәжірибесі көп көмек көрсетті. Пьесаның шымыр оқиғасы, әрбір кейіпкердің өзіне тән тілі, сөйлеу мәнері шығармашылық ұжымды сүйсіндіріп актерлік қиялға шабыт берді.

Театрдың бұғанасы бекіп, канатының қатая түсуіне режиссер Асқар Тоқпанов пен Мұрат Қосыбаев мол еңбек сіңірді. 1955 – 1959 жылдары ең бірінші рет қазақ труппасына М.Қосыбаев бас режиссер болып тағайындалды. Ол жетекшілік жасаған аралықта театр ұжымы жаңа шығармашылық белестерге көтерілді. Әсіресе, 1958 жылы Мәскеуде өткізілген Бүкілодақтық жастар театрының фестиваліне қатыстырылған Д.Фурмановтың «Бүліншілік» (режиссерлері М.Қосыбаев пен Е.Просолов) спектаклі бірінші дәрежелі дипломды, М.Ақынжановтың «Ыбырай Алтынсарин» атты пьесасы бойынша қойылған спектакль екінші дәрежелі дипломды иеленді.

Сонымен жасөспірімдер мен балалар театры 1948–1960 жылдары өз репертуарына жас бүлдіршіндерге арналған аңыз–ертегілер мен балаларды Отанды сүйуге үндеген, сол тәрізді мектепті жақсы оқып, қоғамдық жұмыстарға белсене араласуға шақырған педагогикалық – тәрбиелік мәні бар үгіт–насихаттық пьесалармен қоса, тарихи-өмірбаяндық тақырыптағы шығармаларды табыспен шығарды. Сонымен бірге әлем драматургиясына батыл барлау жасап, шығармашылық шыңдалу кезеңдерін бастан кешірді. Бұл жылдары театрдың актерлік құрамы үнемі жаңа буын орындаушылармен толықтырылып, кәсіби шыңдалудың күрделі белестерін меңгерді. Осы мерзім ішінде режиссерлер Н.Саң, А.Тоқпанов, М.Қосыбаев, С.Шәріпов, Н.Молчанов театрдың балалар өміріндегі маңыздылығын терең сезініп, уақыттың биік талабына жауап беретін мазмұнды спектакльдер жасауға ұмтылыс танытты. Аталмыш жылдар аралығында театр шығармашылық жетістіктер мен сәтсіздіктерді бастан кешіре отырып, республикамыздағы іргелі өнер ордаларының біріне айналды.

Өткен ғасырдың алпысыншы жылдарының екінші жартысынан бастап балалар мен жасөспірімдер театрында айрықша бір серпіліс басталып жетпісінші жылдары театрдың аты асқақтай түсті. 1966 жылы Мен Дон Ук режиссурасымен қойылған Ш.Құсайыновтың «Алғашқы ұшқындар» спектаклі театрға Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығын әперді.

Театртанушы ғалымдардың ғылыми зерттеулеріне қарағанда осы кезеңдегі актерлер бейне жасауда түрлі психологиялық талдауларға терең барып, адам жанының небір нәзік қалтарыстарын дөп баса білгендігі көп айтылған. Өмірді өнердей, өнерді өмірдей етіп біріктіру, бір шындықты екінші шындықпен астастыру, одан көркемдік шындық тудыру, ол тек ұлылардың қолынан келетін құдірет екені әлімсақтан аян. Сол тұстағы репертуардағы аударма пьесалардың бірқатары сахна шеберлерінің бағын жандырып, оларды кейіпкердегі психологиялық толғанысты сезінуге, ішкі тебіреністі жеткізу жолын зерттеуге жетеледі. Әсіресе, Ш.Айтматов туындылары қазақ актерлерінің сан қырынан көрінуіне кең жол ашты. Жастар мен балалар театрының сахнасында «Алғашқы мұғалім» (1964 ж.), «Арманым – Әселім» (1966 ж.), «Бетпе – бет» (1972 ж.) шығармалары репертуардан берік орын алды. Әсіресе, театрдың беделін көтерген спектакльдің бірі Мен Дон Ук режиссурасымен қойылған Ш.Айтматовтың «Арманым, Әселім!» шығармасы болды.

Аталған спектакль 1967 жылы Мәскеудің Кремль сахнасында көрсетілді. Одақтың 15 республикасынан жиналған 43 балалар мен жасөспірімдер театрының ішінде өнер көрсетіп, балалар спектакльдерінің байқауына қатысып, ең үздік деген алдыңғы бестіктің қатарынан көрінді. КСРО-ның азулы театр сыншылары еліміздің шеберлері сахналаған спектакльге жоғары баға берді. Театр

тарихында ерекше аталатын бұл құбылыстан кейін Мәриаш Жақсымбетова, Чапай Зұлқашев және Роза Әшірбекова «Қазақстанның еңбек сіңірген артисі» деген атаққа ие болды.

Дәл осы 1960-шы жылдардың соңына қарай балалар мен жасөспірімдер театрының сахнасында С.Мұқановтың «Мөлдір махаббат» (1966 ж., реж. М.Д.Ук), Ә.Тәжібаевтың «Қыз бен солдат» (1967ж., В.Пұсырманов), М.Каримнің «Ай тұтылған түн» (1968 ж., реж. Е.Обаев), М.Әуезовтың «Жас Абай» (1969 ж., Ш.Айманов) т.б. спектакльдер табыспен жүрді. Көрермендердің жан-жүрегін баурап алған С.Саттарова, Б.Қалтаев, Қ.Жәкібаев, М.Құланбаев, А.Ысмайылов, М.Жақсымбетова, Р.Әшірбекова, Ч.Зұлқашев, А.Кенжеков т.б. ойындары сол кездің өзінде – ақ аңызға айналған болатын.

Ал, театрдың 1970–1980 жылдар аралығындағы шығармашылық жолына кеңінен барлау жасап репертуарын саралаған кезде, театр сахнасына шыққан спектакльдердің басым бөлігі замандастар өмірін көрсететін қойылымдардан тұратынына көз жеткіздік. Кез-келген театрдың репертуары сол театрдың бет-бейнесін, дәрежесі мен келбетін көрсететін айна болғандықтан жастар мен балалар театрының репертуар саясатына қарап оның қандай бағытты ұстанғанын аңғару қиын емес. Әсіресе 1970 жылдан бастап театр драматургия жанрының спецификалық ерекшелігін меңгеріп, өмір болмыстың түрлі құбылыстарын тарихи дамуымыздың заңдылықтарымен сабақтастыра суреттеуге ұмтылған драматургтердің пьесаларын іріктеп ала білген. Театрдың 1970–1980 жылдардағы афишаларынан бүгінгі өміріміздің көкейтесті түйінді мәселелеріне, заман мен адамдарымыздың қарым-қатынасын ашуға талпынған Қ.Мұхаметжанов, Т.Ахтанов, Ж.Тәшенов, И.Савин, С.Жүнісов, С.Шаймерденов, Ә.Әбішев, Д.Исабеков, О.Бөкеев, С.Балғабаев, Т.Нұрмағамбетов, И.Сапарбаев, Т.Әбдіков, Ә.Тауасаров, Иран-Ғайып есімдері жарқырап көрінеді.

Театр бұл драматургтердің пьесалары арқылы жұртшылықтың сол кезеңді талдап-тануға, айналасындағы адамдардың қимыл-қарекеттеріне сын көзбен қарай алуына мұрындық болып, уақыт алға тартқан көкейкесті, жанды мәселелерді қозғап жасөспірімдер мен студент жастардың және өзге де театр сүйер қауымның сырласына айнала алды.

Бүгінгі тыныс-тіршілігімізді көркемдік зердеге салып заманның беталысы мен қоғамдағы айтулы өзгерістерді сахнада бейнелеу оңай шаруа емес. Жастар мен балалар театрының замандастар тағдырынан сыр шертетін қойылымдарының барлығы бірдей биік деңгейден көріне бермегенімен, қоғам өміріндегі әлеуметтік үлкен өзгерістерді бүгінгі тірліктің диалектикалық дамуын, замандастарымыздың парасат-бітімін бейнелеуде шығармашылық ұмтылыс, соны серпін байқатуымен ерекшеленеді. Театр сахнасындағы замандастар келбетін айқындайтын қойылымдардың түгелге жуығы жоғары адамгершілік қасиеттерге баулуға бағышталған. Театрдың мақсаты қайткен күнде де жастарды жақсылық пен жамандық парқын айыра алатын адамгершілігі жоғары азаматтардың дұрыс қалыптасуына жәрдем беруге негізделген.

Жетпіс жылдық шығармашылық жолында театр қазақ драматургтерімен бірге орыс, батыс классиктерінің және өзге халықтардың таңдаулы деген пьесаларын сахнаға шығарды. Қазіргі уақыттың кезек күттірмейтін өмір құбылыстарын суреттеп, сахнадан замандастарымыздың толыққанды бейнесін жасауды театр үнемі басты назарда ұстап отырды.

Қай елдің театры болмасын әр халықтың экономикалық – әлеуметтік өміріне, қоғамның материалдық жағдайына және сол дәуірдегі оқиғалар мен өзгерістерге байланысты дамида. Жастар мен балалар театрының ұжымы да, қоғамдағы саяси – мәдени өзгерістерге сай үн қата білді. Қайта құрудың самал желі есе бастаған жылдары өзге театрлармен салыстырғанда халқымыздың басына ауыр қайғы үйірген отызыншы жылдардың адамдар тағдырына, еліміздің әлеуметтік, қоғамдық саясаты мен мәдениетіне, рухани тұрғыдан өсіп дамуына зор зардап тигізген зұлмат заманның шежіресін шертіп беретін қойылымдар осы театрдың сахнасынан көрінді.

Әдебиет пен өнер жариялылық жағдайында қоғамдық өмірдегі өзгерістерді жедеғабыл барлау мен зерттеу жұмысына бірден кірісіп кете алмаса да елінің, халқының басып өткен іздеріне ой жіберіп, тарихтағы ақтаңдақ тұстарды толтырып, әлеуметтік әділет аңсаған жылдар мен кезеңдерге, тұтас дәуірге өзінің қызу қатысын білдіре бастады.

Сол жылдары өнеріміздің қара шаңырағы атанған М.Әуезов атындағы академиялық драма театрының сахнасында драматург Қ.Мұхамеджановтың «Біз періште емеспіз» (1988) деген драмасын режиссер Ә.Мәмбетов қойды. Бұл 1937 жылы репрессия құрығына ілінген адамдардың тағдырынан сыр шерткен тұңғыш пьесалардың бірі болатын.

Алайда, республикамыздағы көптеген театрлар тың тақырыптарды игеруге белсенділік таныта алған жоқ. Оның ең басты себебі біріншіден драматургиялық шығармалардың баяу жазылуына байланысты болса, екіншіден үнемі жоғары жақтың қас-қабағына қарап үйреніп қалған театр басшылары мен режиссерлері өз беттерінше ізденуге дағдыланбағандықтан еді.

Өзге театрлармен салыстырғанда жастар мен балалар театрының ұжымы ұлттық сана-сезімнің ояну құбылысына мол еңбек сіңірді. «Театр - бұл кафедра» деген Гоголь сөзінің растығын дәлелдеп, театрдың қоғам өміріндегі маңыздылығын халыққа тағы бір рет танытты.

Театрдың бас режиссері Р.Сейтметов демократия мен жариялылық әкелген шығармашылық еркіндікті тез бағамдап, халық сусындап білгісі келіп отырған өткен тарихымыздың «ақтаңдақ» кезеңдерінің шындығын көрсететін дүниелерді талмай іздестірді. Соның игі бастамасындай болып 1987 жылы Ш.Мұртазаев пен Қ.Ысқақов бірлесіп жазған «Қызыл жебе» драмасын сахнаға шығарды.

Ш.Мұртазаев белгілі қоғам қайраткері Т.Рысқұлов туралы бірнеше роман жазғаны белгілі. Сол романдарының бірінің негізінде дүниеге келген пьесада Тұрар Рысқұловтың азамат соғысының ала-құйын кезеңіндегі Ташкенттегі өмірі мен қызметі суреттелген. Спектакльде Түркістан өлкесіндегі шым-шытырық оқиғаларға белсене араласқан Тұрар-Айдос Бектеміров саяси іскерлігімен көзге түсті.

1988 жылы 23 наурызда театр сахнасына шыққан Ш.Мұртазаның «Сталинге хаты» отызыншы жылдардағы ашаршылықтың ауыр тауқыметі жайлы көрсетті. Екі бөлімді халықтық трагедияға арқау болған шынайы шындық ол ұзақ жылдар бойы айтылмай бүркемеленіп келген жеке басқа табынушылықтың зардаптары мен коллективтендіру барысында асыра сілтеудің қазақ еліне тигізген қасіреті болатын. Тұтас бір халықтың тағдырына тарихта теңдесі жоқ сұрапыл әрі сұмдық қанды із тастаған 1932-1933 жылдары Т.Рысқұлов жаны күйзеле Сталинге хат жазғанын кеш те болса білдік. Сол хаттың ізімен мұндай күрделі дүниені қозғап, батыл қалам тартқан Ш.Мұртаза Сталин мен Т.Рысқұлов арасындағы қақтығыстарды нанымды суреттей отырып нәубет жылдардың қанды ізін әйгілеп берді.

Спектакль режиссері Р.Сейтметов авторлық концепцияны айқын жеткізуге күш жұмсады. Қойылымда ел басқарушылардың іс-әрекеті, мақсат-мүдделері жеке басқа табынудың зардаптары соның кесірінен миллиондаған адамдардың жазықсыз жапа шеккендіктері шығармашылық тұрғыдан ұтымды шешім тапқан. Тұрар рөлін ойнаған А.Бектеміров пен Сталин рөліндегі Тыныбек Пірімжанов актерлік шеберліктің озық үлгісін танытуларымен ерекшеленді.

Өз билігіміз өзімізге тиіп, тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін де театр ұжымы тарих беттеріне үңілуді жалғастыра берді. Соның айғағындай О.Сүлейменов пен Б.Мұқаев бірігіп жазған еліміз үшін ажал айдаһарына айналып, қырық жылдан астам уақыт жасырын түрде уын сыртқа шашып жатқан полигонның зардабын бүкпесіз бейнелеген «Заманақыр»

пьесасын тағы да бірінші болып қойып, жерімізде жаңғақша жарылған атом бомбасының ауыр кесепатын сахнадан дер кезінде көрсете алды.

Сол тәріздес жетпіс жылдан астам уақыт бойы билеп төстеген коммунистік идеологияның жанға салған жаралары жөнінде драматург Ә.Таразидің «Павлик немесе жаңа адам жасаймыз» трагикомедиясын режиссер Е.Обаевтың «Індет» деген атпен сахнаға қоюы елеулі жаңалық болды. Д.Жолжақсыновтың еңбегі бағаланып, оған Әзберген рөлі үшін 1996 жылы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығы берілді.

Спектакль 1997 жылы өткізілген Республикалық театр фестивалінде «Гран-Приді» олжалады. Ал, 1998 жылы Қазан қаласындағы Түркі халықтарының театр фестивалінде Д.Жолжақсынов «Үздік ер адам» бас жүлдесін, артист Б.Сейтмамытов қосалқы рөл үшін тағайындалған жүлдеге ие болды.

Бұдан кейінгі жылдары аталмыш театр өзінің географиялық аумағын кеңейтіп бірнеше алыс-жақын шетелдердегі фестивальдерге қатысып қайтты. Атап айтқанда, 1998 жылы Мысырда өткен Халықаралық театр фестивалінде «Жан азабы» спектаклі үздік қойылымдардың бірі ретінде бағаланды. Сол жылы Тараз қаласының 2000 жылдық мерейтойына арналған Республикалық театр фестивалінде Н.Жақыпбай «Ең үздік режиссер», Г.Қалыбаева «Ең үздік әйел актриса» жүлдесіне ие болды. Ал, 2000 жылы Қырғыз Республикасының Бішкек қаласындағы Халықаралық «Наурыз–2000» фестивалінде бірінші орынды жеңіп алды.

Театрдың көрнекті табысына жататын Ж.Хаджиев режиссурасымен қойылған драматург Иран – Ғайыптың «Қорқыттың көрі» спектаклі де театр репертуарында ұзақ жүрді. Сахналық бітім үлгісі режиссер тарапынан келісті табылып, тың сахналық идеясы мен өзгеше пластикалық шешімімен дараланатын бұл қойылым 2002 жылдың мамыр айында Қазан қаласында өткізілген Халықаралық театр фестиваліне қатысып, Қорқыт бейнесін сомдаған Б.Сейтмамытұлы «Акерлік жетістігі үшін» тағайындалған жүлдені иеленіп қайтты.

Театр ұжымы Махамбет Өтемісұлының 200 жылдық мерейтойына байланысты Орал қаласында (2003) өткізілген Республикалық ХІ театр фестивалінің «Гран–При» – бас жүлдесін жеңіп алды. Режиссер Ж.Хаджиев шығарманың бейнелік үлгісін қарастыруда өзінің ой-тұжырымының тереңдігімен қиял жүйіріктігін көрсетті. Тұтас алғанда спектакль бүгінгі республика театрларының көтерілген биігіне шығармашылық деңгейіне көркемдік өлшем болды.

Сол тәрізді тәуелсіздіктің 15 жылдығына орай Астанада ұйымдастырылған Республикалық ХІV театр фестиваліне қатысқан Т.Теменовтың «Алма бағы» спектакліндегі актерлік ойын жоғары бағаланып, лауреат атанды. Бұл қойылым осы жылдың күзінде Башқұртстанның астанасы Уфада өткен Түркі тілдес халықтардың IV Халықаралық «Тоғанлық» театр фестиваліне қатысып, шалдың бейнесін сомдаған Тұрсын Құралиев «Аталар дәстүріне құрмет» арнайы сыйлығымен марапатталды. 2007 жылдың 27–30 наурыз аралығында Халықаралық Театр Күні мерекесіне орай, Шымкент қаласында өткен Халықаралық Театр Фестиваліне қатысқан С.Сматаев пен Т.Теменовтің «Көгілдір такси» мелодрамасы үздік қойылымдар қатарынан табылып, спектакльде Мариям ролін сомдайтын актриса Күнсұлу Шаяхметова «Ең үздік әйел бейнесі үшін» лауреат атанды.

Алматы қаласында өткен II Халықаралық Орта Азия мемлекеттерінің театр фестиваліне (2008 ж.) қатысқан «Жұмақтағы жасын» (авт. У.Сароян, ауд. Д.Рамазан, реж.Т.Ахметов) спектаклі «Ең үздік шетел классикасын сахналаған қойылым» жүлдесін иеленді. Осы жылы аталған спектакль Алматы қаласында болған II Халықаралық Орта Азия мемлекеттерінің театр фестиваліне қатысып спектакльде ойнаған артистер: Мақашева Жанар, Әбікеева Динара «Ең үздік эпизодтық рөл үшін» жүлделеріне ие болды.

Сеул қаласында өткен «Ұлы Жібек жолы» театр фестиваліне (2009 ж.) «Мулен Ружға шақыру» (авторы және реж. Т.Теменов) спектаклімен қатысып, өнерсүйер корей халқының ерекше ілтипат-ықыласына бөленіп келді.

Алматы қаласында өткен III Халықаралық Орта Азия халықтарының театр фестиваліне (2010 ж.) қатысқан Ш.Айтматовтың (инсц. жаңа нұсқасын жасаған Т.Теменов) «Қызыл орамалды шынарым» лирикалық драмасында бас кейіпкер Әселдің рөлін сомдаған актриса Аида Жантілеуова «Ең үздік әйел бейнесі үшін» номинациясы бойынша лауреат атанды. 2011 жылы аталған спектакль Түркияның Адана қаласында өткен «Ұлы Жібек жолы» атты Түркітілдес елдердің халықаралық театрлар фестиваліне, 2012 жылы Түркменстанның Ашхабад қаласында болған Халықаралық театр фестиваліне қатысып ел мәдениетін танытты.

Ал, 2013 жылы Ш.Айтматовтың 80 жылдығына орай Бішкек қаласында өткен Халықаралық театр фестиваліне М.Әуезовтің «Ай-Қарагөз...» спектаклімен қатысып, қойылым режиссері Т.Теменов Ш.Айтматов атындағы Халықаралық сыйлыққа ие болды.

Әзірбайжан Республикасының Шеки қаласында өткен (2014 ж.) Халықаралық театр фестиваліне театр «Естайдың Қорланын» (авт. Иран-Ғайып, реж.М.Ахманов) көрсетіп, Түркітілдес халықтар театрлары арасындағы өзінің шоқтығы биік өнер ордасы екенін тағы бір мәрте паш етіп қайтты.

Таразда өткен «Тұңғышбай әл - Тарази Таразға шақырады» фестивалінде (2015 ж. қараша) театр ұжымы «Қара шекпен» (авт.Г.Хугаев, реж., ауд.Қ.Төлеуішов, А.Маамиров) қойылымымен қатысып, Бе-бе ролі үшін Ербол Садырбаев – «Үздік эпизодтық ер адам бейнесі», Қосүрей ролі үшін Лидия Кәден – «Үздік эпизодтық әйел адам бейнесі» номинацияларын жеңіп алды. Бұл спектакль 2016 жылы Түркияның Конья қаласында өткен «Мың тыныс – бір дауыс» атты Халықаралық театр фестивалінде де көрермендер көңілінен шықты.

Е.Аманшаевтың «Үзілген бесік жыры» шығармасының желісі бойынша «Ол» деген атпен сахналанған спектакль 2016 жылдың мамыр айында Көкшетау қаласында өткен «Дидар» II Халықаралық эксперименттік театр фестивалінде «Ең үздік қойылым» номинациясына ие болды.

Әрине, аталған қойылымдар режиссерлік ой-мұраттың әр нүктесіне дейін толық бейнелі суреттеу деңгейінен көріне бермегенімен де, шығармашылық ізденістің айқындылығын, орындаушылардың үйлесімді жанды әрекетін, сахналық мақсатты дұрыс орындауға деген құштарлықтарын ашып айтқанымыз жөн.

Сонымен театр жетпіс жылдық тарихында шығармашылық қалыптасу мен дамудың әртүрлі белестерін басып өтіп, бүгінгі ұлттық сахна өнерінде өзіндік орнын белгіледі. Бұл театр көп жылдарға дейін орыс балалар театрымен бірігіп жұмыс істеді. Қазақ ССР Министрлігінің № 42 қаулысына сәйкес 1985 жылдың 4 ақпанынан бастап қана өз алдына дербес бөлініп шықты. 1992 жылы Ғ.Мүсіреповтың 90 жылдығы құрметіне байланысты театр жазушының есімін иеленді. 1996 жылы театрдың 50 жылдығына орай оған академиялық деген статус берілді.

Киелі шаңырақтың осындай биік мәртебеге жетуіне театрды өз қолымен құрысқан Н.И.Сацтан бастап, қазақ театр өнерінде өзіндік өрнек бояуымен ерекшеленіп, үркер жұлдызындай жарқырап көрінген ұлттық режиссурамыздың белді өкілдері Сапарғали Шәріпов, Асқар Токпанов, Мұрат Қосыбаев, Сара Естемесова, Ғайни Хайруллина, Виктор Пұсырманов, Есмұқан Обаев, Маман Байсеркенов, Жанат Хаджиев, Қ.Жетпісбаев, Райымбек Сейтметов, Нұрқанат Жақыпбай, Талғат Теменов, Мұрат Ахманов мол еңбек сіңірді.

Жоғарыда атап өткен театрдың ірге тасын қаласқан өрелі өнерпаз актерлердің ізін баса әр жылдарда театрға келіп, оның мәуелеп көктеуіне белсене қатысқан сахна шеберлері: Қазақстан Республикасының халық артистері – Байділда Қалтаев, Сәлима Саттарова, Кененбай Қожабеков, Әмина Өмірзақова, Қасым Жәкібаев, Мұхтар Бактыгереев, Роза Әшірбекова, Досхан Жолжақсынов, Алтынбек Кенжеков, Тілектес Мейрамов; Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген артистері –Аққағаз Мәмбетова, Жамал Бектасова, Кәмәси Өмірзақов, Мәкіл Құланбаев, Мәрияш Жақсымбетова, Атакелді Ысмайылов, Матан Мұраталиев, Айтжан

Айдарбеков, Сейтхан Есенқұлов, Гүлжамал Қазақбаева, Рая Мұхамедиярова, Күләш Қажығалиева, Қадірбек Демесінов, Лида Кәденова, Тұрсын Құралиев, Сағат Жылгелдиев, Жібек Лебаева, Сағызбай Қарабалин және Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткерлері: Балтабай Сейітмамытұлы, Тынышкүл Сұлтанбердиева, Райхан Қалиолдина, Әсел Мәмбетова, Шолпан Сіргебаева, Күлжәмила Белжанова, Сәкен Рақышев, Жібек Бектемір, Қадірғазы Қуандықов, Хазима Нұғманова, Айгүл Иманбаева, Мәдениет қайраткері Жаксыбек Құрманбеков, «Дарын» мемлекеттік сыйлықтың иегерлері Лиза Серікова мен Рахман Омаров, Қазақстан Жастар одағы «Серпер» сыйлығының иегерлері Жанар Мақашева, Бейбіт Қамаранов, Бакыт Тушаев, Динара Әбікеева, Әсет Иманғалиев, Аида Жантілеуова және бүгінде репертуардың ауыр жүгін көтеріп жүрген Сүндет Бектауов, Жомарт Зейнәбілов, Еділ Рамазанов, Елдар Отарбаев, Раушан Байзақова, Сафуан Шаймерденов, Еркін Әбдірешев, Сәния Ерзатқызы, Мақсат Сәбитов, Дархан Сүлейменов, Қуаныш Тұрдалин, Гүлбаһрам Байбосынова, Ақбота Қаймақбаева, Мерей Әджібеков, Ақмарал Дайрабаева, Гүлдана Ергешова, Ерлан Усманов, Сәуле Тұрдахұнова, Есжан Хамидуллин, Толқын Нұрбекова, Руслан Ахметов, Динара Абдуллина, Ерлат Кушибаев Мөлдір Қоныскызы, Әсет Есжан, Талғат Келімбетов, Ербол Ыдырысов, Динара Шымырбаева, Анар Әділова, Қуаныш Керімқұлов және т.б. жаңа толқын, жас буын актерлер де театрдың өрлеуіне бар күш – жігерін салып жүр.

Театрдың шаңырақ көтерген кезеңінен бастап, бүкіл өсіп даму сапарында екі труппаның ыстық – суығы мен жетістігін бірге бөлісіп, ұзақ жылдар бойы (1946 – 1978) әдебиет бөлімінің меңгерушісі болып табан аудармай бір орында қызмет еткен Галина Рутковскаяның ерен еңбегі бөліп айтуға лайық.

Сол тәрізді әр жылдарда театр директоры қызметін атқарған Григорий Вайсман, Гүлжаһан Жанысбаева, Сақтаған Тұрлымұратов, Райымбек Сейтметов, Досхан Жолжақсынов, Тілектес Мейрамов, Талғат Теменов өз іскерліктерін театрдың іргелі өсуіне жұмсай білді. Бүгінде театр директоры болып отырған Сәбит Әбдіхалыков та театр жұмысын ілгерілету мақсатында жұмыстар атқарып келеді. Сахна өнерінің бүкіл қыр – сырын жетік білетін бұл мамандар театрдың әкімшілік қызметін орындаумен шектелмей, шығармашылық жұмысын жіті қадағалап, дәуір тынысы мен өмір талабына сай жаңа көркемдік ізденістерге жол ашып отырысты.

Театр өнері басқа өнер түрлеріне қарағанда табиғаты өзгеше өнер екені әлімсақтан аян. Себебі, спектакль жасауға театрда жұмыс істейтін бүкіл ұжым жұмыла араласады. Әрбір қызметкердің өзіндік орны бар. Осы тұрғыдан алып қарасақ, отыз жылдан астам уақыт труппа жетекшісі болған Гүлшаһра Байжанбаева мен консерваторияның алғашқы түлектерінің бірі, театр оркестрінің негізін қалаған Дариға Мұстақованың театр босағасынан құрметті еңбек демалысына шығулары олардың театрға деген үлкен махаббаттарының жанды айғағы іспеттес.

Бұл театрдың спектакльдері театр мен әдебиет сыншыларының әр жылдардағы ғылыми – теориялық зерттеу еңбектеріне арқау болды. Атап айтқанда: филология ғылымдарының докторы Файзолла Оразаевтың «Жастық шақ театры» деп аталатын кітабында театрдың қалыптасу кезеңінен бастап 1970 жылдарға дейінгі даму барысы әңгімеленген. Ал, театрды өз қолымен құрысып, онда режиссерлік еткен Сапарғали Шәріповтың театрдың ірге тасы қаланған күнінен, он бес жыл бойы қол жеткізген табыстарын саралап жазған бірер мақалалары 1960–шы жылдардағы газет-журналдарға жарияланған. Одан кейін театрдың әдебиет бөлімінің меңгерушісі болып қызмет істеп жүрген жылдары белгілі театр сыншысы, өнертану докторы Бағыбек Құндақбаев көптеген қойылымдарды кәсіптік деңгейде талдап, тұжырымды пікірлер білдіріп отырған.

Жастар мен балалар театры ұлттық сахна өнерінің дамуына ат салысып келе жатқан ірі мәдени ошақтардың бірі болғандықтан «Қазақ театр тарихының» екінші томында оның ең таңдаулы қойылымдары іріктеліп өзге театрлармен салыстырыла жазылған. (Мынадай тарауларда: «Бүгінгі күн театр сахнасында». Авторлары: Ф.Оразаев, Ә.Нұршайықов, Б.Құндақбаев. «Комедиялық

спектакльдер». Авторы: Б.Құндақбаев). Сөйтіп, театрдың 1970 жылдарға дейінгі кезеңі тұтас зерттелмесе де жоғарыда айтылған авторлардың еңбектері арқылы театрдың бет алысын, бағыт-бағдарын аңғаруға болады.

Сол тәрізді Қ.Қуандықовтың «Театрда туған ойлар», Қ.Мұхамеджановтың «Өнер жайлы ойлар», Ә.Сығаевтың «Сахнаға сапар», «Жарнама алдындағы ой», С.Досановтың «Жүректің отын сөндірме» кітаптарының кей тарауларында театр сахнасында әр жылдарды қойылған спектакльдер мен жекелеген актерлерге жазылған портреттер енгізілген. Бұлардан басқа мерзімді газет-журнал беттерінен театр сыншылары Л.И.Богатенкованың, А.Н.Қадыровтың, Г.Ю.Рутковскаяның, У.Садықованың, Қ.Мұхаметжановтың, Қ.Уәлиевтің, С.Мусинаның, режиссер Р.Сейтметовтың, актер С.Есенқұловтың, жазушылар Н.Оразалин мен А.Нысаналиннің, әдебиет сыншысы Ә.Бөпежанованың, Н.Ақышевтың мақалаларын жиі кездестіруге болады.

Мәңгі жас қалпынан өзгермейтін Ғ.Мүсірепов атындағы академиялық балалар мен жасөспірімдер театры еліміздің жарқын болашағы үшін аянбай еңбек етіп, қазақ мәдениетінің әлемге танылуына өз үлес қоса беретініне сеніміміз мол.

1. *Қазақ театр тарихы. Екі томдық.* – Алматы: Ғылым, 1978. – 2 т. – 432 б.
2. *Сац И.Н. Новеллы моей жизни.* – М.: Искусство, – 648 с.
3. *Шәріпов С. Сахнадан ескен жылы леп // Жұлдыз,* – 1962. – № 4.

Аннотация

Портрет театра: прошлый опыт и пути развития в настоящем

Нурпеис Б.К. – доктор искусствоведения, профессор Казахской национальной академии искусств имени Т.Жургенова.

Ескендиоров Н.Р. – доктор PHD, доцент Казахского национального университета искусств.

Кумаргалиева Н.Р. – магистр искусств, преподаватель Казахской национальной академии искусств имени Т.Жургенова.

В статье рассматривается процесс формирования и пути развития Академического театра для детей и юношества имени Г.Мусрепова. По сравнению с другими театрами, данному театру присущ ряд особенностей, касающихся состава труппы и творческих планов коллектива. Самое главное, театр ориентируется на юных зрителей разного возраста. В связи с этим в статье особое внимание уделяется репертуарной политике театра, актерскому составу и режиссёрским поискам. Внесшие большой вклад в развитие театра режиссёры Н.И.Сац, А.Токпанов, М.Косыбаев, С.Шарипов, М.Байсеркенов, Ж.Хаджиев, Н.Жакыпбай понимали значимость театра для воспитания детей и стремились создавать содержательные спектакли в соответствии с требованиями времени. В статье анализируются достижения и неудачи театра за семьдесят лет его творческой деятельности, в процессе которой театр превратился в один из важных театральных центров республики.

Ключевые слова: театр, творчество, спектакль, сценография, режиссер, актерский ансамбль, национальная драматургия, актерская игра, режиссерское искусство, сценическое действие.

Summary

Portrait of the theatre: the past experience and the present ways of development

Nurpeis B.K. – PhD in Art History, professor of the Kazakh National Arts Academy named after T.Zhurgenov

Eskendirov N. R. – PhD in Art History, associate professor of the Kazakh National University of Arts

Kumargaliyeva N. R. – Master of Arts, lecturer of the Kazakh National Arts Academy named after T.Zhurgenov

In the article the formation and ways of development of the Academic Theatre for Children and Youth named after G.Musrepov are studied. In comparison with other theatres, this theatre is characterized by a number of features concerning the structure of the troupe and its creative plans for the future. The most important thing is that performances of the theatre address the needs of different age groups of the young audience. Due to this fact, in the article the special focus is made on the repertoire policy of the theatre, its cast and directorial innovations. Prominent directors who made a significant contribution to the development of the theatre, such as N.I. Satz, A.Tokpanov, M.Kosybayev, S.Sharipov, M.Baiserkenov, Zh. Khadzhiyev, N.Zhakypbai understood the importance of theatre in the upbringing of children and strived to make meaningful productions according to the needs of the time. The authors of the article analyze achievements and setbacks of the theatre throughout its seventy-year history, in the course of which the theatre has turned into one of the important theatrical centres of the Republic.

Key words: theatre, creative work, performance, scenography, stage director, cast, national dramaturgy, acting, stage directing, stage action.

УДК:791:654.19

ОТАНДЫҚ ТЕЛЕВИЗИЯ ТАРИХЫ (1958-1990 жылдар)

Сәлім Ә. Т. - Т.Қ. Жүргенов атындағы азақ Ұлттық Өнер академиясы, «Кино және ТВ» факультеті, «ТВ режиссурасы және операторлық өнер» кафедрасының оқытушысы.
Магистр.

sat.kz@inbox.ru

Уақыт талабына сай әр кезеңнің өзіндік жемісі, жаңалық етіп «ғасыр кереметін» тарту етер жаңашыл тұлғалары болары да заңды құбылыс. Десек те жиырмасыншы ғасырдың күллі адамзат баласының өмірінде алар орны тым ауқымды. Осы уақытқа тиесілі көп жаңалықтың бірі, әрі бірегейі бола білген, «ғасыр жаңалығы» аталған теледидардың әр адамның өмірінде ойып алар орыны айшықты. Ал оның пайда болуы мен жүріп өткен жолын, жаңа өнердің қадасын қағып, қабырғасын бекемдеп қазақ телевизиясының жұмысын бастап берген нар тұлғалы азаматтарын білу келешектің парызы.

Түйін сөздер: теледидар, көгілдір экран, телевизия тарихы, телевизия, отандық телевизия, экран, қазақ телевизиясы, телеарналар, хабар тарату.

Халқымыздың небір түрлі қиын-қыстау, қым-қуыт кезеңдерді, қуаныш пен күйінішті, шарықтаулар мен төмендеулерді басынан кешкені кешегі жүріп өткен жолы, тарихтың сарғайған беттерінде сайрап жатыр. Олардың бәрін де уақыт кезеңінің ұлы істерімен бірлестіре саралай отырып саралау, бүгінгі күннің талабы.

Уақыт талабына сай әр кезеңнің өзіндік жемісі, жаңалық етіп «ғасыр кереметін» тарту етер жаңашыл тұлғалары болары да заңды құбылыс. Десек те жиырмасыншы ғасырдың күллі адамзат баласының өмірінде алар орны тым ауқымды. Осы күнде жаңалыққа жаны құмар әрбір адам өз жанына қажетті дүниелерді қажетінше пайдаланып, өмірінің айырылмас бір бөлшегіне айналдыруда. Бәрінен де шоқтығы биік, әрі «ғасыр жаңалығы» аталған теледидардың әр адамның өмірінде ойып алар орыны айшықты. Теледидар - өмірге келу мерзімінен бастап «көпшіліктің» қажетіне қызмет еткен бірден бір құрал. Бүгінде «көгілдір экран» уақыт уысынан шығып әлемнің кез-келген түкпіріне көз сала, өзіне өзгені табындыра, әрі таң қалдыра белестерді бағындырып, белгісіз биіктерге бет алуда. Құпиясы мен қызығы тең, сыршыл да сыңшыл да телевизия әлемі адамзат баласын өз тереңіне тартып, ой-қиялына орныға кіріп, өз уысында тұтқындап ұстауда. Қанша жерден шығамын деп талпынсан да, теледидар жан-жүрегінді баурай ой-теңізіне үйіре тартқан сайын сені өз әлеміне жіпсіз байлап тарта береді, тарта береді.

Сыршыл да құпиялы көгілдір экранның қазақ топырағындағы тарихына биыл 58 жыл толды. Естіген құлаққа 58 жыл аз ғана уақытты білдіретін шығар бәлкім. Бірақ, осы бір сындарлы жылдарда қазақ телевизиясы басынан небір сын сағаттарды өткізгені сөзсіз.

1951 жылдың 22 наурызында КСРО Мнистрлер Кеңесінің қаулысымен Бүкілодақтық радиоаппарат комитетінің құрамында КСРО-ның Орталық теледидары құрылды. Ал, 1957 жылдың басында Үкімет радио және телехабарларын тарату жөніндегі комитет құрылды. Осының нәтижесінде 1957 жылдың 29 маусымында Қазақ ССР Министрлер Кеңесі Телевизия және радиохабарлары жөніндегі комитет құру туралы қаулы қабылдады.

Қаулы нәтижесіне байланысты 1958 жылы қазақ жерінде алғаш рет телевизия пайда болды. Сол уақыттағы республика астанасы - Алматының тұрғындары 8 наурыз күні тұңғыш рет өз экрандарында Қазақ теледидарының алғашқы қарлығаштары, диктор Зұлхия Жұматова мен Нейля Омарованың дидарын көрді. Олар алғашқы жұмысын көпшілікті Алматыда теледидар хабарларының басталуымен және әйелдер қауымын мерекелерімен құттықтап, жылы лебіз білдірумен бастады. Содан соң «өкімет мүшесі» атты көркем фильм көрсетілді. Осылайша, қазақ топырағында «көгілдір экран» деген атпен, өнердің жаңа түрі «теледидар» өмірге келді. Мәліметтерге сүйенсек бұл кезде Алматы қаласында бар-жоғы 4000, ал Алматы облысында 100-ге тарта теледидар бар еді.

Дегенмен, қазақ теледидары ресми түрде 16-наурызда ашылды.Тұсаукесерге Республикамыздағы алғашқы телехабарларды даярлап, эфирге беруге Алматы телестудиясының тұңғыш директоры Х. Абылғазин, бас редакторлар С. Нұрғалымов, И. Саввин, бас режиссер Л. Ғалымжанова, телеоператорлар И. Смирнов, И. Сагитов, суретші Э. Немирский сынды бірқатар мамандар қатысты. Міне осы кісілер алғаш болып жаңа өнердің қадасын қағып, қабырғасын бекемдеп қазақ телевизиясының жұмысын бастап еді. Осы жылдың желтоқсанында Алматы студиясы бүкілодақтық экранға бес сағаттық бағдарламамен шықты. Бұл тұста қазақ әдебиеті мен өнерінің он күндігі жүріп жатты және соған лайық қызу қарқынмен арнайы хабарлар легі әзірленіп, көрермен назарына ұсынылды.

Ел өміріндегі осынау бір маңызды тарихи бастамадан соң араға бірер жыл салып, еліміздің басқа да қалаларында да бірқатар телестудиялар ашылып, Қазақ теледидарының хабар тарататын аумағы кеңейе түсті. Сол жылдардағы қиындықтарға қарамастан 1959 жылдың сәуіріне дейін қазақ теледидары 333 бағдарлама дайындап, 497 кинофильм мен киножурнал дайындап үлгерді.

Қазақ теледидары шымылдығын түрген сәттен-ақ, шынайы өнерден сусындаған табиғи тума таланттардан кенде болған емес. Ағалар салған сара жолмен 60-80 жылдары арынды келген бір топ жастар легі заман ағымына, уақыт тынысына орай сол кезеңдердің өткір де өзекті мәселелерін хабарларына арқау еткен Совет Масғұтов, Қадыр Даутов, Марат Барманқұлов, Сұлтан Оразалин, Құсман Игісінов, Амангелді Жақсыбеков, Ғаділбек Шалахметов, Сағат Әшімбаев, Шерхан Мұртаза, Жанна Ахметова, Нұртілеу Иманғалиұлы, Қынабай Аралбаев, Серік Байхонов, Бейбіт Құсанбек сынды мамандар теледидар көгіне қалықтап шығып, теледидардың қиын да қызықты тарихының куәгерлері болды. Бастау бұлағында Ұлы Даланың ешқашанда тот баспайтын, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып жатқан ауыз әдебиетінің мол үлгілерінен сусындап өскен, шешендік өнерге етене жақын, қаламдары қарымды, сөз құдіретінен ой түйдегін ағытқан от түлектер қыры да, сыры да мол өнер түрінің қалың қалтарыстарындағы құпияларға шындап ден қойды. [1, 5 бет]

Қазақ теледидары тұсауын кескен 1958 жылдан бастап экранға шыға бастаған "Мың бір рақмет", "Өнерпаз болсаң", "Пай-пай жырға бес!", "Туған жер түлектері", "Автограф береді...", "Замандасым - сырласым", хабарлары көрермендердің жан дүниесін, қарапайым еңбек адамдарының телевизиялық портреттерін жасап, оларды қалың көпшіліктің үлгі тұтарлық ортақ қаһарманына айналдырса, кейіндеу "Кеш жарық!", "Телевизиялық кафе", "Сырласу", "Эдельвейс" сол жылдардағы әйгілі адамдар жайында, әдебиет, өнер, спорт жұлдыздарының өмірі мен өнер жолдары жайлы қызықты бағдарламалар топтамасын көрермендерге тарту етті. Сондай-ақ, теледидар алғашқы жылдардың өзінен-ақ негізінен, бұқаралық ақпаратты хабарлармен қоса әдеби, мәдени, концерттік негізінде ресми хабарлар мен өндіріс, ауыл шаруашылығына арналған бағдарламаларын көрсетуді мақсат етті. Өнердің қай түрін алсақ та ұлттық сананың қалыптасуы мен дамуына қызмет етіп, қоғамдағы көңіл-күйге, рухани дүниеге өлшеусіз әсер етеді. Ал, бейне мен дыбыстың бір мезетте қатар тоғыса келіп, психологиялық көңіл-күйге әсер ететін сілкіністің күдірет-қарымы шексіз. Өмірдегі күрмеуі мол өзекті мәселелер, қоғамдағы күрделі өзгерістер, күнделікті өмірдің күйбеңі де сол жылдардағы сан салалы хабарлар өзегіне негізделіп, көрерменге ұсынылып жатты.

Алпысыншы жылдардағы хабарлар сан мыңдаған аудитория мен жылы қауышып, жүректерге жол тауып жатты. Осы жылдары сыры да мол, сымбаты да көз қаритындай телеөнердегі ізденістер мен іркілістер, тәжірибелер мен жаңалықтар сырларына кірігіп, телеөнер саласын тереңнен игеру үшін түрлі тәжірибелер жүргізілді. Бұл тұрғыда қазақ теледидарының қалыптасуы мен дамуына бірден бір үлгі - кеңестік теледидар болды. Бастауын сонау отызыншы жылдардан алған Кеңес теледидары дүниежүзіндегі экран шеберлерімен иық теңестіре жүріп, мол тәжірибе жинақтады. Сондықтан да, әлемдік теледидар тарихына орыс экран өнерінің қосқан мол мұрағаты бар. Орыстың радио мен газет, театр мен кино шекпенінен шыққан адуынды шоғыры өздерімен бірге телеэкранға жаңа бір леп, тың жаңалық пен пішін алып келді. Эфирдегі шеберлік, режиссерлік шешімділік, операторлық қырағылық, от ауызды, орақ тілді редакторлар мен жүргізушілер күдіреті алпысыншы, сексенінші жылдар аралығында кеңестік көрермендерін теледидар өнерінің құдыреттілігіне бас идірді. Шын мәнінде де, бейнелік қатардағы бояу түрлерінің алуандығы мен теледидардағы техникалық мүмкіндікті кең молынан пайдаланған Мәскеулік экран шеберлерінен тәлім алар тұстарда, көңілге түйер ойларда, үлгі болар формалар да мол болатын. Кеңестік теледидардың ізденістері мен тәжірибелері қадамын жаңа-жаңа басқан қазақ телевизиясы үшін озық үлгі болды. Кеңестік тәжірибені бірте-бірте іс жүзінде пайдалануды игере бастаған отандық телевизия мамандары футбол матчтарынан, концерттерден, мерекелік іс-шаралардан тікелей эфирдегі репортаждар жүргізе бастады және соған сай қазақ телевизиясының аудитория аясы да кеңейе түсті. Бұл уақыттағы жоғары сұраныстағы КТ 6 камераларының салмағы 60 киллограммға дейін жететін. Осы арада айта кететін тағы бір жәйт, алғашқы телекамералар жайында болмақ.

Отандық телевизия алғашқы жұмыстарын стационарлы камералардың күшімен бастады. Стационарлы телекамералар қарапайым механиканың негізінде қолмен оптикалық линзаларды ауыстырып отырды. Кейіннен, араға бірер жыл салып барып, телевизиямыз өткен ғасырдың жетпісінші жылдары чех камераларымен толықтырылды. Чех камераларының көрсету сапасы жап-жақсы болғанымен, ауыстыру процесі өте қолайсыз болды. Қуантарлығы, заман ағымына орай әрбір техника да адамзаттың ғаламат жаңалықтарына сай небір қызмет түрлерін ұсынатын болды.

Сондықтан да, бірер жылдардан кейін телевизия камералары толыққанды совет-француздық (SEKAM III), американдық (NTSC) және батысгермандық (PAL) камераларымен жұмыс жасады, ал кейіннен тұтастай жапондардың SONY жетілдірілген жүйелерімен ауыстырылды. Телетехниканың күн санап дамып, көптеген жаңа мүмкіндіктерді ашуы телевизияның білікті маман инженерлермен, тәжірибелі техниктермен толығып, шығармашылық топтың алдында шұғыл шешімін керек ететін сұраныстар мен жаңа талаптарды қойды.

Өткен ғасырдың 70-80 жылдары қазақ теледидары түрлі-түсті бейнеге көшті. Ол уақытта трансляцияның ұзақтығы 7 сағатқа, қызметкерлер саны 412-ге дейін жетті. 11 бас редакция, 4 шығармашылық бірлестік жұмыла жұмыс істеді. Бұл кездері Алматыдағы түрлі-түсті "көк сандықтың" саны 71 мыңға, ал ақ кара "көк сандықтың" саны 294,1 мыңға жеткен еді.

1958 жылдан 60-шы жылдардың соңына дейін бір сөзбен айтқанда қазақ теледидарының қалыптасу кезеңі болды. Бұл жерде қазақстандық телеарналардың көшбасшысы бұрынғы Қазақ

теледидарының рөлі зор. Қазақ теледидары бүгінде 100-ге жуық телекомпаниялардың көшбасшысы. 58 жылдық тарихтың қиын да қызықты жолында ол араласпаған оқиға, бармаған жер, көтермеген мәселелер кемде-кем. Тамыры тереңге жайылған ел тарихы мен халық жады, өскелең ұрпақ тәрбиесі мен ғылым саласы, ғасырлар қойнауындағы мәдениеті мен дәстүрі, салт-санасы, ел экономикасы мен саясаты, өндірісі мен шаруашылығы осының бәрі қазақ телевизиясының күнделікті көтерген жүгі болды. Кейбір дерек көздеріне сүйенсек, сол кездегі Алматы және облыстағы 4100 телевизиялық қабылдағыш Қазақ телевизиясының алғашқы бағдарламасының трансляциясын тұтқан. Алматыдан кейін көгілдір экран біртіндеп шалғай өңірлерге де тарала бастады. Атап айтқанда, Қарағанды мен Өскемен, Жезқазған мен Балқаш, Ақтөбе мен Семейқалаларында студиялар ашылып, аймақ тұрғындары Қазақ телевизиясының алғашқы көрермендері санатында болды. Қазақ теледидарының "алтын ғасыры" 70-90 жылдар шындығында да көгілдір айнамыздың жан-жақты кемелденіп, шарықтаған кезеңі. Сол жылдары 13 бас редакция бір-бірімен жарыса жыл сайын түрлі тақырыптарға жіктеп 130-150 топтама бағдарламалар жасап отырды. Бұл ретте қазақстандық телеарналардың ішіндегі тәжірибесі жағынан толысқан, тарихы бай, мұрағаты мол Қазақстан ұлттық телеарнасы ескі мен жаңаны қосып тұрған шынайы көпірдей. [2, 3 бет]

Өткен ғасырдың соңғы он жылдығы Қазақ теледидары үшін қиын-қыстау тоқырау жылдары болды. Ғасырлар бой аңсаған егемендігімізді алып, алдымыздан әлемдік терезе айқара ашылып, батыс пен өзге елдердің телеөнеріндегі сан алуан бағыт экранға лап қойғанда, біздің орта әлемдік авангардты қуып жетуге ұмтылды. Әрі жаңа қоғамдағы өзгермелі ахуалдың құбылмалығы да қазақ телесахнасының эстетикалық құндылықтарынан айырылып, жеңіл әуендегі клиптік танымға ыңғайласуына негіз болды. Бұл "телеөнердің өн бойындағы үздіксіз өтуге тиіс көпмәнділік пен тұтастықтың жоққа шығуына" әкеліп соқты. Мұнда көбінесе эфирлік эффектілерге, көрермендерге жоғары әсер беру үшін әдеттегіден өзгешелеу әдістерге көп орын бөлінді де, түр мазмұнынан гөрі биік сипат алды. Сол себептен де, 1989-1990 жылдарында Қазақ телевизиясы идеялық және шығармашылық жаңаруға талпына бастады. Осы тұста жариялықтың күшіне енуі тележурналистерге кеңестік тар идеологияның шеңберінен шығып, ұлттық мүдде туралы айту, ойды ашық білдірудің халықаралық ақпараттық тәжірибелерін баяу да болса игеру, қоғамдық пікірмен есептесу секілді қадамдарға баруға мүмкіндік туғызды. Ел экраннан ақиқат іздеді.

"Демократияның, Қазақстанның бүкіл прогресшіл даму перспективасының тағдыры бұқаралық ақпарат құралдарының қалай дамитынына тікелей байланысты болмақ." деген бағдарламалық ой-байлам нақ осы кезеңде айтылған болатын. 1990-1992 жылдары осы үрдіс белең ала келе "тәуелсіз арна" деген бізге мүлде беймәлім ұғымды қоғамдық-идеологиялық айналымға енгізді. Мемлекеттік телерадионың ықпалы төмендеп, сол жылдары пайда болған "КТК", "31" телеарна секілді жекеменшік тәуелсіз арналардың беделі күрт өсті. Олар жаңалықтарды жедел және жиі бере білуімен, сол тұстағы саяси-экономикалық өзгерістерді батыл сынай алуымен дараланды. Сонымен бірге батыстың дәрекі, арсыз өнімдерін талғамсыз жамыратып жіберді. Шет елдердің бұқаралық ақпарат құралдары республиканың рухани әлеміне лицензиясыз емін-еркін ене бастады. Бұл тұс елімізде стихиялы түрде жүріп жатқан ақпараттық құбылыстарға биліктің бой салып араласуымен айқындалады. Мемлекет ақпарат құралдары мен ақпараттық кеңістікті бөлісу үрдісіне тікелей араласып, оны заңмен реттеуге, жаңа арналардың шығармашылық қызметіне талдау жасауға кірісті. [3, 175 бет]

1. Тұрсынов Қ. Көгілдір экран. - Алматы: Қазақ университеті, 1998. 265 б.
2. Олжабай Л. Қазақ телевизиясының қара шаңырағы// Егемен Қазақстан, 2003, №15. 3 б.
3. Справочник журналиста Казахстана. - Алматы: Санат, 2002, 208 с.

Резюме

Сәлім Ә. Т. – преподаватель. Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, кафедра «Режиссура телевидения и операторского искусства. Магистр.

sat.kz@inbox.ru

История отечественного телевидения (1958-1990 годы)

Человек и его интерес к неизведанному меняют время, мир и конечно же общество. Наблюдая за эволюцией человечества можно испугаться допустив в своих мыслях чего можно ожидать от нас самих в ближайшие два-три века. А казалось бы, что еще осталось придумать? Вот так, и когда то наши предки удивлялись увидев говорящего человека в коробочке под названием - телевизор. Время прошло, телевидение влилось в нашу жизнь. А почему? С чем это связано? На эти вопросы мы сможем ответить только после того как изучим его историю происхождения и путь становления. Это статья описывает именно этот путь становления отечественного телевидения.

Ключевые слова: экран, телевидение, история телевидения, отечественное телевидение, казахское телевидение, телеканалы, подача информации.

Summary

Salim. A.T. - T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, "Cinema and TV" department, "TV direction and cinematography" chair.

sat.kz@inbox.ru

The history of national television (1958-1990 years)

Man and his interest in the unknown change time, the world and of course society. Watching the evolution of humanity can be frightened by admitting in his thoughts what to expect from ourselves in the next two or three centuries. And it would seem that still have to come up with? That's right, and when our ancestors were surprised to see a person speaking in a box under the name of - the TV. Time passed, TV flowed into our lives. And why? What is the reason? These are the questions we can answer only after study of its history and origin way of formation. This article describes this way of formation of national television.

Keywords: screen, television, history of television, national TV, Kazakh TV, channels, the supply of information.

Раздел V. НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА

УДК 373.1.035.

ФОРТИФИКАЦИОННОЕ ОБОРУДОВАНИЕ МЕСТНОСТИ.

Кулатаев К.А. – старший преподаватель кафедры педагогов-организаторов и начальной военной подготовки института искусств, культуры и спорта КазНПУ им.Абая.

В данной статье основное и вполне обоснованное внимание уделено военно-инженерной подготовке, как одной из наиболее важных дисциплин, входящих в состав боевой подготовки, показаны роль и назначение инженерного оборудования местности, а также представлена характеристика отдельных видов инженерных сооружений. Виды и способы фортификационного оборудования местности видоизменялись в соответствии с общим ходом военных действий. Одной из главных задач фортификационного оборудования занимаемых войсками районов (позиций) является обеспечение наиболее эффективного применения оружия, боевой техники и надежная защита войск от всех средств поражения противника. В статье большое значение придаётся вопросам укрепления местности и созданию коммуникаций, препятствующих возможным ударам вероятного противника. С целью наглядности трудозатрат на отрывку и оборудование траншей, ходов сообщения и других инженерных сооружений в статье обучаемым представлена таблица.

Ключевые слова: фортификационное оборудование, инженерные заграждения и сооружения, противник, местность, личный состав.

Курс военно-инженерной подготовки является одним из наиболее важных, входящих в состав боевой подготовки военнослужащих. Занятия, проводимые со студентами высшего учебного заведения по данной дисциплине, в первую очередь и в большей степени, посвящены ознакомлению с технологией возведения инженерных сооружений, изучению способов возведения и преодоления различных заграждений, методов преодоления различных преград. В своей совокупности они формируют знания, необходимые будущему преподавателю – организатору начальной военной подготовки, и возможность их применения в ходе занятий с обучаемыми.

В современном бою инженерные заграждения играют важную роль в обеспечении боевых действий частей и подразделений. Они устраиваются на местности и предназначены для задержания продвижения противника, затруднения его маневра, вынудить двигаться в направлении, где он может быть уничтожен, нанесения ему потерь в живой силе и технике.

Инженерные заграждения применяют во всех видах боевых действий войск в сочетании огня и действиями войск. Инженерные заграждения должны быть неожиданными для противника.

Инженерные сооружения зародилась с появлением армий. Ее развитие было связано с совершенствованием оружия, появлением новых средств вооруженной борьбы, увеличением количества боевой техники, привлекаемой для решения боевых задач, с качественным изменением личного состава войск.

Полевая фортификация наиболее широко применяется в сухопутных войсках. Другие виды Вооруженных Сил используют средства полевой фортификации в меньшей степени [1].

С целью пресечения провокаций и вторжения противника, а также для успешного ведения боевых действий и затруднения действий противника осуществляется фортификационное оборудование местности. К примеру для пограничников, оно включает: опорные пункты пограничных застав,

оборонительные позиции и сооружения для непосредственной обороны городков пограничных застав, отдельные окопы и сооружения для пограничных нарядов.

Наиболее массовыми фортификационными сооружениями на поле боя являются открытые сооружения – траншеи, ходы сообщения, окопы для огневых средств, котлованные укрытия для техники, а для личного состава – щели. Это простые, но совершенно необходимые элементы инженерного оборудования местности в боевых условиях.

Основу фортификационного оборудования составляют открытые и закрытые сооружения для ведения огня и наблюдения, огневые позиции для БМП, БТР и минометов, укрытия для личного состава, боевой и специальной техники, материальных средств, а также сооружения для размещения пунктов управления [2].

Траншея представляет собой ров глубиной 110-150 см, шириной по дну 40-50 см, оборудованный ячейками для стрелков и гранатометчиков, площадками для пулеметов и других огневых средств, укрытиями для личного состава и нишами для боеприпасов.

Для скрытного сообщения с тылом отрывается и оборудуется ход сообщения.

Для надежной защиты подразделений от средств поражения противника, сохранения их боеспособности на позициях и в районах расположения устраиваются укрытия. В зависимости от условий боевой обстановки, наличия времени, материалов применяются следующие виды укрытий для личного состава: щели (открытые и перекрытые), блиндажи и убежища.

Наиболее простым типом коллективного укрытия личного состава являются щели.

Щели вместимостью на отделение, расчет (экипаж) устраивают в передней крутости траншеи. Открытую щель отрывают длиной 3-4 м, глубиной 1,5 м, шириной по дну 60 см.

При наличии времени и материалов над щелью устраивают покрытие из бревен, накатника, жердей, хвороста, фашин из камыша и тростника. Используются для этих целей и железобетонные изделия, мешки, наполненные грунтом, подручные материалы. Сверху покрытия насыпается слой грунта толщиной 30-40 см и маскируется. Открытые щели снижают действия ударной волны (так как исключается ее так называемый скоростной напор) и светового излучения. Они частично снижают и прямое воздействие проникающей радиации. Перекрытые щели, имея грунтовую обсыпку 40-6 см и простейшую защиту входа в виде щита из досок или жердей, обеспечивают более значительное снижение воздействия ударной волны и проникающей радиации и полную защиту от светового излучения ядерного взрыва, а также от пуль, осколков и зажигательных веществ. В слабых и средних грунтах крутости щелей одеваются местными материалами – жердями, хворостом и т.п.

Другим массовым видом защитных сооружений являются блиндажи. По сравнению с перекрытыми щелями они имеют более прочный остов, увеличенную толщину грунтовой обсыпки над остовом и вход с защитной дверью, способной выдержать расчетное давление ударной волны. Защитные свойства блиндажей выше, чем щелей.

Блиндаж является более надежным сооружением для защиты личного состава от средств поражения. Он устраивается из накатника, хворостяных фашин, из мешков с землей и из элементов ФВС. Вместимость его обычно 8-15 человек.

Перед входом в блиндаж делается перекрытый участок траншеи длиной 2,5 м. Защитная грунтовая толща покрытия блиндажа должна быть не менее 70см. Для отопления в блиндажах могут устанавливаться печь и вентиляционный короб.

В целях лучшей маскировки обсыпку блиндажа делают заподлицо с бруствером и маскируют под фон окружающей местности. Блиндажи возводятся как в системе траншей, так и отдельно – в районах расположения войск, на КП, КНП и др.

Убежище является укрытием, обеспечивающим более надежную, чем блиндаж, защиту от средств поражения и благоприятные условия для отдыха (работы) личного состава. Оно состоит из основного помещения, тамбура и предтамбура и оборудуется табельными средствами защиты. Эти средства обеспечивают длительное пребывание и отдых личного состава в убежище без применения средств индивидуальной защиты в условиях заражения местности.

Внутренние размеры убежища:

при двустороннем расположении нар: длина – 6м, ширина – 1,8 м;

при одностороннем расположении нар: длина – 10м, ширина – 1,2 м [3].

Убежище могут сооружаться из лесоматериалов безврубочной конструкции, мешков с землей и криволинейных армированных оболочек, из элементов волнистой стали ФВС и др. Убежище также могут быть каркасно-тканевой конструкции. Входы в убежище могут делаться из круглого леса, дверного блока БД-50 или «Лаз». При наличии времени и материалов перед входом в убежище устраивают перекрытый участок хода сообщения, в котором можно снимать зараженную одежду, прежде чем войти в убежище. Степень защиты, обеспечиваемая убежищем, зависит от прочности строительных конструкций, включая входные устройства, толщины грунтовой обсыпки и типа фильтровентиляционного оборудования [4].

Окоп на отделение занимает по фронту до 100м. Он состоит из рва (обычно участка траншеи), ячеек для стрелков, площадок для ручных противотанковых гранатометов и пулеметов, перекрытой щели, ниш для боеприпасов и продовольствия, тупиков и расширений для удобства передвижения, водоносного колодца, нагорных и водоотводных канавок. Для огневых средств оборудуются основные и запасные позиции, позволяющие совместно с соседними отделениями уничтожать противника огнем перед фронтом и на флангах опорного пункта.

Позиция отделения оборудуется в такой последовательности:

В первую очередь расчищается местность для улучшения наблюдения и ведения огня, отрываются одиночные и парные окопы, окопы для БМП (БТР), а затем одиночные и парные окопы соединяются между собой в окоп на отделение, который доводится до полного профиля, а при неустойчивом грунте, кроме того, усиливается одеждой крутостей и соединяется сплошной траншеей с окопами соседних отделений, для личного состава оборудуется перекрытая щель;

затем отрываются окоп на запасной (временной) огневой позиции для боевой машины пехоты (БМП), БТР и ход сообщения к нему. В окопе на отделение оборудуется блиндаж;

в окопе на отделение оборудуются ниши для боеприпасов, проводятся другие работы по его совершенствованию в боевом и хозяйственном отношении.

Одиночные окопы в зависимости от наличия времени и условий боевой обстановки отрывают для стрельбы лежа, с колена и стоя.

Одиночный окоп для стрельбы из автомата лежа состоит из выемки в грунте длиной 170 см, шириной 60 см, глубиной 30 см и бруствера высотой до 30 см. Между краем окопа и бруствером оставляют небольшую площадку шириной 30-40 см, называемую бермой.

Одиночный окоп для стрельбы с колена и стоя устраивается путем доотрывки окопа для стрельбы лежа соответственно до 60 см и 110 см по глубине. При отрывке окопа грунт выбрасывается вперед и в стороны, образуя бруствер высотой 40-60 см. В секторе обстрела высота бруствера уменьшается до 30 см, образуя выемку с пологими скатами – открытую бойницу.

Если самоокапывание ведется вне воздействия огня противника, одиночные окопы лучше отрывать сразу до полного профиля.

Наряду с одиночными окопами устраиваются парные, в которых размещаются два солдата, или окоп для трех стрелков.

Одиночный окоп для стрельбы лежа из ручного и станкового пулемета состоит из двух одиночных окопов, расположенных с некоторым уступом один относительно другого, бруствера и площадки для пулемета размером 1х1 м. Бруствер окопа устраивается с трех сторон высотой 60 см, а в секторе обстрела – не менее 20 см [4].

На подступах к огневым сооружениям обычно устраиваются противотанковые и противопехотные заграждения в сочетании с естественными препятствиями. Таким образом, сочетанием огневых сооружений и заграждений фортификация обеспечивает эффективное применение оружия на поле боя.

Применение различных типов открытых и закрытых фортификационных сооружений в достаточном количестве на позициях и в районах расположения войск дает возможность снизить потери личного состава и техники до минимальных размеров и обеспечить сохранение боеспособности частей и подразделений [5].

Трудозатраты на отрывку и оборудование траншей, ходов сообщения и других инженерных сооружений[4].

Задача	Объем вынутого грунта, куб.м.	Требуется на устройство, чел/час
Отрывка 1 км траншей и ходов сообщений:		
глубиной 1,1 м	800	800
глубиной 1,5 м	1100	1200

Оборудование 1 км траншеи в боевом отношении	2700	3600
То же, ходов сообщения	200	250
Отрывка 1 погонного метра:		
траншеи основного профиля (глубиной 110 см)	0,8	0,8
траншеи полного профиля (глубиной 150 см)	1,1	1,2
Устройство отдельных элементов окопа (траншеи):		
примкнутой стрелковой ячейки	0,8	3,6
примкнутой пулеметной ячейки	1	1,2
выносной ячейки с площадкой для пулемета	3,3	7,0
выносной ячейки для противотанкового гранатомета	4,0	7,0
ниши для боеприпасов	0,5	2,0
перекрытого участка траншеи длиной 8-10 м	-	36
нагорной водоотводной канавы длиной 10 м	0,25	3,0
водосборного колодца	-	10
отхожего места	-	30
Отрывка окопа на отделение	-	105
Устройство щели для личного состава:		
открытая щель	-	(160)
перекрытая щель	-	(190)
перекрытая щель с одеждой крутостей	-	(360)

Примечание: 1. Для отрывки 1 км траншеи (хода сообщения) требуется 2 часа работы (ТМК) и 20 чел/час или 7 часов работы ПЗМ и 70 чел/час.

2. В скобках приведено время на оценку "удовлетворительно".

Подводя итог вышесказанному, хочется отметить, что знание фортификации (от фр. – укреплять, усиливать) – науки об искусственных закрытиях и преградах, усиливающих расположение войск во время боя и называемых поэтому фортификационными постройками, вооружает наших студентов, как будущих военнослужащих, необходимыми навыками и умениями, связанными с инженерно-техническим обеспечением войск во время боевых действий, позволяет использовать опыт локальных конфликтов и способствует умелому планированию мероприятий по инженерной подготовке на различных участках местности, т.е. решает одну из основных задач обучения в вузе.

1. *Инженерное обеспечение. Колибернов. – М., 1984. - С.43.*
2. *Учебник сержанта пограничных войск. – М.:Воениздат, 1991.- С.26.*
3. *Варенышев Б.В. Военно-инженерная подготовка. Учебник. – М.: Воениздат, 1982.- 320с.*
4. *Андрющенко В.А., Пирожков П.А. Военно-инженерная подготовка. Учебно-методическое пособие. - Тамбов: Издательство ТГТУ, 2004. – 186с.*
5. *Дорофеев Ю. П., Шашиуров В. К. Инженерные мероприятия защиты от современных средств поражения. - М., 1974. - С.54.*

Түйін.

Қ.Ә.Құлатаев – аға оқытушы, кафедра оқытушылары, ұйымдастырушылар және бастапқы әскери дайындық Абай атындағы ҚазҰПУ. Kulataev.K@mail.ru.

Жерлерде фортификациялау.

Инженерлік жабдықтар ауданы бірнеше рет өзгертілген, бірақ оның негізгі элементтері болып табылады - жарықтар қапталған траншеяда, окоптар, шанақтарды, қазір бар және әскери жарғыларын сипатталған және. Көп заманауи технологияларды келуімен күрес қарсаңында фортификациялық жабдықтар ауданы тапсырманы жеңілдетілген. Қазіргі заманғы армия ажырамас талабы - фортификациялау ауданы туралы инженерлік құрылымдар мен дуалдар, элементтерін сол уақыт білімді кезінде.

Түйінді сөздер: фортификациялық жабдықтар, инженерлік кедергілер мен құрылыстар, жау, рельеф, персонал.

Summary.

Kulataev K.A. – senior teacher, the department teachers, organizers and basic military training. KazNPU of the name of Abay. Kulataev.K@mail.ru.

Fortification of the terrain.

Engineering equipment area is modified many times, but its basic elements - a trench, trenches, bunkers, covered with cracks exist and described military charters and now. With the advent of more modern technology simplified the task of fortification equipment area in anticipation of fighting. At the same time knowledge of the elements of engineering structures and fences, about fortification area - an essential requirement of a modern army.

Keywords: fortification equipment, engineering barriers and structures, the enemy, the terrain, the personnel.

УДК 378.796

ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ 5В010400 – «НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА»

Байгалиев А.М. – старший преподаватель кафедры педагогов-организаторов и начальной военной подготовки, магистр педагогических наук.

Берикболов К.Е. – заведующий кафедрой физической культуры и спорта, магистр педагогических наук.

В статье раскрыто суждение, о том что одним из важнейших средств воспитания студента, формирования его физических и психологических качеств, являются занятия по физической подготовке. На военных кафедрах вузов уделяется большое внимание развитию таких видов спорта как: легкая атлетика, лыжные гонки, гимнастика, волейбол, а также военно-прикладные виды спорта, такие как: рукопашный бой, военно-прикладное плавание, преодоление полосы препятствий, военное троеборье и т.д., при освоении которых каждый студент при желании может достичь не только высокого спортивного уровня, но и развить в себе волевые и нравственные качества. Физическая подготовка и спорт являются не только эффективным средством физического развития студента, но, несомненно, влияют на авторитет, трудовую деятельность и структуру ценностных ориентаций будущего офицера.

Ключевые слова: спорт, личность, физические качества, психические качества, целеустремленность, решительность, воля

Физическая подготовка является основным предметом боевой подготовки, важной и неотъемлемой частью физического обучения и воспитания студентов. От студентов требуется повышение физической подготовленности, способностей к перенесению высоких физических нагрузок и психических напряжений. Целью физической подготовки является обеспечение физической готовности студентов, соответствующей требованиям современного боя, общим задачам физической подготовки студентов, к которым относятся: развитие и поддержание на требуемом уровне выносливости, силы, быстроты и ловкости; формирование навыков рукопашного боя, а также передвижения по пересеченной местности в пешем порядке и на лыжах, преодоления препятствий, военно-прикладного плавания; укрепление опорно-двигательного аппарата – профилактика заболеваний и вредных привычек, закаливание организма; воспитание психической устойчивости, уверенности в своих силах, целеустремленности, смелости и решительности, инициативы и находчивости, настойчивости и упорства, выдержки и самообладания; формирование готовности студентов к перенесению экстремальных физических и психических нагрузок в период подготовки к различным видам занятий.

Физическая подготовка и спорт не только являются средством укрепления здоровья студента, его физического совершенствования, средством повышения социальной активности, но и существенно влияет на другие стороны человеческой жизни: на трудовую деятельность, нравственные и интеллектуальные качества; на процесс самообразования и самосовершенствование, на формирование воли.

Сам процесс регулярных целенаправленных занятий по физической подготовке предполагает воспитание определенных умений и навыков, физических и психических качеств, черт и свойств личности студента. В процессе физического воспитания формирование психических свойств личности происходит путем моделирования жизненных ситуаций, «проиграть» которые можно посредством физических упражнений, спортивных и особенно игровых моментов.

Совершенно очевидно, что, занимаясь спортом, человек в первую очередь совершенствует и укрепляет свой организм, свое тело, свою способность управлять движением и двигательными действиями. Это очень важно для студента. Еще в 1927 году, в первой отечественной монографии, посвященной психологии физической культуры, профессор Ф.П. Нечаев писал: «Пора, наконец, признать, что нельзя говорить о полном воспитании там, где отсутствует воспитание движений. Ловкость, выносливость и настойчивость, в известном смысле, могут быть названы мускульными

добродетелями, а утомляемость, апатия, капризное настроение, скука, беспокойство, рассеянность и неуравновешенность - мускульными пороками» [1].

Спорт, вне всякого сомнения – одно из главных средств воспитания движений, совершенствование их тонкой и точной координации развитие необходимых двигательных физических качеств. Но не только. В процессе занятий спортом закаляется его воля, характер, совершенствуется способность управлять собой, быстро и правильно ориентироваться в разнообразных сложных ситуациях, своевременно принимать решение, разумно рисковать или воздерживаться от риска.

Как, благодаря чему приходит к людям смелость, сила, быстрота и осмотрительность, умение не сдаваться и радоваться победе других все те лучшие волевые и физические качества, которыми спорт венчает пропорционально, конечно, личному вкладу каждого, кто к нему приобщается

Мы знаем, что роль спорта в воспитании «нового человека гармонически сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическую чистоту» велика и многозначительна. Постоянное сознательное преодоление трудностей, связанные с регулярными занятиями физической подготовкой и спортом (например, борьба с нарастающим утомлением, ощущениями боли) воспитывают волю, уверенность в себе, способность комфортно чувствовать себя в коллективе.

В процессе занятий физической подготовкой у студентов закаляется воля, характер, совершенствуется умение управлять собой, быстро и правильно ориентироваться в разнообразных сложных ситуациях, разумно рисковать или воздерживаться от риска. В любом виде спорта соревнования проводятся по жестким правилам, которые обуславливают не только сам ход борьбы, но и подготовку к ней. Правила определяют психологическую настройку человека. Они требуют от него в каждом виде спорта проявления определенных физических качеств, волевых усилий, определенных свойств мышления, допустимого уровня эмоционального возбуждения. Необходимость неоднократного проявления свойств и качеств личности неизбежно приводит к их развитию. Ежедневные занятия по физической подготовке развивают силу, быстроту, выносливость, гибкость, оттачивается техника выполнения упражнений. Студенты формируют умение действовать в полную силу, когда не хочется, когда устал, учатся справляться с волнением, управлять настроением, вызывать в себе состояние приподнятости, вдохновения, то есть овладевают умением самоуправления, самоконтроля эмоции, тренирует свою волю. Все это студенты делают сознательно, чтобы достичь лучшего результата в своем физическом воспитании. Таким образом, каждый студент совершенствуется в спорте, совершенствуется всесторонне [2].

Многие наивно предполагают, что самосовершенствование касается только физического развития. Мол «сила есть – ума не надо». Обманчивое суждение. Подобный аргумент не раз ставил в тупик тех, кто действительно «силушкой» не обижен. Сегодня даже самые ярые сторонники этой крылатой фразы остерегаются применить расхожую формулу. Применима ли она, скажем к теннису? Одной силы, быстроты, выносливости, умения подавать мяч и бить его с отскока, слета, с полулета для победы в теннисе не достаточно. Надо думать, и решать, разгадать намерения противника, его тактику, необходимо маскировать задумки, навязывать свою игру. Так и в футболе, хоккее, волейболе, баскетболе.

Поэтому в высших учебных заведениях уделяется большое внимание развитию таких видов спорта как: легкая атлетика, лыжные гонки, гимнастика, волейбол, а также военно-прикладные виды спорта, такие как: рукопашный бой, военно-прикладное плавание, преодоление полосы препятствий, военное троеборье и т.д., при занятии которыми, каждый студент при желании может достичь не только высокого спортивного уровня, но и развить в себе волевые и нравственные качества. Студент тренируется рядом с товарищами, соревнуется с соперниками и обязательно обогащается опытом человеческого общения, учится понимать других.

Военные психологи определили волевые качества, которые необходимы студентам для преодоления возникающих в процессе их деятельности препятствий – это целеустремленность и настойчивость, решительность и смелость, инициативность и самостоятельность, выдержка и самообладание. Однако эти качества необходимы не только спортсмену, но и каждому человеку для достижения определенных целей в жизни [3].

Целеустремленность – проявление воли, характеризующееся ясностью целей и задач, планомерностью деятельностью и конкретными действиями, сосредоточенностью действий, мыслей и чувств на непреклонном движении к поставленной цели. Студента целеустремленного отличает умение направлять свою деятельность, исходя из главного, наиболее важного мотива. Развивая это

волевое качество при занятии спортом, студент использует его и в своей профессиональной подготовке, когда требуется плановость занятий, сосредоточенность на лекциях, то есть движение к намеченной цели, которая заключается в получении качественного образования по выбранной специальности.

Решительность и смелость – проявление воли, характеризующееся своевременностью и обдуманностью действий, их реализации на практике, отсутствием боязни принять ответственность за решение и его исполнение даже в условиях риска и опасности.

Инициативность и самостоятельность – проявление воли, характеризующееся личным творчеством и быстротой мышления в действиях, направленных на достижение цели, устойчивостью по отношению к внушающему влиянию других людей и их действий [4].

Эти волевые качества, развиваемые на занятиях спортом или по физической подготовке, в студенческие годы, несомненно, пригодятся в будущем. Многие выпускники нашей специальности занимают ответственные должности, что требует ответственности за свои действия и решения, умения работать в коллективе, быть эмоционально устойчивым человеком. Таким образом, было бы неправильным использовать физическую подготовку и спорт в университете только как средство поддержания здоровья студента, повышения уровня его отдельных физических качеств. Воздействие такой подготовки гораздо многогранней, поскольку в процессе ее ненавязчиво, естественно происходит воспитание и самовоспитание целого ряда необходимых студенту в жизни психических качеств, черт и свойств личности.

Физическая подготовка и спорт являются не только эффективным средством физического развития студента, укрепления и охраны его здоровья, сферой общения и проявления социальной активности, но, несомненно, влияют на авторитет, трудовую деятельность, на структуру ценностных ориентаций и помогают воспитать хорошего специалиста, общительного и целеустремленного человека, возможно будущего офицера.

1. Паначев В.Д. Спорт в системе физической культуры общества. - Пермь: Издательство ПГТУ, 2008. - С.128-212.

2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - СПб: Питер, 2000. - 50 с.

3. Рубинштейн С.Л. основы общей психологии. - СПб.: Мастера психологии, 2002. - 200 с.

4. Пуни А.Ц. Некоторые вопросы теории воли и волевая подготовка в спорте. Психология и современный спорт. – Москва, 1973. – С.173.

Түйіндеме

Ә.М.Байғалиев - ҚазҰПУ аға оқытушы, дене тәрбиесі және спорт шебері, adil_inju@mail.ru.

Е.К.Берикболов – ҚазҰПУ кафедрасының меңгерушісі дене шынықтыру және спорт, педагогика магистрі, berikbolovk@mail.ru

5В010400-«Бастапқы әскери дайындық»

мамандығы бойынша дене шынықтыру негізінде студентті жеке тұлға ретінде қалыптастыру.

Бап бойынша студенттің тәрбиесі бойынша маңызды ой ашылды,оның дене шынығуының сапасы мен психологиялық сапасы дене шынықтыру сабағына кіреді.Жоғарғы оқу орындарында әскери кафедрасында мына спорттың дамуына көп мән беріледі ,жеңіл атлетика ,шаңғы жарысы,гимнастика,волейбол,және де әскери-қолданбалы спорт түрлері яғни жекпе-жек,әскери-қолданбалы жұмыс,кедергі жолын жеку, В статье раскрыто мнение, о том что важнейшим средством воспитания курсанта,әскери троеборье т.б Айналысу барысында әрбір студент ынтасымен спорттық қасиеттер ғана емес сонымен бірге еріктік,адамгершілік қасиеттерді дамыта алады.Дене шынықтыру және спорт түрінде тиімді ғана емес,сонымен қатар болашақ офицердің дәрежесіне еңбек қызметінің құрылымының құндылық бағдарына әсер етеді.

Түйін сөздер: спорт, тұлға,физикалық сапа, психологиялық сапа, мақсаттылық, шешуші, еркіндік.

Summary

A.M.Baigaliev – KazNPU Senior teacher, master of education, adil_inju@mail.ru.

K.E.Berikbolov – KazNPU Head of the Department of Physical Education and Sport, M.Ed.,
berikbolovk@mail.ru

**Effect of physical training on the formation of personality of students on the specialty 5V010400
«Basic military training»**

The article reveals the opinion that the most important means of educating cadet, his physical qualities, psychological qualities are classes on physical training. On the military departments of universities pays great attention to development of sports such as track and field, cross country skiing, gymnastics, volleyball, as well as the military-applied sports as martial arts, military and crafts swimming, overcoming the obstacle, the military triathlon, etc. . At the lesson that every student can, if desired, to achieve not only high-level sport, but also the development of a strong-willed and moral qualities. Physical training and sports are not only an effective means of physical development of students, but of course, affect the credibility career, to a structure of valuable orientations of the future officer.

Key words: sport, personality, physical qualities, mental qualities, commitment, determination, volition.

Раздел VI. ВЫСТАВКИ. КОНКУРСЫ.

На открытии выставки преподавателей кафедр ИИКиС КазНПУ им.Абая «Көктем лебі»

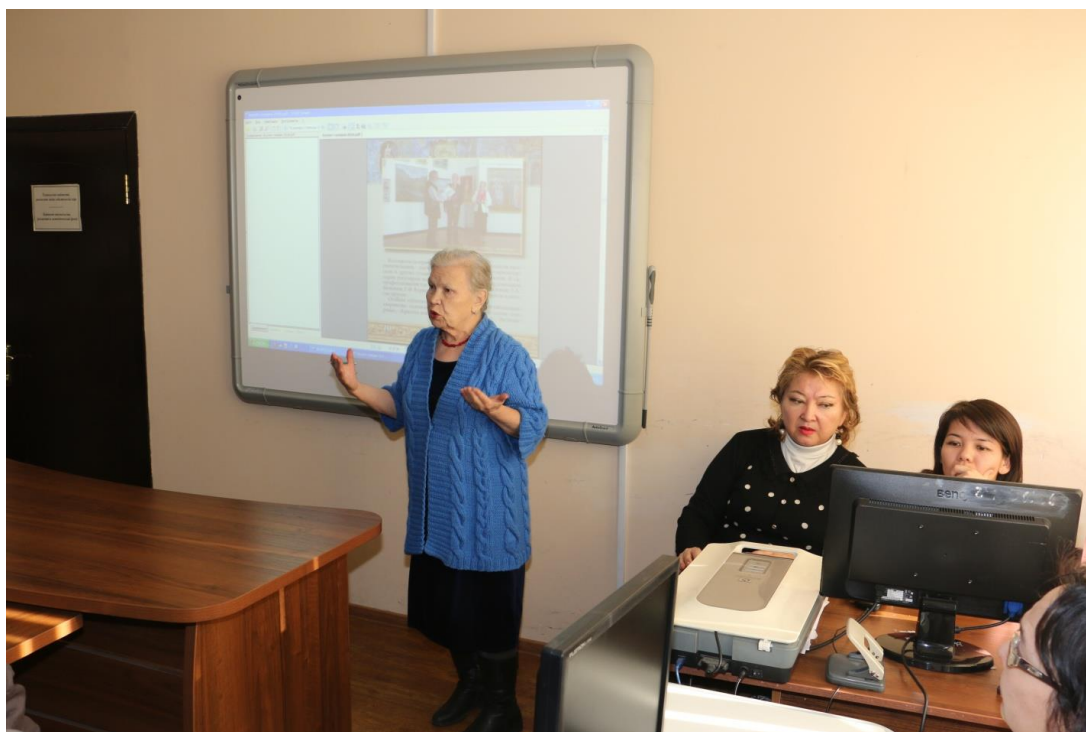
На открытии студенческой выставки ИИКиС КазНПУ им.Абая

Диплом 1 место. Номинация Дизайн костюма. Международный фестиваль дипломных проектов архитектурно-строительных и дизайнерских школ Евразии (Кипр, Лефкоша). 7-10 сентября 2016. Даменова Аяулым. Рук.проекта Е.Омарова. Турганбаева Ш.С.

Лекции заслуженного деятеля науки и образования, академика РАЕ, профессора, доктора искусствоведения Т.М.Степанской. Алтайский государственный университет. Россия. (30ноября - 14декабря 2016).

Лекции профессора Х.Мужде Аян Университета Мармара, Турция. (29 ноября - 10 декабря 2016).

Лекции профессора Колумбийского университета доктора Р.Ф. Абазова
(28.11.2016г. по 10.12.2016г).

Лекции директора центра Германистики, писателя, историка искусства, канд.арх., Кыргызско-Российского Славянского Университета Мальчика А. Ю. (30ноября - 21декабря 2016).

«УТВЕРЖДАЮ»

Первый проректор КазНПУ им. Абая
М.Е.Ермаганбетов

«__» _____ 2016 г.

**ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ВЫПУСКА
«ХАБАРШЫ-ВЕСТНИК» КАЗНПУ ИМ. АБАЯ ВСЕХ СЕРИЙ**

Алматы, 2016

В научном журнале могут быть опубликованы статьи докторантов, магистрантов, студентов и др. сотрудников ВУЗов и НИИ, ведущих исследования по указанным направлениям, а также зарубежных профессоров.

Сотрудники, студенты, магистранты, докторанты КазНПУ им. Абая публикуют статьи бесплатно. Сторонние авторы оплачивают полную стоимость публикации статьи.

Просим Вас предоставлять необходимые документы в издательство «Ұлағат» до 1 числа каждого второго месяца квартала (1 февраля, 1 мая, 1 августа, 1 ноября).

Требования к оформлению статей

Текст статьи объемом не более 5 страниц, предоставляется на казахском, русском или английском языках на бумажном носителе и в электронном виде (текст в формате Word 2003-2007, графики и диаграммы в формате Excel 2003-2007) с соблюдением следующих параметров:

- индекс УДК размещается в верхней части статьи.
- фамилии и инициалы авторов следует размещать после названия написанной на языке статьи.
- сведения об авторе (авторах) (на казахском, русском и английском языках): Ф. И. О., должность, место работы (полное переводное, официально принятое название организации с указанием ведомства), полный юридический адрес организации, ученая степень и звание; электронная почта авторов.
- статья сопровождается краткой аннотацией и ключевыми словами на казахском, русском и английском языках (80-100 слов).
- шрифт «Times New Roman», размер шрифта основного текста – 11 пт, рисунков, диаграмм – 10 пт, межстрочный интервал – одинарный; отступ первой строки абзаца – 0,5 см. Формат – А4.
- левое поле – 2 см, правое – 2 см, верхнее и нижнее поля – 2 см;
- текст печатается только на одной стороне листа, страницы последовательно нумеруются;
- табличные сноски располагаются под таблицей, сноски (звездочки) в тексте ставятся внизу соответствующей страницы;
- ссылки на литературу оформляются в квадратных скобках по тексту статьи, с указанием номера источника по библиографическому списку и страницы либо статьи нормативного акта, на которые ссылается автор (например: [1, с. 15]);
- список литературы входит в общее число страниц статьи и оформляется в конце текста по мере упоминания источников (не более 10) в следующей последовательности: автор (Ф. И. О.), название работы (статьи), название источника (сборника, журнала и т. п.), место издания (город и издательство), месяц или номер (журнала, газет), год издания и номера страниц, в соответствии с ГОСТ 7.1:2006.
- Аннотация с ключевыми словами должно быть предоставлено на казахском, русском и английском языках.

Содержание должны быть написаны на казахском (русском) и английском языках.

Контроль за исполнением выпуска серии «Хабаршы-Вестник КазНПУ им. Абая» возлагается на главного редактора или ответственного секретаря «Хабаршы-Вестник» КазНПУ им. Абая, ответственность за содержание статьи несут авторы.

Согласовано

**Начальник управления науки
Директор
издательства «Ұлағат»
Зам.директора
издательства «Ұлағат»
Главный редактор
издательства «Ұлағат»**

Оспанов Б.Е.

Наурызбаев А.Н.

Косанов Р.С.

Айдосова Л.М.

Приложение 1

УДК 327 (574)

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ И КАЗАХСТАНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ

Е.А. Кузнецов - Зав. кафедрой международных отношений д.и.н., профессор,
М.К. Сембинов - к.и.н., профессор

В статье рассматриваются проблемы мировой политики, в свете новых вызовов. События на Ближнем Востоке и в Украине со всей очевидностью показали, что мировое сообщество вступает в период новых фундаментальных изменений, которые полностью изменят политическую и экономическую архитектуру современного мира. Новые вызовы, несомненно, отразятся и на казахстанской дипломатии как активного участника этих процессов.

Ключевые слова: новые вызовы, мировая политика, ЕврАзЭС, внешняя политика, геополитика, мировая экономика, экономическая интеграция.

События в современном мире меняются с ошеломляющей быстротой. Еще год назад Украина, на фоне событий на Ближнем Востоке, представляла из себя, стабильно развивающийся регион, а в начале текущего года, практически все события мировой политики, в той или иной мере, завязаны на событиях в Украине. События мировой политики, выразившиеся в эскалации насилия и напряженности на Ближнем Востоке и в Украине, стали индикаторами новых вызовов, которые встают перед мировым сообществом на современном этапе развития. Все мировое сообщество стоит перед проблемой сокращения мировых запасов энергоносителей, что в свою очередь отражается на экономическом благополучии, как отдельных стран, так и целых регионов мира, а так же ухудшении отношений между странами выступающими мигрантами современной системы международных отношений.

1 Чумаченко Т.Н. Индийский стиль ведения переговоров: отдельные особенности// Материалы международной научно-практической конференции «Восточные языки в современном мире: актуальные проблемы и тенденции развития» от 10 апреля 2015 года. - Алматы, 2015. -29 с.

2 Международные переговоры в бизнесе и политике - Василенко И.А. - М., 2013.

3 Индо-буддийская культура политических переговоров: принцип гармонии <http://all-politologija.ru/knigi/politicheskie-peregovory-uchebnoe-posobie-vasilenko>

Түйіндеме

Е.А.Кузнецов - ҚазҰПУ т.ғ.д., профессор, kuznetsov.36.36@mail.ru

М.К. Сембинов - ҚазҰПУ т.ғ.к., профессор

Әлемдік саясаттың жаңа шақырулары және Қазақстан дипломатиясы

Мақалада әлемдік саясаттың қазіргі мәселелері қарастырылған. Таяу Шығыстағы және Украинадағы оқиғалар әлемдік саясаттағы үлкен ерекшеліктерге бағыт алғандығына дәлел іспеттес, бұл әлемдік саясатпен экономикалық архитектураның жаңа жолдарын көрсеткендей. Бұл әлемдік саяси жағдай Қазақстан дипломатиясының да болашағын да жаңа жолдарға бағытталуына әсер етеді.

Түйін сөздер: жаңа шақырулар, әлемдік саясат, ЕурАзЕк, сыртқы саясат, геосаясат, әлемдік экономика, экономикалық қауымдастық.

Summary

E.A. Kuznetsov - professor, Abai KazNPU, kuznetsov.36.36@mail.ru

M.K.Sembinov - professor, Abai KazNP

New challenges in world politics and the Kazakh diplomacy

The problems of world politics in the light of new challenges. Events in the Middle East and Ukraine

have clearly demonstrated that the world is entering a period of new fundamental changes that will completely change the political and economic architecture of the modern world. New challenges and undoubtedly affect Kazakhstan's diplomacy as an active participant in these processes.

Keywords: new challenges, the world polilitka, EurAsEC, foreign policy, geopolitics, global economy, economic integration.

УДК 327 (574)

SOME THEORETICAL ASPECTS AND MAIN COMPONENTS OF INFORMATIONAL POLICY

T.N. Chumachenko - *Candidate of Political Science, The chair of international relations Abai KNP*

The article is devoted to some theoretical aspects and the basic components of information policy. The author analyzes an informational policy as the measures to control State's informational environment, cyber space, and mass consciousness and protect them from influence and intervention. The article presents some internal and external threats, which may be organized by geopolitical competitors or internal opposition to destabilize social order. Informational security measures can be divided into internal (within the State) and external (international) levels. As a rule, in developed countries there are special agencies, which deal with information security and decide what kind of informational streams should be available for public. The article analyzes such a thing as an information war.

Keywords: informational warfare, information policy, Informational security, informational streams.

Informational policy is the measures to control State's informational environment, cyber space, and mass consciousness and protect them from influence and intervention. It is also means to respond all internal and external threats, which are organized by geopolitical competitors or internal opposition to destabilize social order.

1 Field Manual No 100-6 (FM-100-6) Headquarters, Department of the Army, Washington DC, P.24

2 "Information Warfare" Brian C. Lewis wap source:
<http://www.fas.org/irp/eprint/snyder/infowarfare.htm>

3 M Castells. "The Information Age: Economy, Society, And Culture" Volume I "The Rise of The Network Society" Blackwell Publishers Inc. USA 1999 P. 477.

4 M Castells. "The Information Age; Economy, Society and Culture" Volume III "End Of Millennium" P.356 - 360 Blackwell Publishers Inc. USA 1999.

5 Manuel Castells. "The Information Age: Economy, Society, And Culture" Volume II "The Power of Indentity" Blackwell Publishers Inc. USA, 1999. - P.359.

6 John Arquilla & David Ronfield. "The Advent of Net war" RAND 1996. - P. 33-34.

Түйіндеме

Т.Н. Чумаченко – с.ғ.к., халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы,
12kitana7@mail.ru

Ақпараттық саясаттың кейбір аспектілері мен компоненттері

Мақала ақпараттық саясаттың негізгі компоненттері мен теориялық аспектілеріне арналған. Автор ақпараттық саясатты сараптай келе, оны мемлекеттің ақпараттық бақылау ортасы, киберкеңістік, және жалпы түсінікті қорғау мен оған еркін әсер етуші мүмкіндіктен сақтаушылық бағытына тоқталады. Мақалада ішкі және сыртқы қауіптер мәселесі қаралып, қоғамдық тәртіпті бұзуға бағытталған геосаяси қарсыластар оппозициялық көзқарастылардағылардың болу мүмкіндігін сынайды. Ақпараттық қауіпсіздік шаралары ішкі (мемлекет ішілік) және сыртқы (халықаралық) деңгейге бөлінеді. Дамыған мемлекеттерде ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін реттеп қоғамға жеткізуге болатын шараларға бақылау жасайтын арнайы агенттіктер бар. Мақалада ақпараттық соғыс түсінігіне анықтама берілген.

Түйін сөздер: ақпараттық соғыс, ақпараттық саясат, ақпараттық ағым.

Аннотация

Т.Н Чумаченко. - к.полит.н, ст. преподаватель кафедры международных отношений, 12kitana7@mail.ru

Некоторые теоретические аспекты и основные компоненты информационной политики

Статья посвящена некоторым теоретическим аспектам и основным компонентам информационной политики. Автор анализирует информационную политику как меры по контролю информационной среды государства, киберпространства, и массового сознания и защиты их от влияния и вмешательства. Статья представляет некоторые внутренние и внешние угрозы, которые могут быть организованы геополитическими конкурентами или внутренней оппозиции для дестабилизации общественного порядка. Информационные меры безопасности могут быть разделены на внутренние (в пределах государства) и внешних (международных) уровнях. Как правило, в развитых странах существуют специальные агентства, которые занимаются информа-ционной безопасностью и решить, какие из информационных потоков должны быть доступны для общественности. В статье анализируется такое понятие как информационная война.

Ключевые слова: информационная война, информационная политика, информационная безопасность, информационные потоки.

УДК: 323, 28 (574)

ЛАҢКЕСТІККЕ ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ӘЛЕМДІК МАҢЫЗЫ

Ж. Есенғалиева - Абай атындағы ҚазҰПУ 6МО20200 - Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты, zhadyra.e.k.j@mail.ru

Ғылыми жетекші: **Ғ.А. Меңілбаев** – т.ғ.к. Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, kai_1960@mail.ru

Мақалада лаңкестікті бүкіл адамзатқа төнген қауіп-қатер ретінде ескере отырып, бұл құбылыспен бүкіл қоғам болып күрес тәжірибесін жаңғырту, алдын-алу жолдарын қарастыру мәселелері қозғалады. Бұл қауіп-қатердің пайда болуына түрткі болған өзіндік себептер көрсетілген. Лаңкестікпен күресу әр түрлі нысандар мен әдістер, заң шығарушылық шаралар мен құқықтық нормалар және т.б. іс-шаралар арқылы жүргізілетіні баяндалған. Лаңкестікті жоюдың ең маңызды алғышарты ретінде елдің саяси және экономикалық жағдайын тұрақтандыру, қоғамдық-саяси өмірде демократиялық ұстанымдарды орнықтыру, адам құқығы, халықаралық қылмыстың артуы, заңсыз есірткі айналымы, жұмыссыздық, білімсіздік сияқты мәселелерге көңіл бөлу, ұлттар арасында жанжалды тудырмау үшін әртүрлі этностардың бір қалыпты дамуына қолайлы жағдай жасау және олардың мүдделерін іске асыруды қамтамасыз ету және т.б. алғышарттар қарастырылған.

Түйін сөздер: лаңкестік феномені, лаңкестікке қарсы күрес, консенсус, оппозициялық күш, құқықтық санкция, экстремизм, фанатизм, діни радикализм.

Лаңкестікпен күрес әлемдік тәжірибеде әр түрлі нысандар мен әдістер арқылы жүргізіледі. Оның өзіндік себептері бар. Біріншіден, лаңкестік феномені өзінің табиғаты, қозғаушы күші, мақсаты мен нысандары бойынша көп қырлы болып табылады.

1 Устинов В.В. Лаңкестікке қарсы күрестегі халықаралық тәжірибе // М., 2002.

2 Тулебаева М.К. ҚР-да терроризмге қарсы күрес саясатын қалыптастыру ерекшеліктері // Алматы, 2009.

3 Алимов С.М. Сотрудничество РК и США в сфере борьбы с международным терроризмом // Алматы, 2010.

4 Бекяшев К.А., Авясов М.Р. Борьба с международным терроризмом // Исл.юрид.академия // М., 2005.

5 Лаңкестікпен күрес саласындағы халықаралық ынтымақтастық : Құқықтық актілердің жиынтығы // №10, М., 1998. - 125-131б.

6 Н.Ә.Назарбаев «Сындарлы он жылдық» // Алматы, 2003.

Аннотация

Ж.Е. Есенгалиева. - магистрантка 2 курса по специальности 6МО20200

Международные отношения, zhadyra.e.k.j@mail.ru

Научный руководитель: **Г.А. Менилбаев.** – к.и.н доцент кафедры международных отношений

КазНПУ им. Абая, kai_1960@mail.ru

Мировая значимость против террористических актов

В данной статье рассматриваются проблемы предотвращения террористических актов и модернизация опыта по массовой борьбе с данной проблемой, учитывая их как угроза для всего мира. Также указаны особые причины которые привели к возникновению этой угрозы. В статье указана, что борьба с терроризмом проводится с помощью различных мероприятий как формы, методы законодательных мер и правовых норм. Также рассмотрены пути реализации интересов различных этнических групп для избегания конфликтов между ними, акцентируя основное внимание на стабилизацию политической и экономической состояний государства, устанавлению демократических принципов в социальном и политическом мире, прав человека, рост международной преступности, незаконного оборота наркотиков, безработицы и невежества, как наиболее важное условие предотвращения террористических актов.

Ключевые слова: феномен терроризма, борьба с терроризмом, консенсус, сила оппозиции, правовая санкция, экстремизм, фанатизм, религиозный радикализм.

Summary

Zh. Yessengaliyeva - 2th course master specialty of International relations, zhadyra.e.k.j@mail.ru;

Scientific supervisor: **G.A. Menilbayev** – k.h.sprofessor of chair International relations,

KazNPU named after Abai, kai_1960@mail.ru

World significance against terrorism

This article discusses the problem of preventing terrorist acts and modernization experience of mass struggle with this problem, considering them as a threat to the world. Also shown are specific reasons that led to this threat. The article pointed out that the fight against terrorism is carried out by a variety of activities as forms and methods of legislative measures and regulations. The ways of realization of interests of different ethnic groups to avoid conflicts between them, specifically focusing on the stabilization of the political and economic conditions of the state, Establishing democratic principles in the social and political world, human rights, the rise of international crime, drug trafficking, unemployment and ignorance as the most important condition for the prevention of terrorist acts.

Keywords: the phenomenon of terrorism, the fight against terrorism, the consensus of the opposition force

Приложение 2

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

Бейсенова А.С., Аскербекова А. Баламалы энергия көздерінің қазіргі дамуы

Beisenova A.S., Askerbekova A.M. Development of alternative energy

Даргахов В.С., Керимов Р.Н., Исмайылова У.Т. Координация и перспективы развития туризма в странах Каспийского бассейна.....

Dargahov V.S., Karimov R.N., Ismayilova U.T. Coordination and perspectives of development of tourism in the countries of caspian basin

Имрани З.Т. Способы привлечения иностранных инвестиций в экономику Азербайджана.....

Imrani Z.T. Ways of attraction of foreign investments into the economy of Azerbaijan

Ахметов Е.А., Төлеген Ә.А. Қазақстанда қалпына келетін энергия көздерін пайдалану

мүмкіндігі.....

Akhmetov E.A., Tolegen A.A. The potential of renewable energy in Kazakhstan

Стоимость публикации (см. Сайт университета) 3 500 тенге, оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в «Вестнике», серия «Художественное образование» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ 17856000000086696 АГФ АО «Банк Центр Кредит» г. Алматы, БИК KСJBKZKX.

Тексты статей и копии платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по электронной почте: shahizada.vestnik@mail.ru (моб.тел. 87013311945)